

Üniversite Özerkliğinin Değişen Tanımı ve Üniversitelerin Yeniden Yapılandırılması

Araştırma

Bilge BİNGÖL*

*Dr., Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Hukuku ABD.
(Dr., Hacettepe University Faculty of Law, Department of Public Law)
(E-Posta: bilge.bingol@hacettepe.edu.tr)

ÖZET

Üniversiteler her dönemde devletlerin en çok ilgilendiği kurumlardan olmuştur. Yalnızca ülkemizde değil, tüm dünyada yükseköğretime ilişkin gerçekleştirilen tüm reformlar önemli toplumsal olayların yada dönüşümlerin ardından gerçekleştirilmektedir. Özellikle hükümetler değiştikçe, yeni gelen hükümetin öncelikli olarak reform gerçekleştirdiği alan da genel olarak eğitim, özelde yükseköğretim olmaktadır. Bir kurum olarak üniversite 21. yüzyıl ile birlikte artık anlam değiştirmekte ve yeni bir içeriğe kavuşmaktadır. Devlet ve toplum olgularının birbirinden ayrılması, üniversitelerin topluma hesap verebilir olmaları, belli kalite standartlarını sağlamayan ve "toplum"a hizmet etmeyen üniversitenin meşruiyetini yitirmesi, üniversitelerin kurumsal geleceklerinin kısa dönemli hükümet politikalarına bağlı olması bir çok ülkede gözlemlenen durumlardır. Yazı, üniversitenin değişen yapısını, söz konusu yapının dayandığı bilgiye dayalı ekonomi olgusunu ve bu bağlamda yeniden tanımlanan üniversite özerkliğinin tıpkı hiper-gerçeklik teorisini doğrular nitelikte nasıl aslında onun anlamı ile bağdaşmayan bir içeriğe kavuştuğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Üniversite özerkliği, üniversite kurumu, bilgiye dayalı ekonomi, özelleşme, piyasalaşma.

ABSTRACT

THE CHANGING DEFINITION OF UNIVERSITY AUTONOMY AND RECONSTRUCTION OF UNIVERSITIES

The universities have always been one of the institutions that states are interested in most. Not only in Turkey, also worldwide, all the reforms on higher education are being made after the major social events or transformations. Especially when the governments change, the first field which the new government makes reform is in generally the education field and particularly the higher education field. The university as an institution in the 21st century is starting to have a new meaning. In a lot of countries, it can be observed that, the society concept has been trimmed away from the state concept, the universities have started to be accountable to the society and therefore the universities have started to lose their legality unless they serve "the society", the institutional future of the universities are dependent much more to the short-term policies of the current governments. The article aims to reveal that the university autonomy concept has gained a new meaning which is contrary to the real university concept like proving the hyper-reality theory and aims to discuss the changes on the structure of the university by observing the knowledge based economy on which the new structure of the university depends.

Keywords

University autonomy, university institution, knowledge based economy, privatization, marketization.

Önsöz

Hiçbirşeyin Krallığı ve İnsanimsılar

Hayat denilen şey bir sarkaçtır; o bir sağa, bir sola, bir ileri, bir geri; yani aslında 360 derecelik bir alanda yer alan noktalardan herhangi birine doğru gidebilir. Gidip tam aksi yönünde geri gelebilir. Yani sallanır. Sürekli hareket halindedir. Bu bazen rüzgara bağlıdır. Bazen de sizin itiş gücünüze.

İnsan denilen ise cıvık bir çamurdur; onu bir şeyler şekillendirir; bazen kare, bazen yuvarlak, bazen üçgen, bazen de kendine özgü değişik bir biçim alabilir. Suyu çok katarsanız hiç şekil almaz; güneşte fazla kalırsa kurur ve şeklini onu kırmadan değiştiremezsiniz. Bazen bu yağmura bağlıdır. Bazen de sizin kendinizi şekillendirme gücünüze ve yağın yağmurla ahenginize.

Dünya'ya ait ne varsa aslında insanı insan, hayatı hayat yapandır. Bir çiçek açtığı anda onun özünü yakalayabilmek için toprağa ve gökyüzüne aynı anda bakabilmek ve anlayabilmek gereklidir. Bu anlayabilme eylemi için öncelikle gözleri açmak ve merakla etrafı süzmek gereklidir. Bu olmazsa açan çiçek de fark edilmez, onu besleyen toprak ve gökyüzü de... İnsan bunları yapmadığı anda neleri kaybettiğinin de farkında olamaz ne yazık ki... İçindeki boşluk büyür de büyür. O boşluk "hiçbir şeyin kralındaki" gibi karmaşık bir hal alır.

Hiçbirşeyin kralının diğer adı ego kralıdır. Bu kral sürekli büyür ve sürekli büyümesine rağmen kendine bakılmasını yasaklar. Ancak sürekli büyüdüğü için bir süre sonra her yeri hava gibi kaplar ve ona bakılmaması mümkün olamaz. Bu da, hiçbirşeyin krallığında yaşayan herkesin doğuştan elinde olmadan suç işlemesi ve doğduğu andan itibaren yaptırma tabi olması gerekliliği gibi bir sonuç doğurur.

Eleştiri denilen şey ise bir şarkıdır; o her türden insana hitap edebilir de, çoğu insanın nefret ettiği ancak bazılarının çok sevdiği bir tını içerebilir de... İletişime açık olmak öncelikle "Hiçbirşeyin Krallığını" terk etmekten geçer. Sürekli büyüyen egoya karşı çıkışı içerir. Ona direnerek, açan çiçeğin özünü görebilmeyi gerektirir. Yoksa zalimlik doğar. Zalimler etrafına zulüm eder. En büyük kayıpları da zaten budur; yani bir insana zulüm etmiş olmaları...

Sonunda "insanimsı" doğar işte böyle, hiçbirşeyin krallığında...

Giriş

Dünyada bütün ülkelerde hükümetler değiştiğinde, yeni gelen hükümetin reform çalışmalarına başladığı öncelikli alanlar hep eğitim ve yükseköğretim olmaktadır. Üstelik hükümet, yasa organında çoğunluğu da elinde bulunduruyorsa, kamu hizmetlerinden, devletin kurumlarının işleyişi ve özerklik derecelerine kadar her alanda değişiklikler gerçekleştirebilmektedir. Ülkemizde yükseköğretim alanına ilişkin gerçekleştirilen her köklü reformun da çok partili yaşama geçiş, askeri darbeler gibi köklü toplumsal dönüşümlerin ardından gerçekleştiği görülmektedir¹. Son olarak da Yükseköğretim Kurulu 5 Kasım 2012 tarihinde yeni bir sistem öngören yasa taslağı önerisini yayınlamıştır².

Üniversiteler içinde bulunduğu toplumlarla hep kararsız ve değişken nitelikte bir ilişki içinde olmuştur. Toplumu hem kapsayıcı hem dışlayıcı; toplumu hem eleştiren hem de ona hizmet eden; topluma hem ihtiyaç duyan hem de kendisine toplum tarafından ihtiyaç duyulan nitelikte bir ilişkidir bu³. Ashby bu çelişkili ve değişken kararsızlığı şu şekilde tanımlamıştır: "*Bir üniversite, kendi doğumuna kaynaklık eden fikri yeterince muhafaza edebilecek kadar sabit olmalıdır; ancak aynı zamanda, kendisini destekleyen topluma da uygun kalmak için yeterince sorumluluk duymalıdır.*" Bu

1 Türkiye'de söz konusu köklü değişikliklerin yapıldığı tarihler şunlardır: 1933 tarihli reform, 1946 tarihli reform ve 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu, 1973 tarihli reform ve 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu, 1981 tarihli reform ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu. Hatırlanacak olursa bunlardan 1933 tarihli reform "Darülfünun" sözcüğünün kaldırılıp yerine "Üniversite" sözcüğünün kullanılması ve modern Cumhuriyeti'ne uygun yeni bir anlayışta üniversite kurulmasını amaçlamıştır; 1946 tarihli reform aslında çok partili yaşama geçişin ardından gerçekleşmiş ve ana hareket noktası üniversitelerin daha sistemli bir yapıya kavuşturulması ve özerkliği konuları olmuştur; 1973 tarihli reform 1960'lı yıllarda yaşanan toplumsal dönüşüm ve 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin ardından gerçekleşmiştir; son olarak 1981 tarihli reform ise 12 Eylül 1980 tarihli askeri müdahalenin ardından yükseköğretim sistemini vesayet altına alacak şekilde sıkı bir denetim ve gözetim modeli oluşturmuştur. Detaylı bilgi için bkz. **Cumhuriyetin 75. Yılında Yükseköğretim**, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yükseköğretim Genel Müdürlüğü, Ankara, 29 Ekim 1998; TİMUR, Taner, **Toplumsal Değişme ve Üniversiteler**, İmge Kitabevi, Ankara, Haziran 2000, s. 229 vd., HATİBOĞLU, Tahir, **Türkiye Üniversite Tarihi**, 2. baskı, Selvi Yayınevi, Ankara, 2000.

2 <http://yeniyasa.yok.gov.tr/?page=yazi&c=90&i=105> ; erişim tarihi: 5 Kasım 2012.

3 BERDAHL, Robert, "Academic Freedom, Autonomy and Accountability in British Universities", **Studies in Higher Education**, Y. 1990, Vol. 15, No.2, (s.169-180), s. 170.

nedenle, hükümetlerin meşru ihtiyaçları ile üniversitelerin ihtiyaçları arasında bir denge olmak zorundadır: “Çok fazla bir özerklik, üniversitele-
rin topluma karşısında tepkisiz kalmaları sonucu-
nu doğrulabilir; bunun yanında çok fazla hesap ve-
rilebilirlik de gerekli akademik ruhun ve akademik
değerler sisteminin yok olmasına yol açabilir”⁴.
Burada aslında sorunun, üniversite ile toplumun
arasında var olması gereken bir işbirliği ile çözü-
lebileceği de söylenebilir⁵. Ancak çelişkili durum-
lar yalnızca üniversitelerin özerkliği ile toplumun
ilişkinine özgü değildir. Günümüzde birçok ülke-
de daha çok özerklik “sloganı” ile gerçekleştirilen
yükseköğretim reformlarının istenilen aksine
sonuçlar doğuruyor olması da çelişkili bir duru-
mu yansıtmaktadır. Söz konusu çelişkiye çalışma-
nın ilerleyen bölümlerinde yer verilecektir.

Üniversite özerkliğinin değişen tanımının
açıklanabilmesi için elbette öncelikle üniversite
özerkliğinin ne anlama geldiğinin açıklanması
gerekmektedir. Ancak bu da çok kolay değildir.
Üniversite özerkliğini tanımlamanın zorluğu yal-
nızca “özerklik” kavramını tanımlamanın zorlu-
ğundan kaynaklanmamakta, aynı zamanda “üni-
versitelerin özerk olması” ifadesinin tanımlanma-
sının zorluğundan da kaynaklanmaktadır. Bir baş-
ka ifade ile, üniversitelerin özerkliğinin, bir kamu
kurumunun özerkliği, hukuk düzeni içerisinde bir
özerklik anlayışı, yükseköğretimin kamusal bir
hizmet olup olmadığı gibi hususlar ile birlikte dü-
şünülmesi gerekmektedir. Bununla birlikte üniver-
site özerkliğine ilişkin birçok uluslararası kuruluş,
devletler, anayasalar da hep birbirinden farklı ta-
nımlar kullanmışlardır. Ancak elbette somut so-
nuçlara yönelen böylesine bir kavramı “tanımla-
namaz” olarak belirleyip konuyu ucu açık bırak-
mamak daha iyi olur. Bu açıdan özerklik tanımla-
rına yer verilirken, üniversite özerkliğindeki ama-
cın ne olduğu sorusunun da sorulması gerekme-
ktir. Üniversite özerkliğindeki amacın ne olduğu
sorulurken de akla bir başka soru, üniversitenin

aslında ne olduğu sorusu gelmektedir. Konunun
zorluğu ise, bu soruların hepsinin de farklı ülkeler-
de farklı yanıtlanmaya müsait olmalarından kay-
naklanmaktadır. Öte yandan konunun zorluğunu
oluşturan bu özellik, aslında somut çözümler or-
taya koyabilmek açısından ise, işi kolaylaştıran
bir özellik haline gelmektedir. Bir başka ifade ile
söz konusu özellik, Türkiye’de bir yükseköğretim
reformu gerçekleştirilirken ve özerklik olgusuna
özellikle vurgu yapılırken, dünyadaki diğer yükse-
köğretim sistemleri ile bir kıyaslama yapmanın ve
Türkiye’deki üniversitelere yönelik sorunlara baş-
ka ülkelere doğrudan çözüm aramanın yetersiz-
liğini de ortaya koymaktadır. Çünkü her ülke ken-
di tarihi koşullarında kendine özgü yükseköğre-
tim sistemini oluşturmuştur. Bu nedenle üniver-
site kurumunu belli bir toplumdaki kesip, onu soyut-
layarak alıp, belli bir ülkedeki üniversite sistemine
ilişkin verilerden ve üniversitelerin içinde bulun-
duğu sosyo-ekonomik, uluslararası ve ulusal ko-
şullardan bağımsız olarak açıklamalara gidilmesi
var olan sorunları derinleştirmekten başka bir işe
yaramayacaktır⁶.

Okumakta olduğunuz çalışma, Türkiye’de
üniversitelerin yeniden yapılandırılmasına ve
üniversite özerkliğine ilişkin tartışmalara katkı

6 Çalışmanın kapsamını aşmakla birlikte ideal bir üniversite sis-
temi oluşturulurken **ütopyalardan faydalanılabilir**. Yok-ülke anla-
mına gelen ütopyalar var olan sisteme karşı bir memnuniyetsizliği
içlerinde barındırarak aslında değişimin itici gücünü oluştururlar.
Ütopyalar aslında gerçek olmayan, ulaşılmaz, gizli yerlerdir. An-
cak bu gizli yerler veya çalışmanın konusu açısından gizli bir ideal
kurum olan ütopya üniversiteleri, aslında bir devletin ve toplumun
nasıl olması gerektiğinin tasarımı oluşturmaktadırlar. Şöyle ki
ütopya bizlere, günümüzde üniversiteye ilişkin tartışılan bir prob-
lemin, aslında üniversitenin öncesindeki ortaöğretim sisteminde-
ki bir aksaklıktan ya da devletin sisteminden kaynaklandığını gös-
terebilmektedir. Örneğin üniversitelerin özerkliğinin derecesi de-
ğerlendirilirken, toplumda var olan çeşitliliklerin, devletin ideolo-
jisiyle çatışması durumu ele alınır, bir ütopya bize, o ütopyada
böyle bir sorun olamayacağını **çünkü ütopyanın insanların za-
ten tartışma kültürü içerisinde yetişmiş olduklarını, ütopya va-
tandaşlarının karakterinin iletişime ve eleştiriye açık olduğu-
nu söyleyebilir**. Böyle bir durum da, aslında konunun kökünü sos-
yal bilimlerde her şeyin ölçüsünün nihayetinde insan olduğu so-
nucuna dayandırır ve bilge karakterde bir insanı nasıl oluşturabi-
leceğimizi sorgulamamızı sağlar. Dolayısıyla yükseköğretime iliş-
kin tartışmalı bir alan belki de bizi ilk ve ortaöğretim sisteminin ye-
niden düzenlemesi gerekliliğine götürebilir. Bu durum bir örnek-
tir. Bu örnek, ideal bir yükseköğretim sistemi tasarlamak ve yarı-
şan karşıt düşünceler arasından ne yönde bir seçim yapmak ge-
rektiğinin bulunabilmesi için, düşünce alanının aslında ne kadar
genişletilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu konuda Robert M.
Hutchins’in *The University of Utopia* isimli eserine bakılması öneri-
lidir.

4 ASHBY, E., **Universities, British, Indian, African**, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1966, s.3’ten aktaran, BERDHAL, **1990**, s. 170.

5 Nitekim Federal Almanya’da bilim özgürlüğünün kurumsal garantisini teminat altına alan üniversite özerkliği, aslında Alman toplumu ile üniversiteleri arasında yapılmış görünmez bir sosyal sözleşmenin varlığına dayanır. Bir başka ifade ile, toplum ile üniversite arasında, üniversite özerkliğinden ve bu sayede bilim ve sanatların özgürce gelişmesinden yana bir sözleşme yapılmıştır.

sağlamayı ve bu iki hususun, dünya genelinde hakim olan “yeni kültür savaşları” ve “bilgi toplumu” olguları çerçevesinde yeniden değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Bu açıdan çalışmada öncelikle üniversite kavramına değinilecek ve onun toplum ile arasındaki bağ ortaya konulmaya çalışılacaktır. Daha sonra üniversite özerkliğinin anlamı tartışılacak ve ardından bilgi toplumuna eleştirel bir bakış ile dünyadaki devletlerin üniversitelerini yeni kültür savaşlarında birer silah olarak ne denli kullandıkları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

I. Üniversite Nedir?

Bilimsel bir kurum ve kişi topluluğu⁷ olarak eğitim sisteminin en üst basamağında yer alan üniversitenin işlevi ve kapsamı her çağda ve farklı coğrafyalarda değişiklik göstermiş, üniversiteler bilgi üretme ve yayma işlevleri nedeniyle hem politika ve devletle, hem de toplumun yaratıcı ve düşünsel yönü ile doğrudan ilişki içinde olmuştur. Bu nedenle üniversiteler, artık ulusal sınırları aşmış olsalar da, her devletin kendine özgü tarihi gelişimi, kültürel ve sosyal yapısı ile birlikte şekillenen belli bir karakteri taşımaktadır⁸. Üniversite bir kurum olarak toplumsal dönüşüme yön vermektedir ancak aynı zamanda toplumsal dönüşümden de etkilenmektedir. Onun ne olduğunu ortaya koymak bu açıdan zor olmaktadır. Özellikle 1960’lı yıllarda yalnızca Türkiye’de değil, tüm dünyada başlayan toplumsal dönüşümün etkileri en çok üniversitelerde kendisini göstermiştir. Batılı üniversiteler bir yandan toplumsal çatışmaların ayrıcalıklı alanı haline gelirken bir yandan da bu çatışmaları anlayan

ve kendilerini bu bağlamda değiştirmeye çalışan merkezler olarak ortaya çıkmıştır. Üniversiteler özellikle Amerika Birleşik Devleti’nde, toplumsal çatışmanın çözüldüğü ortamlar olmuştur. İdeali ze edilmiş bir üniversiteden çok işlevleri üzerinde durulan üniversite, Amerikan toplumunun gelişmesinde adeta bir lokomotif rolü üstlenmiştir⁹. Bu dönemde özellikle üniversiteye ilişkin değişik kuramsal tartışmalar da yapılmıştır. Almanya’dan gelen geleneksel Humboldt modeli üniversitenin hedefi olan “Bildung” anlayışı¹⁰ ile yeni dünyada, giderek profesyonelleşen ve yönetici kadroları yetiştiren bir kurum olma anlayışı arasında bir çatışmanın ortaya çıktığı görülmektedir. 1963 yılında ClarkKerr’in ortaya attığı “multi-versite” kavramı ve Amerikan yükseköğretimine ilişkin söyledikleri, yeni bir üniversite anlayışını ortaya koymuştur. Yeni üniversite artık bir multi-versite olacaktır. Bu anlayış, bir ulusun değeri ile bir eğitim sisteminin değerinin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğundan hareket ediyordu ve üniversite bir “amaç ve ruh birliği olan bir organizma” anlayışından çok, “çoğulcu bir örgüt” halini almıştı¹¹.

1980’li yıllara gelindiğinde dünyada yeni bir dönemin, küreselleşme döneminin başladığı yıllar, üniversiteleri de doğrudan etkilemiştir. Yeni Dünya Düzeni uluslararası sermayenin öncülüğünde, ulusal sınırları ortadan kaldırmaya başlamış, dünyada iktisadi ve kültürel bir bütünlüğe doğru giden bir küreselleşme sürecini de beraberinde getirmiştir. İletişim devriminin döneme damgasını vurması ile birlikte artık toplumlar birer

9 TİMUR, 2000, s. 253-264;

AlainTouraine, Radikal’deki söyleşisinde üniversitelerin bilgi toplumunun çekirdeği olduğunu ve özellikle Amerika’nın küresel ölçekte dünyadaki bilgi akışını nasıl yönlendirdiğini, Amerikan toplumunun itici güç olarak üniversiteleri birer lokomotif olarak nasıl kullandığını, Amerika’nın üstünlüğünün teknolojiye değil, bilginin edinilmesi, üretilmesi ve dönüştürülmesinde olduğunu açıkça belirtmiştir. Ona göre, Amerika’da üniversiteler sistemde bir pompa gibi çalışarak sistemin bel kemiğini oluşturmaktadır. Amerika, bu açıdan üniversitelerine, kütüphanelerine ve müzelerine çok fazla önem vermektedir. Amerika’nın toplumsal dönüşümü ve kalkınmasında üniversitelerin birincil rolü için bkz. TOURAINE, Alain, 24 Nisan 2005, **Radikal Gazetesi**, “AlainTouraine Söyleşisi”, erişim tarihi ve adresi: 05.12.2008, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=150650>.

10 *Bildung* anlayışı Almanya’da eğitim alanında hümanizm akımının etkisiyle birlikte gelişen ve insanın hem zihinsel hem de kültürel olarak olgunlaşmasına karşılık gelen bir terimdir. Genel olarak eğitim anlamında kullanılmaktadır. Ancak anlamı daha derindir.

11 KERR,Clark,**TheUses of theUniversity**, 5th Edition, (firstpublished in 1963), Harvard UniversityPress, 2001.

7 Üniversitelerin birer kişi topluluğu mu, yoksa mal topluluğu mu olduğuna yönelik doktrinde farklı görüşler bulunmaktadır. Bu tartışmaya burada yer vermeye çalışmanın kapsamı elverişli değildir. Ancak bu hususta iki zıt görüş olarak bkz. GÖZLER, Kemal, **İdare Hukuku Dersleri**, 3. baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2005, s. s. 79-80, 90-91, GİRİTLİ, İsmet, BİLGİN, Pertev, AKGÜNER, Tayfun, **İdare Hukuku**, Der Yayınları, İstanbul, 2001, s. 294.

8 Örneğin, bilim özgürlüğü ve gerçeğin araştırılması idealine dayanan Alman üniversiteleri ve ondan etkilenen Kıta Avrupası ülkelerindeki üniversite sistemleri daha çok devlete bağlı ve merkezîyetçi bir yapıya sahipken, topluma hizmet işlevi ağır basan Amerika Birleşik Devletleri ve ondan etkilenen ülkelerdeki üniversite sistemi daha adem-i merkezîyetçi bir yapıdadır. Hatta birçok farklı yazar üniversiteleri ve yükseköğretim sistemlerini birbirinden farklı gruplandırmaktadır. Ancak üniversiteler birçok açıdan sınıflandırılmışsa da temel tartışma noktası hep iki uç arasında olmuştur. Bunlar, sırasıyla idealizm ve faydacılık düşüncelerinin birer ürünü olan saf bilime hizmet etmek, gerçeği araştırmak ve insanın kişisel gelişimini ön plana çıkartmak ile sosyal bir sorumluluk altında topluma hizmet etmektir.

“bilgi toplumu”, üniversiteler de “evrensel bilginin üretildiği ve yönetildiği ağlara dönüşmeye başlamıştır¹². Kurumsal olarak belirgin değişiklikler¹³ geçirse de üniversite olarak adlandırılan bir kurumun beş ayırıcı özelliği bulunmaktadır. Bunlar,

1. Soyut, kavramlaştırılmış, kurumsal **bilgilerin üretildiği ve aktarıldığı** bir kurum olması;
2. Bilgi üretimi ve aktarımı işinin, bu işi **sürekli meslek edinmiş kişilerce** gerçekleştirilmesi;
3. Söz konusu kurumların kendi ihtiyacı olan gelecekteki üyelerini de eğiterek, bilimsel üretim ve aktarımı **kişisel eylem olmaktan çıkarması** ve bu işi sürekli bir **kurumsal etkinlik** haline getirmesi;
4. Söz konusu kurumların bitirilmesinin toplum içindeki belli **mesleklerin icrasında** ve belli sorumlulukların yüklenilmesinde bir **ön koşul** haline gelmesi;
5. Eğitimin belli bir amacı gerçekleştirme için yapılması dolayısıyla **belli bir programın izlenmesidir**¹⁴.

Kavramsal olarak da üniversitenin üzerinde anlaşılabilir dört temel özelliği bulunmaktadır:

- Üniversite, akademiklerden ve öğrencilerden oluşan; bir başka ifade ile usta (senior) ve çıraklardan (junior) oluşan bir topluluktur;
- Üniversite bilgi ile bağlantılıdır. Üniversitenin her bir disiplini, bilginin farklı dallarını oluşturur ve üniversite bilginin farklı dallarının bulunduğu, bütünleştirici bir kurumdur;
- Üniversite gerçeği araştıran bir kurumdur; bilginin farklı dallarını bir araya getiren üniversitenin amacı gerçeği araştırmaktır;
- Üniversite özgür ruha sahip olması gereken bir kurumdur¹⁵.

Üniversitelerin işlevleri de temel de ikiye ayrılmaktadır. Bunlar, **entelektüel** ve **sosyal** işlevlerdir. Üniversitenin entelektüel işlevi olan öğretim

ve araştırma, aklın yetiştirilmesi ile temel fikir ve kavramların aktarılmasını içerirken; üniversitenin sosyal işlevi, entelektüellik ile toplumun gelişmesi arasında bir denge ve bağ kurmaktadır.

Üniversitenin doğasını ve ne olduğunu belirlerken onun amaçlarına ve işlevlerine de kısaca değinmek bizlere bazı ipuçları verecektir.

II. Üniversitenin Amaçları ve Görevleri

Üniversitelerin tartışmasız en temel amacı bilimin gerçekleştirilmesidir¹⁶. Üniversiteye bir amaç ve görev yüklemek aslında onun doğası ile bağdaşmasa da üniversitenin amaç ve görevlerinden kasıt daha çok onun zaten doğasında var olan, varlık nedeni olan durumlardır. Bir başka ifade ile, üniversite nedir sorusunu sordüğümüzde alınan yanıt, üniversitenin amaçlarını; toplumda karşıladığı ve sağladığı hizmet de onun görevlerini ifade etmektedir.

Üniversitenin amaçları ve görevleri hakkında sayısız eser yazılmış, uluslararası kuruluşlar, dünya üniversiteleri ve devletler tarafından da bu konu sürekli gündemde olmuştur. Üniversitenin işlevleri ve görevlerini belirlemek açısından ilk adım, idare / yönetim kavramından yola çıkılarak yapılan ikili ayırmadan başlar. İdare kavramı üniversiteler söz konusu olduğunda iki türlü anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki, üniversitenin kendi kendisini yönetmesi, organize etmesi ve kendisinin akademik yapısını oluşturması ve bu sayede işlevlerini yerine getirebilmesini ifade eder. İkinci anlamda idare kavramı ise daha çok Latince'den türeyen *ad-ministrare* anlamındaki teknik idareyi ifade eder. Şöyle ki, bu kavram *hizmet etmek* anlamındadır ve üniversite açısından da, üniversitenin kendi kendisini akademik anlamda organize etme

12 TİMUR, 2000, s. 295; UÇKAN, Özgür, “Bilgi Politikası ve Bilgi Ekonomisi: Verimlilik, İstihdam, Büyüme ve Kalkınma”, **Bilgi Dün-yası**, Yıl: 2006, Cilt: 7, Sayı: 1, s.29.

13 Örneğin şirket üniversiteleri, sanal üniversiteleri çok kampüs-lü üniversiteler, klasik üniversite kurumunun yapısından oldukça farklıdır.

14 TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eği-tim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi, Sayı: 154, Ankara, 1993, s. 1.

15 HETHERINGTON, Henry, “University Autonomy”, **University Autonomy: It's Meanings Today**, International Association of Universities, Paris, 1965, s. 5.

16 Burada bir hususun hatırlatılmasında yarar var. Üniversitenin nihai amacının bilim olması olgusu modernite ile birlikte gündeme gelmiştir. Ortaçağ toplumlarında bilim özellikle üniversite olarak nitelenebilecek kurumların dışında gerçekleştirilmekteydi daha çok. Özellikle 1940'lı yıllardan sonra bu amaç daha da belirginleşmiştir. Üniversiteye atfedilen rol Alman ve ABD sistemlerinde farklı olsa da her iki sistem de bilim ve bilim özgürlüğü ilkelerine dayanarak üniversite sistemlerini oluşturmaktadırlar. Bu konuda Humboldt ve Vannevar Bush doktrinlerinin incelenmesi önerilir. BUSH, Vannevar, **Science The Endless Frontier-A Report to the President by Vannevar Bush** (Director of the Office of Scientific Research and Development), Washington, United States Government Printing Office, July 1945, erişim adresi: www.nsf.gov/od/lpa/nsf50/vbush1945.htm, erişim tarihi: 28.03.2012; RÜEGG, Walter, “Humboldt's Heritage”, **Universitäten in Deutschland**, Prestel (Editors: Christian Bode, Werner Becker, Rainer Klotz), 1996, s.15.

eylemine topluma hizmet için kullanacağı anlamını taşır¹⁷.

Bu ifadeden anlaşılacağı üzere, üniversitenin içe dönük ve dışa dönük işlevleri bulunmaktadır ancak bu işlevler de birbiri ile etkileşim halindedirler. Üniversitenin karakteristiğini oluşturan, deyim yerindeyse üniversitenin anahtar sözcükleri olarak nitelenebilecek dört sözcük vardır. Bunlar, *bilimsellik*, *evrensellik*, *özerklik* ve *kurumsallık*tır. İşte üniversitenin işlevleri bu anahtar sözcüklerden yola çıkılarak ortaya koyulabilir. İdeal olarak üniversite, bilimin yayılması, insanlığın eğitimi ve toplumun oluşturulmasına hizmet eder ve kurumsal olarak bir üniversitenin asıl ve ilk varlık nedeni araştırma, öğrenim ve hizmettir. Yukarıda da belirtildiği gibi üniversitenin entelektüel işlevi olan öğretim ve araştırma, aklın yetiştirilmesi ile temel fikir ve kavramların aktarılmasını içerirken; üniversitenin sosyal işlevi, entelektüellik ile toplumun gelişmesi arasında bir denge ve bağ kurmaktadır. Bu nedenle üniversitenin iç ve dış yönü birbiri ile etkileşim halindedir ve olmak zorundadır. Bir üniversite kendisini dışarıya kapatarak, iç işlerini topluma aldırışsız bir şekilde rastgele düzenlememeli, kendi kurumsal gelişimi için de bazı ilkelere ve standartlar belirlemelidir.

Üniversite ile ilgili olarak UNESCO'nun ve OECD'nin belirlemiş olduğu farklı işlevler bulunmaktadır. Bunlara kısaca değinmekte yarar vardır.

UNESCO'nun 1991 yılında gerçekleştirmiş olduğu, "2. Sivil Toplum Kuruluşları Kolektif Yükseköğretim Tartışması" çerçevesinde yayımladığı "Toplumda Yükseköğretimin Rolü" başlıklı raporunda¹⁸ üniversitenin, daha sonradan yenilerinin eklenmesine de imkan tanıyacak şekilde, beş işlevi bulunduğu ifade edilmiştir. Bunlar;

1. Üniversite, araştırma ve öğretimi birleştiren bir anlayışta eğitim sağlama işlevine sahip olmalıdır.
2. Üniversite mesleki eğitim sağlamalıdır. Mesleki eğitim olgusu savaş sonrası bir olgu değil, aksine ortaçağda üniversitelerin ilk ortaya çıktığı zamanlardan itibaren var olmuş

bir işlemdir. İlk üniversiteler de hukuk, tıp ve öğretmenlik alanlarında mesleki eğitim vermektedirler.

3. Üniversite aynı zamanda bir araştırma kurumudur. Üniversite geniş çaplı araştırmalar için, birden çok disiplinin de işbirliği içerisinde bir arada çalışabileceği ortamı sunan bir kurumdur.
4. Üniversite, hem bölgesel gelişmeye katkı sağlama gereken, hem de uluslararası ilişkilerde rolü olması gereken bir kurumdur.
5. Üniversite tüm bunların yanında sosyal bir işlev olan toplumun sosyal ve entelektüel açıdan gelişmesini sağlama rolünü de üstlenmesi gereken bir kurumdur¹⁹.

OECD'nin 1987 yılında belirlemiş olduğu işlevler ise dokuz tanedir:

1. Üniversite, ortaöğretimin en başarılıları için lisans eğitimi sağlar ve bazı ülkelerde dışardan gelenler için yetişkin eğitimi uygular;
2. Kültürü ve araştırmayı geliştirir;
3. Üniversite bilgi toplumunun işgücü gereksinimi olan insanları yetiştirir; mesleki deneyim için kullanışlı olan bilginin işlenmesi gereği, üniversite topluma karşı, insanları mesleki hayata son yer olarak hazırlama sorumluluğunu taşımaktadır. Bu açıdan, lisans eğitiminin yanı sıra yüksek lisans ve doktora programları ile çalışma dünyasına da eğitim vermeyi sağlayan özel kurslar gerçekleştirerek topluma katkı sağlamalıdır;
4. Yüksek düzeyde öğrenim ile özelleştirilmiş ve uzmanlaştırılmış bir eğitim sağlamak;
5. Bir ekonominin rekabetçi olmasını, refah yaratmayı özellikle mühendislik bilimleri ve teknoloji alanına ağırlık vererek sağlamak ve bu doğrultuda iş dünyası ve endüstri ile işbirliği içinde olmak da üniversitenin rolü arasındadır;
6. Üniversiteler bir çeşit "filtreleme aracı" da olmalıdır. Özellikle üniversiteler, kapılarını yetişkinlere açmalarına rağmen, bu konuda belli entelektüel kapasitede olanları seçmeye özen gösterecek şekilde davranmalılar;
7. Seçme ve derece verme işlevleri ile birleşik olarak, iyi öğrenciler ile işçi sınıfı çocukları açısından sosyal hareketliliği sağlamalıdır;
8. Üniversiteler, fırsat eşitliği, kültürün yayılması ve ortak medeni ilkelerin garanti altına alınması

17 CABAL, AlfonsoBorrero, **The University As an Institution Today: Topics for Reflection**, International Development Research Centre-Ottawa, UNESCO Publishing, Paris, 1993, s. 21.

18 UNESCO, "The Role of Higher Education in Society: Quality and Pertinance", **2nd UNESCO - Non-Governmental Organizations Collective Consultation on Higher Education**, Paris, 8-11 April 1991.

19 UNESCO, 1991, s. 32.

açısından, belli ulusal politikaların yaşama geçirilmesi için bir model rolü üstlenmelidir;

9. Üniversiteler, insanları, geleceğin toplumsal liderleri olabilecek kapasitede yetiştirmekle yükümlüdürler²⁰.

Görüldüğü gibi OECD'nin üniversitelere yüklediği işlevler de, filtreleme aracı olması gibi bazı sınırlı ifadeler barındırmakla birlikte genel olarak araştırma, öğrenim ve topluma hizmet etme kavramları ile özetlenebilir.

Üniversitelerin üç klasik işlevi olarak sayılabilecek, araştırma, öğrenim ve hizmet konusuna farklı bir açıdan bakan Watts'ın görüşlerine de değinmekte yarar vardır. Watts, üniversitenin toplumdaki rolü hakkında genel kabul görmüş üç farklı görünümünden söz etmiştir. Ona göre, bu rolün üç farklı görünümü vardır: Araçsal Görünüm, Özerkçi Görünüm ve Karşılıklı Bağlılık Görünümü²¹.

Araçsal görünümde üniversite toplumun gelişmesi açısından bir **araç** konumundadır. Toplumumuz, endüstriyel bir ekonomiden bilgi temelli bir ekonomiye doğru geçiş yaşadığından, artık bilgiye dayalı yeni iş türleri ortaya çıkmıştır. Bu yeni işler, metadan çok bilginin işlenmesine ve dağıtılmasına dayanmaktadır. Böylece artık, yaratıcılık ve üretkenlik endüstriyel işçilerin ve makinelerin çalışmasına değil, beynin en iyi şekilde kullanımına ve teknolojiye dayanmaktadır²². Üniversitenin ürünleri, yani *eğitilmiş insanlar* ve *araştırmalar sonucu elde edilen yeni bulgular*, toplumları başarıya ve medeniyete ulaştırır²³. Bunun yanında daha iyi eğitilmiş nitelikli iş gücü de yeni şartlar altındaki ekonomik rekabeti büyütür. Bu bakış açısının ana fikri, eğitim ve araştırmanın ekonominin temel kaynakları olduğu ve üniversitenin de böyle bir toplumun, ekonomik yarışma ve refahı için temel bir araç olduğu yönündedir²⁴.

Özerkçi görünüm, bakış açısı üniversiteyi, öğretim ve keşifler için bir merkez olarak kabul eder. Bu nedenle, bilginin yaratılması da üniversitenin kendi amacı içindir. Bir başka deyişle üniversiteyi toplumun ekonomik büyümesi ve refahı için bir araç olarak görmek yerine, üniversitenin araştırma ve öğretim işlevlerinin onun yegane amacı olduğunu ve bu amacı da yalnızca kendisi için gerçekleştirdiğini kabul eder. Üniversitelerin öğrenim merkezleri olarak kendi potansiyellerini tam olarak gerçekleştirebilmeleri ancak topluma bağımlı olmamaları halinde mümkün olabilir. Bu görüşün savunucuları, üniversiteyi toplumun hizmetinde gören araçsal görünümün, üniversitenin temel işlevlerinin altını kazacağını düşünmektedir. Bu görüşte, üniversitenin yegane işlevi sadece toplumun ekonomik büyümesini gerçekleştirmek değildir; üniversite toplumsal değerlerin dönüştürülmesi ve böylece daha medeni toplumlar yaratılmasına katkı sağlamalıdır²⁵. Özerkçi görünümdeki fikirler aslında üniversite özerkliğinin temelinde yatan tartışmaların da odak noktasındadır. Çünkü üniversitelere sıklıkla yöneltilen eleştirilerden birisi de onların toplumdan kopuk, -eskilerin deyişiyle- birer "fildişi kule" olduklarıdır.

Karşılıklı bağımlılık görünümü, diğer iki görüşün anlaşamadığı noktaları uzlaştıran bir görüşür. Üniversitenin bir topluma hizmet etmek rolünün araçsal olmasından çok yaratılışsal (içsel) olduğunu savunan bu görüş, üniversitenin temel işlevinin, yalnızca toplumun ihtiyaçlarını karşılamak olmadığını, aynı zamanda geniş bir alanda keşif yapmak olduğunu da ileri sürer. Üniversite toplumun ihtiyaçları ile ilişkili değil, insan anlayışının ve deneyiminin sınırları ile ilgilidir²⁶. Aynı zamanda üniversite kendisinde içkin olan bilginin sınırlarını genişletme ve geniş alanlarda keşifler yapma işlevlerini, içinde bulunduğu toplumun kültüründen beslenmeden ve toplumdan kaynaklanmadan yerine getiremez. Bu nedenle, ne üniversite ne de toplum birbirinden soyutlanamaz. Üniversiteyi yalnızca kamusal politikaların bir aracı olarak görmek onun anlamının ve amacının altını kazar. Bununla birlikte üniversiteyi toplumdan tamamen bağımsız görmek de onun anlamının ve amacının altını kazar²⁷.

20 OECD, Roles et fonctions de l'universitéaujourd'hui, Paris, France, 1987'den aktaran:CABAL, 1993, s. 23.

21 WATTS,Ron, "Universities and Public Policy", **Public Purse, Public Purpose: Autonomy and Accountability in the Groves of Academe**, Canada, The Institute for Research on Public Policy (Editors: James Cutt, Rodney Dobel), 1992, s. 76.

22 WATTS, 1992, s. 76.

23 CUTT, James, RODNEY,Dobell, "Introduction", **Public Purse, Public Purpose: Autonomy and Accountability in the Groves of Academe**, Canada, The Institute for Research on Public Policy (Editors: James Cutt, Rodney Dobel), 1992, s. 1.

24 WATTS, 1992, s. 76.

25 WATTS, 1992, s. 79.

26 WATTS, 1992, s. 79-80.

27 WATTS, 1992, s. 80-81.

Görüldüğü gibi üniversitenin sahip olduğu işlevler çok yönlüdür ve aslında hepsi birden bir üniversitenin ideal anlamına kavuşmasına yardımcı olabilir. Bir üniversite ne yalnızca meslek kazandıran bir kurum olmalı, ne yalnızca sosyal sermaye yaratıcı kurum olarak deyim yerindeyse "nitelikli ve gerekli insan üretim tesisi" olmalı, ne yalnızca bir araştırma kurumu olmalı ve ne de yalnızca yalın bir öğretim kurumu olmalıdır. Bir üniversite eğitim ve öğretim hizmetlerinin dışında sağladığı kültürel ve sosyal ortam ile insanların bir bütün olarak gelişmesine hizmet eder. Bunun yanında toplumun gelişmesinde rol oynayarak, insanların bilgilenmesini sağlar ve somut sorunlara yönelik çözümler üreterek kolektif aklın oluşumuna kaynaklık eder.

İşte üniversitenin sahip olduğu çeşitli işlevler onun bir akademik cumhuriyet gibi algılanmasına yol açar. Şimdi söz konusu işlevleri yakından incelemekte yarar vardır. Çünkü bu işlevler toplumdaki başka bir kurum tarafından yerine getirilemeyecek işlevlerdir. Bu başlık altında üniversitenin, eğitim, araştırma ve meslek kazandırma işlevleri, toplumsallaşma sürecine olan katkısı, kültürün yaratılması ve yorumlanmasına olan katkısı, politik bilincin şekillenmesine ve demokrasiye olan katkısı ile bütün bunların sonucunda devlet için sosyal sermaye yaratıcı bir kurum olması irdelenecektir.

a. Eğitim, Araştırma ve Meslek Kazandırma

Üniversitenin kuşkusuz üzerinde anlaşılmalı en temel işlevleri eğitim, araştırma ve meslek kazandırma işlevleridir. Buradaki tartışılmalı nokta, bu üç işlevin tek bir kurumun çatısı altında toplanıp, toplanmaması yönündedir.

Araştırma işlevi, bilimsel gelişmeyi sağlayan ve devletin araştırma ve bilim politikası ile yakından ilgili bir husustur. Araştırma alanlarının ve konularının belirlenmesi, hangi alanlara ne yönde yatırım yapılacağı gibi hususlar üniversitelerin araştırma faaliyetlerini doğrudan etkilemektedir. Öte yandan öğrencilerin de yaratıcı birer araştırmacı olabilmelerini sağlamak da üniversitenin yerine getirmesi gereken işlevlerden birisidir. Bir üniversite, bünyesindeki bölümler, enstitüler veya merkezler aracılığıyla araştırma işlevini yerine getirmiş olmaktadır²⁸. Araştırma işlevi günümüzde Ar-Ge olarak adlandırılan bir alana

işaret etmektedir. Özellikle teknoloji alanında üniversitede üretilen bilgiyi uygulamaya aktarmak adına üniversite ile ilişkili olarak teknoloji geliştirme bölgeleri kurulmuştur. Birçok bölümü ve bilimsel alanı bünyesinde barındıran bir kurum olarak üniversite, araştırma yapan ve araştırma ile öğrenimi aynı çatı altında birleştirebilen ve böylelikle teori ile uygulamayı bünyesinde taşıyabilme kapasitesine sahip tek kurumdur. Ancak son dönemlerde birçok şirket de kendi Ar-Ge birimini ve şirket akademisini oluşturmaya başlamıştır. Burada şirket ile üniversitelerin araştırma faaliyetleri birbirinden farklı olmakla birlikte, son dönemlerde üniversite-sanayi işbirliği çerçevesinde üniversitelerdeki Ar-Ge faaliyetlerinin yalnızca şirketlerin talepleri doğrultusunda şekillendiği gözlemlenmektedir²⁹. Araştırmanın bir sonucu da teknoloji gelişimidir. Teknolojik gelişim doğrudan insan hayatının pratik kısmına yöneliktir. Bunun üniversite ile bağlantısı ise bilgi toplumu kavramında düşünülmektedir. Şöyle ki günümüzde bilgi, eskiden petrol, petrol endüstrisi için neyi ifade ediyorsa, onu ifade etmektedir. Bu nedenle bilgi oldukça önemli hale gelmiş ve yeni ekonomik değer olmuştur. Üniversitede geliştirilen bilgiye endüstrinin yeni teknolojiler geliştirmek ve bunları serbest piyasada pazarlamak için ihtiyacı olduğundan, üniversite, iş dünyası ve sosyal çevre aynı noktada birleşmektedir. Bu doğrultuda elbette yeni tür girişimler ve yeni tür meslekler ortaya çıkacaktır. Burada üniversiteye düşen görev ise teknolojinin etik olarak kullanılmasını sağlamak olmaktadır³⁰.

Eğitim ve öğretim işlevi, üniversitenin anlamına uygun şekilde yüksek nitelikte olmalıdır. Üniversite öğretiminin liseden veya yüksekokul eğitiminden daha farklı ve yüksek olması gerekmektedir. Burada eğitimin ve öğretimin anlamından çok, üniversitedeki eğitimin daha çok bireylerin evrensel ilkeler doğrultusunda eğitilmesine yönelik olduğu vurgulanmalıdır. Bir başka ifade ile, üniversite eğitimi aslında belli derslerin öğretilmesinin ötesine geçen bir eğitim niteliğine sahiptir.

Söz konusu üç işlevden her birinin değil de yalnızca ileri düzeyde araştırmanın, bilimsel eğitimin,

29 BOK, Derek, **Piyasa Ortamında Üniversiteler-Yükseköğretimin Ticarileşmesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları (Çeviren: Barış Yıldırım), İstanbul, Şubat 2007, s. 60 vd.

30 CABAL, 1993, s. 98-99.

28 CABAL, 1993, s. 94.

geleceğin araştırmacılarının yetiştirilmesinin ve elde edilen araştırma sonuçlarının uygulamaya aktarılmasının -prototip oluşturma- üniversitenin asli işlevi olduğunu ve mesleki becerinin edinilmesi yerinin üniversite olmaması gerektiğini savunan yazarlar da bulunmaktadır. Örneğin San, üniversitede, belli bir mesleğin öğrenilmesi yönünde temel bilimsel bilgilerin verilerek, ileride uygulanacak meslekler için zorunlu olan altyapının oluşturulmasının amaçlanması gerektiğini ve kuramsal bilgilerin uygulamaya aktarılması işinin üniversite eğitimi sonrasındaki staj döneminde sağlanması gerektiğini savunmaktadır. Bu doğrultuda, meslek yüksekokullarının üniversite çatısı altında örgütlenmesinin yanlış bir uygulama olduğunu savunan San, bu durumun üniversitenin öğrencileri belirli mesleklere hazırlamakla yükümlü bir kurum olarak algılanması sonucunu doğurduğunu ve bilimin geleceği açısından büyük tehlike doğuracağını belirtmektedir³¹.

b. Toplumsallaşma Sürecine ve Kalkınmaya Olan Katkısı

Üniversitelerin birer bilgi üreten ve eğitim işlevine sahip kurumlar olarak toplumsallaşma ve kalkınmaya olan katkıları azımsanmayacak ölçüdedir. Toplumsallaşma bir süreç olarak genel anlamda eğitimin gerçekleştirdiği bir iştir ve bireylerin bir toplumda, kişisel kimlikleri ile toplumsal kimlikleri arasında belli bir denge kurmalarını, böylece toplum içerisinde öteki bireylerle karşılıklı iletişimi olanaklı kılmalarını sağlayan bir süreçtir. İnsanın belli bir toplumda yaşaması olgusu, onun kişisel gelişmesinin her aşamasında bu gerçeği göz önünde tutması zorunluluğunu da beraberinde getirir. İşte bu zorunluluk, bireyin kendi kişisel çıkarları ile toplumun çıkarları arasında bir denge kurmasını gerektirir. Bu doğrultuda, bireylerin kendi özel çıkarlarını gözetirken, toplumun çıkarlarını bütünüyle görmezlikten gelmeleri, hatta kimi zaman bu doğrultuda toplumun zararına davranmaları, toplumsal yaşamın zedelenmesi ve çözülmesi sonucunu doğurur. Uygar bir toplum, bireylerin toplumsallaşma sürecini başarıyla tamamladığı, kendileriyle toplum arasındaki gerekli bütün dengeleri yeterince gözettikleri bir toplumdur³².

31 SAN, Coşkun, "Bir Toplumsal Kurum Olan Üniversite'de Özerklik ve Bilim Özgürlüğü", **AÜSBFD**, 1993, (s. 150 vd.),1993, s. 150.

32 TEZCAN, Mahmut, **Eğitim Sosyolojisi**, Ankara Üniversitesi

Toplumsallaşma süreci ilk olarak aileden başlar. Bu eğitimin ikinci aşaması ise, ilkokuldan başlayıp üniversitenin bitimine kadar süren okul dönemidir. Bu dönemde önemli olan, öğrenciye yaşamın ve içinde yaşadığı toplumun gerçeklerinin saptırılmadan ve gizlenmeden gösterilmesi, böylece de onun gerçekçi bir tutumla kendi kimliği ile toplumun gerçeklerini dengelemesinin sağlanmasıdır. Bu bağlamda toplumsal gerçeği görmezlikten gelen bir eğitim, giderek öğrenci ile yaşadığı toplum arasında bir yabancılaşmanın doğmasına yol açacaktır³³.

Üniversite her şeyden önce bir eğitim kurumu olduğu için toplumsallaşma sürecine, hem demokrasi kültürünü aşilayarak, hem sahip olduğu kampus ortamı ile katkıda bulunan bir kurumdur. Öte yandan bilimsel bilginin üretildiği ve işlendiği bir kurum olan üniversite, bilimsel bilginin paylaşıldığı, daha çok kendi içerisindeki fakülte ve bölümler aracılığıyla bilgiyi paylaşan ve çoğaltan bir kurum olarak belirli değerlerin de kendiliğinden oluşumuna katkı sağlar. Üniversite bu şekilde ülkenin kalkınmasına ve ekonomik açıdan güçlenmesine bilginin paylaşımı ile olanak verir. Bu açıdan bilimsel faaliyetlerin sonuçlarının paylaşıldığı bilimsel dergiler, bilimsel paylaşım ağları da önem kazanmaktadır. Bir ülkenin kalkınması, o ülkede üretilen bilimsel bilgi ve bu bilginin uygulamaya aktarılma kapasitesi ile ilgili olduğu için önemli olan ülkenin bir ulusal bilgi birikimine sahip olması ve bu birikimin bir ağ ile bütünleşmiş olmasıdır. İşte üniversiteler hem kişilerin toplumsallaşmasına hem de bilginin toplumsallaşmasına³⁴ katkı sağlayan kurumlardır.

c. Kültürün Yaratılmasına ve Yorumlanmasına Olan Katkısı

Kültür, toplumun bir üyesi olarak insanoğlunun öğrendiği, bildiği, sanat, ahlak, gelenek-görenek ve benzeri diğer yetenek ve alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütündür."³⁵ Kültür kavramının

Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No: 150, Ankara, 1985, s. 36 vd.

33 TEZCAN, 1985, s. 398 vd.

34 ANAMERİÇ, Hakan, **Türkiye'de Çağdaşlaşma Sürecinde Bilginin Toplumsallaşması ve Bilgi Merkezleri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, 2008, s. 26-31.

35 TYLOR, Edward Burnett, **Primitive Culture, Researches into The Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art and Custom**, 6th edition, London, 1920, s. 1.

ana tezi böylelikle bütünsellik olmaktadır. Bir başka ifade ile kültür bütüncül bir kavramdır ve farklı alanların bileşiminden oluşur. Güvenç'e göre, kültüre ilişkin olarak dört ayrı alan ve dört farklı anlam bulunmaktadır. Bunlar, bilimsel alanda kültürü ifade eden *uygarlık*, beşeri alanda kültürü ifade eden *eğitim*, estetik alanda kültürü ifade eden *güzel sanatlar* ve teknolojik/biyolojik alanda kültürü ifade eden *üretme, çoğaltma ve yetiştirme*³⁶.

Çeçen'e göre, kültür, insanın tarihsel yaşam süreci içinde yarattığı değerlerin toplamı, bir başka ifade ile insanların toplum içinde, yürüttükleri çeşitli üretim çabalarının sentezi sonucunda ortaya çıkan bir olgudur ve insana özgüdür³⁷. Kültürde daha geniş bir anlam bulan Verene'ye göre ise kültür, insanın düşüncelerinin, inançlarının, duygusal etkinliklerinin sonucunda ortaya çıkan yaratıların, değerlerin ve kuşaktan kuşağa aktarılan davranışların bütünüdür. İnsan, düşünme kapasitesi sonucunda, yarattığı sosyal ortamlar içinde politik, ekonomik, sanatsal, dini ve entelektüel bir örgütlenme içine girer. Böylece çevreyi egemenliği altına alarak onu yönetir ve gerekirse değiştirir³⁸. Bu nedenle, aslında insanın yapmış olduğu tüm faaliyetler, *kültürel faaliyetler* adı altında tanımlanabilir.

Çağımızda üç tür bilim olduğu ileri sürülmektedir. Bunlar doğa bilimleri, toplumsal bilimler ve beşeri bilimlerdir. İşte kültür, toplumsal ve beşeri bilimler kapsamında içinde ele alınır³⁹. Her toplumsal kültür ya da kültürel sistemin kendine özgü kuramları ve düşünce yapısı vardır⁴⁰.

Kültür hem tarihsel hem de süreklilik arz eden bir özelliğe sahiptir. Söz konusu sürekliliği kültürün öğrenilebilir olma özelliği desteklemektedir. Verene, insanın kültürel yaşamının her ana bölümünün, mit (myth), din, *sanat*, tarih, politika, sağduyu, fen gibi bilgi tiplerinden oluştuğunu belirtmiştir. Bu ana bölümler insanın simge yaratma yeteneğini kullandığı alanları temsil

ederler. İnsanlar söz konusu yaşam bölümlerinde yarattıkları bu simgeler aracılığıyla kendinde biriken bilgileri kendinden sonrakilere geçirebilir ve bu şekilde, *kültürde bir süreklilik* meydana gelir⁴¹. Böylelikle toplumsal deneyimin ve bilginin tümü simgeler aracılığı ile oluştuğundan, kültürün yaratımı insanın simge yaratma yeteneğine ve onları kendilerinden sonrakilere aktarmalarına bağlı olmaktadır. Bir başka ifade ile kültür insanın yaratıcı yeteneği ile ortaya çıkmaktadır⁴².

İşte üniversite tüm bu anlatılanların ışığı altında, kurum olarak belli bir kültürün zaman içinde oluştuğu, geliştiği ve insanın toplu ve iletişim içinde yaratıcı bir etkinlik içerisine girdiği bir kurumdur. Eskinin bilgi birikimlerinden yola çıkılarak, onların üzerine yenisinin konulması, bilgi birikiminin kümelendiği ve bu şekilde ortaya çıkan kültürün korunup geliştirildiği tek kurum üniversite olmaktadır. Bunun nedeni de üniversitelerin yalnızca birer öğretim değil, araştırma ve öğretim kurumu olmasından kaynaklanmaktadır.

d. Politik Bilincin Şekillenmesine ve Demokrasiye Olan Katkısı

Bir toplumdaki insanların vatandaşlık bilincine sahip olması, onların siyasi tercihleri, siyasi tercihlerdeki değişimin de siyasi kararları sürekli bir şekilde etkileyebilmesi bir eğitim sorunudur. Demokrasi, halkın istediği ya da en uygun olarak gördüğü kararları almasını sağlayan, halkın iradesini ortaya çıkartan ve bir sistemin gerçekten cumhuriyetçi olabilmesini sağlayan en önemli araçtır. Ancak halkın, iradesini bilinçli bir şekilde kullanabilmesi ve neyin en iyi olduğunu bilmesi için vatandaşların iyi bir eğitimden geçmiş olması gerekmektedir. Hatta buna ilişkin olarak John Stuart Mill "evrensel eğitimin, evrensel oy hakkında önce gelme-

36 GÜVENÇ, Bozkurt, **İnsan ve Kültür (Antropolojiye Giriş)**, Ayıldız Matbaası, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1972, s. 96-99.

37 ÇEÇEN, Anıl, **Kültür ve Politika**, 2. baskı, Gündoğan Yayınları, 1996, s. 16.

38 VERENE, Donald, Philip, **Man and Culture-A Philosophical Anthology**, Dell Publishing Co. Inc, New York, 1979, s. 2.

39 ARMAĞAN, İbrahim, **Sanat Toplum Bilimi-Demokrasi Kültürüne Giriş**, İleri Kitapevi, İzmir, 1992, s. 197.

40 ÇEÇEN, 1996, s. 22-23.

41 VERENE, 1979, s. 189-190.

42 Verene, kültürün sürekliliğine ilişkin Pavlov'un ünlü deneyini örnek olarak vermiştir. İnsanın hayvanlardan farkı, sahip olduğu bilgi ve deneyimi simgeler aracılığıyla yavrularına aktarabilmesidir. Bununla ilgili olarak çok iyi bilinen Pavlov'un köpekle yapmış olduğu şartlı refleks deneyi belirtilebilir. Deneyde köpeğe belirli saatlerde çalınan zil ile birlikte yemek verilir. Bir süre sonra her zil çalışında köpeğin, daha önce algılama aracılığı ile edindiği tecrübesi sonucunda yemek verileceği gibi salyasının aktığı görülür. Ancak köpek, öğrendiği bu bilgiyi yavrusuna aktaramaz. Yavrunun da aynı işlemi geçmesi gerekecektir. Ancak insan semboller yaratıp, onları kullanabilme yeteneğine sahip olduğu için bilgilerini aktarabilir. VERENE, 1979, s. 189.

si gerekmektedir.” demektedir⁴³. Özellikle okuma yazma oranının düşük olduğu, yoksulluğun egemen olduğu ülkelerde seçimlere dayalı siyasal kurumların yeterince işlediği söylenemeyecektir. Çünkü, vatandaşlık bilinci denilen olgu, demokratik düzene karşı sorumluluk sahibi olan yurttaş demektir ve bireyin kendisini, çağdaş uygarlığın yapıcı ve yaratıcı bir ortağı olarak görmesi ve bu bilince sahip olması gerekmektedir. Buna ilişkin çarpıcı bir örnek ABD’den verilmiştir. Şöyle ki, kişilerin eğitim seviyesi ve oy kullanma davranışı arasındaki ilişkiye ilişkin ABD’de yapılan bir çalışmada, lise seviyesinden daha düşük seviyede eğitime sahip vatandaşlar arasında oy kullanma yüzdesi yalnızca %23 olmuştur. Buna ek olarak, bu kişilerin de oy kullanırken en fazla *reklam kampanyalarından* etkilendiği ortaya konulmuştur⁴⁴.

İngiltere ve ABD’de özellikle endüstrileşmenin yaşandığı dönemde, genel oy hakkı ile eğitim hakkı aynı ölçüde gelişmeye başlamıştır. Bu ülkelerde eğitimin birinci amacı gençleri genel oy hakkının kullanımına hazırlamak olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, İngiltere ve ABD’de, demokratik bir ülkenin, ancak vatandaşların genel oy haklarını *bilgece* kullanmayı öğrendikleri sürece var olabileceğine inanılmıştır. Bu inanış günümüzde İngiltere ve ABD’de de halen geçerliliğini korumaktadır. Bu açıdan eğitimin ve özel olarak da yükseköğretimin genel amacı endüstri için işgücü geliştirmek değil, sorumluluk sahibi ve bilinçli vatandaşlar yetiştirmektir⁴⁵.

İşte yükseköğretimin öğrenciler açısından, hem reşit olarak gelmiş oldukları bir kurum olması dolayısıyla, hem de barındırdığı sosyal ortam dolayısıyla demokratikleşme bilincine katkısı büyükür ve belki de başka hiçbir kurum bu bilinci insanlara aşılayamayacaktır. Vatandaşlık kavramı yalnızca bir ülkeye tabi olmak demek değildir. Böylesi bir tanım vatandaşlığın yalnızca siyasi-hukuki

açıdan tanımını oluşturur ve onun ahlaki yönünü dışlar. Sosyal vatandaşlık kavramı ise, bir bireyin, belli bir toplumdaki sosyal ve ahlaki kimliğine karşılık gelir. Bu tanım sosyal olan ile bireysel olan arasında sıkı bir bağ kurarak adeta kendilik kavramını sosyal olarak tanımlar ve vatandaşlık kavramının ahlaki yönüne vurgu yapar. Aktif vatandaşlar hem ahlaki hem de politik bir bilince sahiptir. Bu açıdan, özellikle günümüzdeki üniversite öğrencilerinin *sosyal farkındalıktan* daha çok *maddi değerlere* önem vermesi durumunun, üniversitelerde *vatandaşlık bilincinin* de aşılması yolu ile önüne geçileceği savunulmaktadır. Bu sayede öğrenciler ileride kim olmak istedikleri sorusunun yanıtını doğru bir şekilde bulabilirler⁴⁶. Bu şekildeki bir bilinç yaratma durumu, sorumluluk sahibi vatandaşların yetişmesini sağlayarak, demokrasiye ve ülke geleceğine ahlaki açıdan katkı yapacaktır. Hemen her üniversitenin amaç ve vizyonuna bakıldığında, hepsinde öğrencileri, düşünceli, sorgulayan, eleştirel ve topluma katkı yapan sorumluluk sahibi birer vatandaş olarak yetiştirecekleri yer almaktadır. Ancak somut duruma bakıldığında bu gibi ideallerin yalnızca kağıt üzerinde kaldığı, gerçekte öğrencilerin kişilik meselesi ya da sosyal sorumluluklarının bilincinde olmadıkları, yalnızca bir meslek edinme ve kendisine verilen bilgileri öğrenme amacıyla oldukları görülecektir. Üniversiteler üzerindeki, yetersiz kaynak, aşırı bir düzenleme, piyasaya açılma ve piyasa ile sanayinin talepleri, vb. zorlayıcı etkilere bakıldığında, üniversitelerin artık giderek ders kredileri, ücretler, piyasa talepleri, bürokrasi gibi olguların *sayısal nitelikteki* işleri ile meşgul olduğu da görülecektir. Aslında durum bunun tam tersi, yani üniversitelerin öğrencilerin ve eğitimin niteliği ile uğraşmıyor olmaları gerekmektedir. Bununla birlikte demokrasi bilincinin aşılması aslında üniversitede öğrencilere tanınan katılma ile sağlanabilir.

Üniversitelerin sivil topluma yönelik katkıları *Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching* merkezinin bir raporunda da dile getirilmiştir. Söz konusu raporda, Amerika Birleşik Devletleri üniversitelerinin, üniversitelerin sahip olduğu sosyal işlev üzerinde bir anlaşmaya vardıkları

43 DAHL, Robert A., **Demokrasi ve Eleştirileri**, Yetkin Yayınları (Çeviren: Levent Köker), Ankara, 1996, s. 162.

44 TÜRKMEN, Fatih, **Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye’de Eğitim Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması**, Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No:2655, Eylül 2002, s. 57.

45 HUTCHINS, Robert M., **The University of Utopia**, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1964, s. 3; hatta Hutchins burada şöyle bir örnek de vermektedir; yükseköğretimin tek amacı teknolojik ve bilimsel gelişmenin sağlanması olmamalıdır; söz konusu teknolojinin nasıl ve ne yönde kullanılacağı da bir eğitim sorunudur. Bu nedenle dünya tarihinde atom bombası gibi bir deneyim yaşanmıştır.

46 ARTHUR, James, “Introduction”, **Citizenship and Higher Education-The Role of Universities in Communities and Society**, Routledge Falmer (Editors: James Arthur, Karen E. Bohlin), London and New York, 2005, s. 1-2.

ve üniversitenin sahip olduğu sosyal işlevler yer almaktadır⁴⁷. Buna göre, özellikle 1880 ile 1945 yılları arasında, ileri nitelikteki araştırmaya önem verilmesi ile gittikçe göz ardı edilmeye başlanan sosyal işlev, 1945'lerin ardından yeniden öne kazanmıştır. Bu dönemde üniversite bürokratik bir örgüt olduğu yönünde eleştirilere maruz kalınca, çeşitli üniversitelerden öğrenci protestoları yükselmeye başlamıştır. Bu protestolar da üniversiteler de yeni türden müfredatın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Örneğin bu doğrultuda Berkeley'in demokratik eğitim programı⁴⁸ öğrencilerin protestoları sayesinde oluşturulabilmiştir. Bu programda öğrenciler kendi istedikleri şekilde, kendi alacakları öğretim programlarını oluşturabilmektedirler. Vatandaşlık ise, özellikle hukuki bir statü olarak değil, siyasete ya da toplumsal işlere, statü önemli olmaksızın katılımı ifade edecek şekilde algılanmaktadır. Bu açıdan üniversitelerin, genç insanların siyasi ve sosyal katılımını geliştirebilecek birer kurum olmalarının üzerinde durulmuştur⁴⁹.

47 "Higher Education: Civic Mission&Civic Effects-A Report by The Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching and CIRCLE", **The Center for Information and Research on Civic Learning and Engagement**, February 2006.

48 "Berkeley's Democratic Education at California Initiative"; bu girişim öğrenciler tarafından gerçekleştirilmiş ve Kaliforniya Üniversitesi'nde alternatif bir program olarak uygulanmaktadır. Bu programda öğrenciler kendi der programlarını, geleneksel müfredattan bağımsız olabilecek şekilde serbestçe belirleyebilmektedirler. <http://www.dec.org/>.

49 Bunun için lütfen "Wingspread Declaration on Renewing the Civic Mission of the American Research University", June 1999 (Amerikan Araştırma Üniversitesinin Sivil Misyonunun Yenilenmesi Hakkında Wingspread Bildirisi", bildirisine bakınız;

"Higher Education: Civic Mission&Civic Effects-A Report by The Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching and CIRCLE", **The Center for Information and Research on Civic Learning and Engagement**, February 2006, s.1-2;

Bu dönemde bir toplumdaki katılımın göstergesi olan 19 davranışı belirleyen bir çalışma da yapılmıştır. Söz konusu çalışma için, KEETER, Scott, "The 19 Core Indicators of Engagement", "The Civic and Political Health of the Nation", **CIRCLE**, 2002, s. 3; söz konusu 19 davranış kısaca şunlardır; yerele ilişkin problemlerin çözümü için bulunduğu bölgedeki gruplara katılım, düzenli gönüllü aktivitelere katılım, bir dernek ya da grupta aktif üyelik, koşu, bisiklet gibi gönüllü aktiviteler aracılığıyla herhangi bir yere maddi yardım, herhangi bağış, düzenli oy kullanma, diğer insanları oy kullanmaları yönünde bilinçlendirme, kampanya rozetleri, herhangi bir fikri belirten işaretleri üzerinde taşımak, siyasi parti ya da adaylara maddi yardım yapmak, siyasi partiye gönüllü üye olmak, herhangi bir bürokratik kişiye bilgi almak için başvurmak, fikrini açıklamak için herhangi bir medya aracına başvurmak (yazılı ya da görsel basın), herhangi bir şeyi protesto etmek, protesto amaçlı elektronik posta dilekçesini imzalayıp göndermek, protesto amaçlı herhangi bir dilekçe yazıp ilgili makama göndermek, boykot, oy avcılığı yapmak.

Tüm bu ifadelerin ışığında, İngiltere, vatandaşlık bilincinin ve vatandaşlık eğitiminin yükseköğretimde aşılmasını "karakter eğitimi" başlığı ile bir hükümet politikası olarak belirlemiştir. ABD de bunu takiben üniversitelerinde bu yönde çalışmalar yapmaktadır⁵⁰. Avrupa bu doğrultuda 2000 yılında *Vatandaşlık Yeri Olarak Üniversite* (University as Site of Citizenship) başlıklı bir proje geliştirmiştir. Bu proje Avrupa Konseyi'nin Demokratik Vatandaşlık İçin Eğitim (Education for Democratic Citizenship) kavramına dayanmaktadır. Bu kavram 1999 Mayıs ayında Avrupa Konseyi'nin 50. kuruluş yıldönümünde kabul edilen *Bölücü Çizgileri Olmayan Daha Büyük Avrupa-Budapeşte Deklarasyonu*'na (Budapest Declaration for a Greater Europe Without Dividing Lines) dayanmaktadır. Amaç demokrasi bilincinin, katılımın ve sorumluluk sahibi vatandaşlar olabilmenin gereğinin bütün eğitim kademelerinde ve yükseköğretim de etkin bir şekilde öğrencilere sağlanmasıdır. Bu program ile aktif katılımın, vatandaşlık bilincinde sahip olduğu önem vurgulanmaktadır. Bu açıdan bir üniversite açısından önem arz eden konular, kurumsal karar alma mekanizmaları, öğrenim aşamasını da içeren geniş anlamda bir kurumsal yaşam, çok kültürlü bir yaşam alanı olarak üniversiteler ve üniversitelerin toplumla etkileşimi olmaktadır⁵¹. İşte bu alanlarda katılımı sağlayan ve demokrasiyi kendi içerisinde gerçekleştiren bir üniversite politik bilincin şekillenmesinde ve demokratikleşmede önemli bir rol oynayabilecektir⁵². Şu unutulmamalıdır ki bir sistemin

50 ARTHUR, 2005, s. 4.

51 BERGAN, Sjur, "Higher Education Governance and Democratic Participation: The University and Democratic Culture", **The University as ResPublica**, Council of Europe Publishing, 2004, s. 14.

52 Ancak burada belirtilmesi gereken bir husus vardır. Üniversitelerin daha demokratik olması için Avrupa'da, tıpkı ABD'de olduğu gibi kurullarına akademik dünyadan olmayan kişilerin de katılımını öngören bir yaklaşım hakimdir. Böyle bir durum her ülke açısından olumlu sonuçlar vermeyebilir. Buna ek olarak üniversitelerin toplumla olan ilişkilerine örnek olarak Türkiye'deki çarpık durum gösterilebilir. Üniversiteler Türkiye'de genel olarak birer *yarı açık ceza evi gibi*, kapısından geçilmesi zor olan kurumlara dönüşmüşlerdir. Sıradan bir vatandaşın üniversiteye herhangi bir referans olmadan girebilmesi mümkün gibi görünmemektedir. Güvenlik açısından yapıldığı düşünülen ve bir ölçüde kabul edilebilir olan bu uygulama aslında halk ile akademinin arasındaki uçurumun varlığını onaylar nitelikte bir durum gibi gözükmektedir. Ancak vatandaşı, öğrenciyi, herkesi adeta doğuştan suçlu kabul eden bir sistemde, üniversitelerin kapılarındaki kimlik kontrolü anlaşılabilir olmaktadır. Bu durum ne yazık ki, "evrensel bilgi ve bilim kurumu-bilgiyi yayan-dağıtan kurum" olarak nitelenen üniversite-

iyi işlemesi, ondan gelişen anlayışa ve ilkelerin uygulanmasına dayanmaktadır⁵³. Bu açıdan eğer söz konusu demokratik ilke ve anlayış iyi kullanılmazsa, demokratik bir sistem gerçekten demokratik olamayacaktır.

e. Sosyal Sermaye Yaratıcısı Olarak Üniversite

Sosyal sermaye kavramı 1990'lı yıllarda ülkelerin ekonomik ve siyasi performansları ile bireylerin sivil faaliyetleri arasındaki ilişkiyi irdeleyen düşünürler tarafından kullanılmış bir kavramdır⁵⁴. Sosyal sermaye kavramı hakkında en bilinen kavramsal tartışmaları gerçekleştirmiş düşünür Robert Putnam, kavramı şu şekilde tanımlamıştır: "*sosyal sermaye, sosyal örgütlenmenin şebekeler, normlar ve güven gibi, koordine edilmiş faaliyetleri kolaylaştırarak toplumun verimliliğini yükseltebilen özellikleridir.*"⁵⁵ Putnam, neden bazı kurumların ya da devletlerin diğerlerinden daha başarılı olduğunu sorgulamış ve İtalya'yı incelediği söz konusu eserinde, Kuzey İtalya'nın ekonomik gelişmişliğinin, vatandaşların daha çok sosyal ağlara dahil olmasına ve karşılıklı işbirliğinin daha gelişmiş olmasına bağlamıştır⁵⁶. Putnam gibi Fukuyama da sosyal sermaye kavramına açıklık getirmeye çalışmış ve güven ilişkisinin önemini vurgulamıştır. Fukuyama'ya göre sosyal sermaye, bir topluluğa üye kişiler arasındaki güvenden kaynaklanan ve üyelerin benimsedikleri ortak hedeflere varmak için ondan yararlanabildikleri bir yerdir. Güven ise, bir topluluğun içinde herkesin paylaştığı ortak normlar temelinde, o topluluğun diğer üyelerinin, düzenli, dürüst ve işbirliğine hazır davranışlarından kaynaklanan beklentidir⁵⁷. Sosyal ser-

maye, paylaşılan değerler, güven, işbirliği, dayanışma, sorumluluk ve ödül paylaşımı gibi manevi olarak verimliliği arttıran her şeydir. Öte yandan sosyal sermaye iyi anlamda yani başarının, verimin arttırılabileceği gibi kötü amaçlar için de kullanılabilir. Örneğin bir çete kurmak ve bu çete içinde kötü amaçlara sahip olarak dayanışma içinde çalışmak gibi.

Üniversitelerin bir sosyal sermaye yaratıcısı olarak ne türden bir işlevi olabileceğinin ortaya konulmasında bu açıdan fayda vardır. Sosyal sermaye, bir sosyal grubun, diğer toplulukların refahı ile uyum içinde davranan adil bir topluluğun yaratılmasında işbirliği yapma yetisini de içermektedir. Ortak değerler ve etik ile birlikte oluşan güven de sosyal sermaye olarak çok değerlidir. Bu açıdan üniversitelerin sosyal sermaye yaratıcısı olarak özellikle iş dünyası ve endüstri ile sıkı işbirliği ve dayanışma oluşturması gerektiği savunulmaktadır. Bu doğrultuda Fountain ABD'deki Silikon Vadisi ile ilgili şöyle bir örnek vermiştir:

*"Stanford Üniversitesi, Vadi'nin en önemli firmalarından biri olan Hewlett-Packard'a ve daha bir çok firmaya beşiklik yapmıştır...Bu firmanın yönetiminin ve bazı atılım sermayedarlarının üniversiteyle sıkı bağları vardır."*⁵⁸

Sosyal sermaye yaratımın katkı olarak yalnızca sanayiye teknoloji transferi ya da bu türden şirketler ile sıkı işbirliği geliştirilmesi, sosyal sermaye gibi çok da belirli olmayan bir kavramı tek yanlı olarak yorumlamak olacaktır. Ne yazık ki etik değerleri, işbirliği kültürünü ve insancılığı aşılması gereken üniversiteler günümüzde özellikle Türkiye açısından tam tersi bir duruma düşme tehlikesi ile karşı karşıyadırlar.

III. Üniversite Özerkliğinin Anlamı

Çalışmanın bu kısmında üniversite özerkliği farklı açılardan irdelenmeye çalışılacaktır. Kamu kurumlarının içerisinde özel bir yere sahip olan üniversite için özerklik daima en tartışmalı alanlardan birisi olmuştur. Bunun nedeni söz konusu alanın bir

lere uymamaktadır.

53 HETHERINGTON, 1965, s. 9.

54 ERDOĞAN, Emre, "Sosyal Sermaye, Güven ve Türk Gençliği..", s. 3, erişim adresi: http://www.urbanhobbit.net/PDF/Sosyal%20Sermaye_emre%20erdoğan.pdf; erişim tarihi: 23.01.2012.

55 PUTNAM, Robert D., **Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy**, Princeton University Press, New Jersey, 1993, s. 167; Putnam burada, bazı sonuçlara, sosyal sermaye olmadan kesinlikle ulaşılamayacağını belirtmiştir ve birbirine güven duyan insanlardan oluşan bir grubun, birbirine güven duymayan kişilerden oluşan diğer gruba oranla daha başarılı olduğu örneğini vermiştir. Bu durumda güven sosyal sermayenin bir unsuru olmaktadır.

56 PUTNAM, 1993, s. 3-7.

57 FUKUYAMA, Francis, **Trust, The Social Virtues and The Creation of Prosperity**, Free Press Paperbacks, New York, 1995, s. 26.

58 FOUNTAIN, J. F., "Social Capital: A Key Enabler of Innovation: Toward A Consensus Strategy for Federal Technology Policy", **Investing in Innovation**, Lewis M. Branscomband James H. Keller, Eds. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1997, s. 13'den akataran: DUNAS, Guillermo, "Sosyal Sermaye Yaratıcıları Olarak Üniversiteler", **Eğitimin Geleceği- Üniversitelerin ve Eğitimin Değişen Paradigması**, 1. baskı, Sabancı Üniversitesi (Editör: Oğuz N. Baburoğlu), İstanbul, Nisan 2003, s. 151.

devlet için kamu yararı ve ulusal çıkarlar gerekçesi ile kilit alanlardan birisi olmasıdır. Öte yandan yeni liberal politikalarla birlikte şekillenen devlet sistemleri de, üniversite üzerindeki vesayetin sürdürülebilirliğini kabul ederler. Böylelikle üniversiteler üzerinde daha çok özerklik talebi ile devletin etkisi azalsa da aslında yalnızca vesayet makamının değişmesi öngörülmektedir -artık devletin değil de başka aktörlerin söz konusu vesayeti gerçekleştirmesi yönünde⁵⁹.

Özerkliğin kapsamı tarihi açıdan olduğu kadar, günümüzde onun ele alınış biçimi açısından da farklar içermektedir. Kimi yazarlar özerkliği soyut bir kavram olarak, üniversitenin bir toplumda sahip olduğu konumdan yola çıkarak açıklamaya çalışırken, kimileri onu öğelerine ayırarak somutlaştırmak istemişlerdir. Üniversite özerkliğinin öğelerine ayrılarak incelenmesinde ise devreye üniversite-devlet-piyasa ilişkileri ve söz konusu ilişkideki aktörlerin somut davranışları önem kazanmaktadır. Burada hem üniversitenin bir örgüt olarak iç yapısı (üniversite içi güç dengeleri) ve işleyişi, hem de söz konusu iç yapının dış aktörler ile olan ilişkisi dikkati çekmektedir. Ancak tüm bu çözümleyici yaklaşımlar üniversite özerkliğinin tek yönlü bir bakış açısı ile ortaya koyulmasını sağlamaktadır⁶⁰. Üniversite özerkliğinin kapsamı, kavramın tanımlandığı devletin tarihi gelişimi, geleneği ve -tıpkı ütopyacı düşüncenin bize göstereceği gibi- insanların kişiliği ile de belirlenmeye müsaittir.

a. Üniversite Özerkliğinin Kısa Tarihçesi

Üniversite özerkliği köklerini özellikle Alman üniversitelerinde, daha öncesinde de ortaçağ

59 Bu konuda EUA'nın çalışmasına bakılması önerilir. Öte yandan Türkiye'de yayınlanan ve yükseköğretime ilişkin raporların hemen hepsinde benzer görüşler yer almaktadır. ESTERMAN, Thomas, NOKKALA, Terhi, **University Autonomy in Europe I**, Exploratory Study, EUA Publications, 2009.

60 Yükseköğretim alanına ilişkin çok fazla sayıda bilimsel yaklaşım bulunmaktadır. Her bir yaklaşımın yükseköğretim sistemini ele alırken ve bu doğrultuda üniversite özerkliğini ortaya koyarken farklı sonuçlara ulaşması doğaldır. Ancak buradan üniversite özerkliğinin belirsiz bir kavram olduğu sonucuna ulaşılmamalıdır. Çünkü meseleye yaklaşım metodu ne olursa olsun, üniversite özerkliği kendisini nihai olarak bilim ve sanat özgürlüğünde bulur. Üniversitelere devletin müdahalesinin gerekçesi kamu yararı ve ulusal çıkarlardır; piyasaların etkisi ise karların maksimizasyonu doğrultusunda üniversiteler üzerinde, hükümet politikaları aracılığıyla oluşturduğu baskıdır. Her iki durumda da söz konusu müdahalelerin sınırı bilim ve sanat özgürlüğü olmalıdır.

Avrupa'sında bulunmaktadır. Birçok yazar özerkliği, yeterli bir öğretim, araştırma ve toplumun ihtiyaçlarına yönelik hizmetin sağlanması için, üniversitenin vazgeçilmez bir niteliği olarak ele almıştır. Çünkü özerklik, yasal bir statü olmanın ötesinde, üniversitenin sosyal bir kurum olarak gelişmesi ile de ilişkilidir ve her dönemde yükseköğretim kurumlarının temel ideolojisi olarak ortaya çıkmıştır⁶¹. Ancak üniversitenin topluma hizmet etmesi gerekliliği ile özgür bilim adına toplumdan bir ölçüde uzak kalması gerekliliği, her dönemde bir gerilim alanı olmuştur.

Özerklik sözcüğü, eski Yunancadaki "autonomia"ya dayanmaktadır. Bu sözcük, bağımsız olma, kendi kendini yönetme durumu, kendi kendini idare etme hali anlamına gelmektedir. Eğitim alanında ise, özerklik ilk olarak, usta (hocalar) ve çırak (öğrencilerin) loncalarında, ortaçağ Avrupa'sında ortaya çıkmıştır. Bu loncalar daha sonra Avrupa'nın ilk üniversiteleri halini almıştır. O dönemde bu bilginler loncaları (bilginler cemaatleri), mali kaynak ister feodal beylerden, ister papalıktan gelsin, kendi işlerini kendileri yönetmişlerdir⁶². Genel olarak ortaçağ üniversiteleri, kendi kendini idare eden ve kendi mali kaynaklarını kendileri karşılayan kurumlar olmuştur. Bu nedenle o dönemde özerkliğin anlamı şu ilkelerde somutlaşmıştır:

- Dışsal herhangi bir otorite karşısında yüksek derecede kurumsal bağımsızlığa sahip olma;
- Mali açıdan kendi kendine yetebilme;
- Yeni fikirlere karşı tolerans ve bilim özgürlüğüne imkan veren entelektüel bağımsızlık.

Buna ek olarak ortaçağda özerklik, hükümet ya da kilise tarafından verilen ayrıcalıkları da ifade etmekteydi. Ancak üniversiteler özerklikten yararlandılarsa da, tarih, her zaman *üniversitenin bir kurum olarak amaçları ile üniversitenin amaçlarını etkilemek isteyen sosyal, siyasi ve dini güçler* arasında bir gerilim olduğunu göstermiştir. Ortaçağ üniversiteleri söz konusu gerilimin içerisinde kısım gönüllü birlikler olarak özgürlükleri için mücadele etmeye çalışmışlardır⁶³.

61 HETHERINGTON, 1965, s.1; PERKINS, James Alfred, "Autonomy", **The International Encyclopedia of Higher Education**, San Francisco, Jossey-Bass Publishers, 1977, Vol. 2, s. 578.

62 JASPERS, Karl, **The Idea of the University**, Boston, Beacon Press, 1959, s. 1.

63 **The Control of the Campus-A Report on the Governance of Higher Education**, Third Printing, The Carnegie Foundation for

Ulusal devletlerin ortaya çıkmasıyla ve Fransız Devrimi'nin de etkisiyle birlikte artık üniversite özerkliği, ortaçağdaki içeriğini yitirmiştir. Artık ulusal olan üniversiteler, Hıristiyanlıkla olan bağlantılarını da yitirmeye başlamışlardır. Öğrenciler, uluslararası olmaktan çok geldikleri ülkeye göre İspanyol, Fransız veya Alman olarak ulusal kimlikleri ile anılmaya başlanmıştır ve üniversitelerdeki akademik özerklik kısıtlanmıştır. Bilim ve araştırma olgusu ise yalnızca Sanayi Devrimi'nin itici gücü olup, sanayiye hizmet etmek koşulu ile bilimsel akademiler tarafından kabul edilmişti. Fransız Devrimi'nin ardından Napolyon üniversiteyi hükümetin bir organı gibi yeniden organize etmiş ve üniversite tamamen devlet tarafından finanse edilen, programları, çalışmaları, yönetimi, atamaları kamusal ahlak doğrultusunda oluşturulan bir kurum olmuştur. Bu dönemdeki üniversitelerin görünümü faydacı ve teknik olmuştur. Bununla birlikte, temel amaçları, toplum ve kamu yönetiminin ihtiyacı olan meslek gruplarına insan yetiştirmektir; araştırma olgusu da üniversitenin bir parçası olmamıştır⁶⁴.

19. yüzyıl boyunca, Humboldt'un yönetiminde Alman üniversiteleri, kendi bünyelerinde bilim ve araştırma ile yeniden tanışmışlardır. Üniversiteler daha çok hükümet kaynakları ile finanse edilse de, profesörleri kamu görevlisi olsa da, uzman bir yönetim ve akademik özgürlük, üniversitenin hükümetle arasındaki ilişkiyi yeniden düzenlemiş ve üniversitenin yeni karakteri bilim özgürlüğü çerçevesinde oluşmaya başlamıştır. Üniversiteler bu yüzyılda öğretim ve araştırma

the Advancement of Teaching, Lawrenceville, Princeton University Press, NJ, 1984, s. 4-5; COBBAN, A. B., **The Medieval Universities: Their Development and Organization**, Methuen&CoLtd, London, 1975, s. 23-24; GIEYSZTOR, Alexander, "Management and Sources", **A History of the University in Europe, Volume 1-Universities in the Middle Ages**, Cambridge University Press (General Editor: Walter Rüegg-Editors: Hilde De Ridders-Symoens), Cambridge, 2003, (s. 108-143), s. 109-111, 114-116;

Üniversiteleri özerklik açısından zora sokan bir örnek olarak, 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar olan dönemi gösterebiliriz. Örneğin, Cenova'da, akciğer dolaşımını keşfeden bilim adamı olan Miguel Servet, halk içinde yakılan bir ateşte ölse cezasına çarptırılmıştır; dünyanın güneş tarafında döndüğünü keşfeden bilim adamı olan Galilei Galileo ise teorisini reddetmesi yönünde baskıya uğramıştır. Buna ek olarak, Paris Üniversitesi Juana de Arco'yu 1431 yılında cezalandırmış, İspanya Engizisyonu'nu anatomi çalışmalarını yasaklamış, Hollanda'daki Leyden Üniversitesi dışsal otorite tarafından, hukuk alanında bilginin tek kaynağı olarak Aristoteles'i kabul etmeye zorlanmıştır.

64 TİMUR, 2000, s. 64-79.

birliğini korumuşlardır. Bu doğrultuda özerklik düşüncesi ise şu anlama gelmekteydi: üniversiteler, *hiçbir etki altında kalmadan* bilginin işlenmesi ve anlaşılmasına, gerçeğin araştırılmasına, toplum ile önemli bir ilişki içinde olmaya ve bu ilişkinin korunmasına, odaklanmalıydı⁶⁵. Alman üniversite modeli daha sonra Amerika, Latin Amerika ve giderek dünyanın her yerine yayılmış çok sevilen bir model olarak, Napolyon üniversitesinin antitezini oluşturmuştur⁶⁶.

20. yüzyıl boyunca ve 21. yüzyılın başlarında, Amerikan üniversitelerinde özerkliğin, eğitim sisteminde hükümetin rolü ile ilgili olarak, başka yan anlamları ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan önce, devletler, üniversiteler üzerindeki kontrolünü daha çok bütçe üzerinden yürütmüşlerdir ve üniversitenin idari kadrolarına da akademisyenleri değil kamu sektöründen insanları atamışlardır. Finansal kontrolün yanı sıra, yine ABD'de devlet, üniversiteleri, çeşitli lisans işlemleri aracılığıyla da kontrol etmeye çalışmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra, federal hükümetler, stratejik alanları bilimsel gelişme ile desteklemek için, yükseköğretime özel bir önem vermişlerdir ve devletler üniversitelere yüksek miktarda mali kaynak ayırmaya başlamıştır. Ancak bu dönemde devletler, yalnızca kaynak yardımı ile sınırlı kalmamış, üniversitelerin, akademik programlarının niteliği ve türleri gibi karmaşık işleri ile de uğraşmışlardır. Bu yeni tür ilişki artık, yeni kurumlar yaratma sorumluluğu altında *üniversiteleri yönlendirebilmeyi*, onların *amaçlarını ve planlarını belirleyebilmelerini*, onlara *yeni roller yükleyebilmeyi*, *akademik programları birbiriyle uyumlaştıracabilmeyi* ve *tüm sistemi yönetebilmek için uygun vergiler alabilmeyi* içermekteydi⁶⁷.

Bu kısa tarihçe bize üniversite özerkliğinin, üniversitenin toplumun içindeki rolüne göre değişik yorumlarının olduğunu göstermektedir. Özerklik zaman içinde ve değişik yerlerde anlam

65 PAULSEN, Friedrich, **The German Universities-Their Character and Historical Development (1895, c1894)**, MacMillan and Co., New York, 1985, s. 5-7.

66 CABAL, 1993, s. 2-15, 28-29.

67 NEAVE, G., VAN VUGHT, F. A. (Editors), **Prometheus Bound: the Changing Relationship Between Government and Higher Education in Western Europe**, Oxford, New York, Pergamon Press, 1991'den aktaran: YOLIMA, Beltran, **University Autonomy in the Columbian Public Universities**, The Pennsylvania State University The Graduate School College of Education, A Thesis in Educational Theory and Policy, Ağustos, 2003, s. 20.

değiştirmiştir. Ortaçağ boyunca özerklik, akademik çevre ve öğrenciler tarafından oluşan kurum üzerindeki, kilise ya da hükümet tarafından sağlanan bir ayrıcalıklı kontrol olarak algılanmıştı. 20. yüzyıl boyunca ve 21. yüzyılın başlangıcında, bu anlayışa hükümetlerin, eğitim sektöründe giderek daha fazla söz sahibi olması ile birlikte yeni bir içerik daha eklenmişti. Ancak, anlamı zaman içinde değişiklik gösterse de, özerklik düşüncesi hakkında, yükseköğretim kurumlarının merkez fikri olduğu yönünde kabul hep mevcut olmuştur.

b. Modern Anlamda Üniversite Özerkliği

Üniversite özerkliğine ilişkin tanımlar iki grup altında toplanabilir. Bunlardan ilki özerkliği soyut bir ideal olarak açıklayan ve bütüncül bir bakış açısına sahip tanımlar; ikincisi ise özerkliği öğelerine ayırarak ya da özelliklerini sayarak açıklayan tanımlardır.

Üniversiteye ilişkin özerklik kavramının ilk anlamdaki yalın bir tanımı, Yüksek Öğretim Kurumlarının Özerkliği ve Akademik Özgürlük Üzerine Lima Bildirgesi'nde yapılmıştır. Buna göre *özerklik; yükseköğretim kurumlarının iç işleyişlerine, mali işlerine ve yönetimlerine ilişkin kararlar almada ve eğitim, araştırma, dışa yönelik çatışmalar ve diğer ilgili faaliyetlerde kendi politikalarını oluşturmada devlet ve toplumun tüm diğer güçleri karşısındaki bağımsızlıkları anlamına gelir*. Sözcük olarak da "kendi yasasını koyma" anlamına gelen özerklik, üniversiteler açısından da benzer şekilde kullanılmış ve üniversite özerkliği soyut bir içerikte tanımlanmıştır.

Benzer tanımlar çeşitli yazarlar tarafından yapılmıştır. Bu doğrultuda Neave&Van Vught üniversite özerkliğini, herhangi bir dış kontrol olmadan kendi kendini idare etme gücü anlamında kullanılan bir kavram olarak tanımlamıştır⁶⁸.

Hetherington'a göre, üniversiteler, sahip olduğu ayırt edici özellikler gereği diğer kurumlardan ayrı konuma sahip olan sosyal kuruluşlardır. Üniversiteler ise, kendine özgü işlerinde, kendi kararlarını kendilerinin alabilmesine imkan tanıyan, kendi usullerini uygulamalarına izin veren ve bu doğrultuda yüksek derecede özerkliğe sahip

olması gereken, dıştan gelen hiç bir otoriteye tabi olmayan, tüzel kişiliği haiz topluluklardır⁶⁹.

Özerkliğe daha soyut bir anlam yükleyen Pullias ve Wilbur da, üniversitelerin esas niteliğinin, belli amaçları gerçekleştirmek için organize olmuş, yerel bir bilginler grubu olmasında yer aldığını ve bu nitelikteki bir topluluğun da en yüksek derecede özgürlükten yararlanamadıkça kendi sorumluluğunu taşıyamayacağını belirtmiştir. Onlara göre özerklik, yükseköğrenimin doğası gereği var olmalıdır çünkü aslında özerk olacak olanlar bilginler topluluğudur. Bir başka deyişle belli bir amaç için bir araya gelen bilginler topluluğu üniversitenin kendisidir⁷⁰. Burada özerklik ile sorumluluk arasında bir bağlantı kurulmuştur. Öte yandan bu görüşler üniversite özerkliğini, üniversitede içkin, onda doğası gereği bulunan bir özellik olarak tanımlamışlardır.

İkinci gruptaki yazarlar, üniversite özerkliğini öğelerine ayırarak açıklamışlar ve onun kurucu özelliklerini sayma yoluna gitmişlerdir. James, bir üniversitenin ancak belli konularda kendisinin karar alma yetkisi var ise toplumun kendisinden beklediği görevi yerine getirebileceğini ve üniversitenin özerk olabileceğini savunmuştur. Bu alanlar şunlardır:

- Atama formaliteleri ne olursa olsun, bir üniversite kendi elemanlarını kendisi seçme hakkına sahip olmalıdır.
- Üniversite kendi öğrencilerini seçmekten de sorumlu olmalıdır.
- Öğretimin her aşamasındaki müfredatın oluşturulmasından üniversite kendisi sorumlu olmalıdır. Akademik standartların belirlenmesini kendisi yapmalıdır. Akademik derecelerin ve belli bir mesleğe ilişkin lisans verilmesinin kanunla düzenlendiği ülkelerde, üniversitelerin de kesinlikle bu yasama işlemine etkili bir şekilde dahil olması gerekmekte ve müfredat ve akademik standartların belirlenmesinde üniversite en azından bu şekilde söz sahibi olmalıdır.
- Her üniversite kendi sınırları dahilindeki araştırma programları hakkında son karar mercii olmalıdır.

68 NEAVE, Guy, VUGHT, Frans A. van, "Government and Higher Education in Developing Nations: A Conceptual Framework", **Government and Higher Education Relationships Across Three Continents: The Wind of Change**, The IUA Press, Oxford, England, 1994, s. 7.

69 HETHERINGTON, 1965, s. 1.

70 PULLIAS, Pearl V., WILBUR, Leslie, **Principles and Values for College and University Administration**, Philosophical Library, New York, April 1994, s. 69-70.

- Üniversite mevcut mali kaynakları çeşitli aktiviteleri için kullanırken, bunların kendi içerisinde dağıtımından sorumlu olmalıdır. (yer ve araç temini, parasal gelirler, faaliyet gelirleri, vb.)⁷¹.

Hetherington da, yukarıda bahsedilen beş öğenin bir üniversite için olmazsa olmaz öğeler olduğunu yinelemiştir; üniversite özerkliğinin üniversiteye tanınması gereken bir takım *ayrıcılıklar* olarak değil, üniversitenin olmazsa olmaz temel özelliği olarak anlaşılması gerektiğini savunmuştur. Bir üniversitede ancak söz konusu beş özellik birden var olursa, üniversite sahip olduğu, genç insanları yetiştirme, kültür alanını koruyarak topluma hizmet etme ve bilginin sınırlarını keşfetme işlevlerini tam olarak yerine getirebileceğini belirtmiştir. Hetherington, üniversitenin kamusal çıkarılardan, toplumdan gelecek olan eleştiriden ve yargılamadan uzak tutulmaması gerektiğini, çünkü bu eleştiriler altında üniversitenin daha özgür olacağını savunmuştur. Öte yandan hükümetlerin, yanlış anlama ve kriz ortamlarında kararlar almaları için, üniversitelerin toplum ile danışmanlık ve iletişim kanallarını açık tutacak sürekli komitelere ihtiyacı vardır⁷².

Dünya Bankası, üniversite özerkliğini mali özerkliği merkez olarak tanımlamıştır. Bir üniversitenin özerk olabilmesi için, onun mali kaynaklarını etkili bir şekilde kullanmasına saygı gösterilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda, yükseköğretim kurumları, kendi harcamalarını etkileyen bütün temel etkenler üzerinde anlamlı bir kontrole sahip olmalıdır. Her kurum, giriş gereklilikleri koyabilme, harç ve giderleri belirleyebilme ve öğrencilerin giderleri için seçenekler belirleyebilme olanağına sahip olmalıdır. Çünkü öğrencilerin gerekliliklerinin ve sayısının üniversitenin mali kaynakları ile doğru orantılı olması gerekmektedir. Kurumlar aynı zamanda kendi personelini de kendisi belirleyebilme olanağına sahip olmalıdır. Çünkü bu da aslında bir üniversitenin giderleri arasında en büyük yeri tutan kısımdır. Ayrıca esneklik de, ancak üniversitelerin, iş gücünün ihtiyacı olan yeni tür programlar açabildiğinde, belli bir programdaki öğrenci-öğretim üyesi oranı etkili

oranın altına düştüğünde ve üniversite bu şekilde masraflarını kontrol edebildiği zaman etkili olmaktadır. Gelir yelpazesi de üniversiteler tarafından bağımsızca belirlenmelidir ki, bu da fakültelerin istenilen kapasiteye ulaşmasını sağlar⁷³. Öte yandan, Dünya Bankası'na göre üniversitelere çok daha fazla özerklik verilirken, akademik ve idari alanda da daha fazla bir hesap verilebilirlik olmalıdır⁷⁴.

Carnegie Komisyonu, kurumsal özerkliği üç alana ayırarak tanımlamıştır. Bunlar,

- Entelektüel alan: akademik ifade özgürlüğü, araştırma projelerinin ve alanlarının öğretim üyeleri ve öğrenciler tarafından serbestçe seçilebilmesi özgürlüğü;
- Akademik alan: derslerin içeriği gibi belirli uzmanlık alanlarına ilişkin, akademik personelin (akademik otoritelerin) kararlar almasının kabulü;
- İdari alan: özellikle personele ilişkin ve mali konulara ilişkin kararların maddi anlamda (içerik yönünden de serbest olacak şekilde) alabilmesidir⁷⁵.

Levy, üniversite özerkliğini, üniversitenin üç alanda kendi kendine karar verebilmesi ile sağlanabileceğini belirtmiştir. Söz konusu üç alan, kadrolara atama ve gerektiğinde idarecilerin görevine son verebilmeyi içeren kadro alanı, üniversitenin kendi müfredatını oluşturabildiği akademik alan ve mali alandır⁷⁶.

Berdhal, üniversite özerkliğini üç alana ayırmıştır. Bunlar, akademik özgürlük, maddi özerklik

73 The World Bank, **Development in Practice-Higher Education-The Lessons of Experience**, A World Bank Publication, Washington D.C.,1994, s. 64;

Bu düşünceye göre, kurumsal özerklik, kamu yükseköğretiminde bir reform için anahtar bir etkidir. Böyle bir özerkliğin temel amacı, üniversitedeki mali kaynağın kurumun ihtiyaçları doğrultusunda daha etkili bir şekilde dağıtılmasını sağlamaktır. Örneğin, Endonezya ya da Brezilya gibi ülkelerde öğrencilerden harç ve herhangi bir mali gider alınması yasak olduğu için ve yükseköğretimdeki tüm giderleri devlet karşıladığı için, Dünya Bankası bu tür ülkelerde, finansal yönetim sisteminde esnekliğin karşılığı olarak bir sertlik olduğu ve bu doğrultuda bir etkisizlik olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu nedenle mali kaynakların çeşitliliği konusunda bir stratejinin olması özerkliğin en iyi garantisidir.

74 The World Bank, **1994**, s. 10.

75 The Carnegie Commission on Higher Education, **Governance of Higher Education: Six Priority Problems**, New York, MacGraw-Hill Book Company, New York, 1973, s.17-18.

76 LEVY, Daniel C., **University and Government in Mexico: Autonomy in an Authoritarian System**, Praeger, New York, 1980, s. 7.

71 JAMES, F. Cyril, "Introduction", University Autonomy-Its Meaning Today, International Associations of Universities, Papers-7, Paris, 1965, (s.vii-xi), s.viii.

72 HETHERINGTON, **1965**, s. 28.

ve usuli özerkliktir. Bu doğrultuda, akademik özgürlük, bir akademik personelin kişisel olarak öğretiminde ve araştırmasında, politik, dini ya da devlet tarafından herhangi bir cezai işlem altında kalma, işten çıkarılma tehdidi veya korkusu olmadan işlerini yapabilmesi anlamına gelmektedir.

Maddi özerklik, üniversitenin, kurumsal yapısı içinde kendi amaçlarını ve programını belirleyebilme gücüdür. Bu güç, üniversitenin "ne"sini oluşturur.

Usuli özerklik ise, üniversitenin, kurumsal yapısı içerisinde kendi amaçlarının ve programının araçlarını oluşturabilme gücüdür. Bu güç de, üniversitenin akademik çevresinin "nasıl"ını oluşturur⁷⁷.

Bu üç tür özgürlük birbiri ile ilişki içindedir. Bu açıdan hükümetin usuli mi, yoksa maddi işlere mi müdahil olduğunu bilmek yararlıdır. Usuli işlere müdahale, (örneğin; ödenetim, satın almalarda kontrol, vb.) üniversite için büyük bir sorun teşkil etse de, onu hedeflerine ulaştırmaktan alı koymaz. Ancak bunun aksine, üniversitenin maddi anlamdaki özerkliğine müdahale niteliğinde olan hükümet kararları, üniversiteyi kalbinden vurur. Bu hassas alanda ihtiyaç duyulan, hem üniversitenin hem de hükümetin ayrı ayrı rolleri üzerinde bir orta yol bulunması ve aralarında farazi de olsa bir anlaşma kurulmasıdır. Örneğin bu bağlamda çeşitli ortaklık modelleri geliştirilebilir ya da her iki si arasında, üniversitenin maddi özerklik alanına ilişkin kararlarının kimler tarafından alınacağı yasal çerçevede belirlenip, bir çeşit kuvvetler ayrılığı oluşturulabilir⁷⁸.

Ancak, hangi alandaki özerkliğe vurgu yapılırsa yapılsın, hiçbir üniversitenin tamamen özerk veya tamamen kendi kendine yönetilen ve diğer sosyal kurumlardan tamamen bağımsız olması mümkün olmamıştır.

Tüm bunlara ek olarak Neave, üniversite özerkliğinin tanımının birlikte kullanıldığı bağlama göre değiştiğini, bu nedenle üniversite özerkliğinin aslında "**bağlamsal ve politik olarak tanımlanabilen**" bir kavram olduğunu belirtmiştir⁷⁹.

Bugün yalnızca ülkemizde değil, Avrupa'da da üniversite özerkliğine ilişkin kapsamlı tartışmalar ve çalışmalar yapılmaktadır. Bilgi toplumu ve bilgiye dayalı ekonomi kavramının üniversite ile devlet arasındaki ilişkiyi dönüştürdüğünü kabul eden Avrupa Komisyonu, geliştirilmiş bir özerklik anlayışı ve hesap verilebilirlik ile karakterize edilmiş bir yükseköğretimden söz etmektedir⁸⁰. Komisyon buna ek olarak üniversite özerkliği ile üniversitelerin toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilme yetenekleri arasında belirgin bir bağı olduğunu vurgulamaktadır. Bu hususlar ve genel olarak Avrupa'nın yükseköğretimden beklentileri "Green Paper (Yeşil Dosya)" olarak da bilinen raporunda etraflıca sunulmuştur. Bu doğrultuda özerklik anlayışı üniversitenin topluma hizmet işlevi ve hesap verilebilirlik ile birlikte şekillenmektedir. Avrupa üniversitelerinin daha çok araştırma eğilimli, esnek programlara sahip, iş dünyası ile ilişkili ve sanayiye katkı sağlayan, uluslararası rekabete açık birer mükemmeliyet merkezleri niteliğinde olmaları beklenmektedir⁸¹.

Kurumsal özerklik Avrupa'da, üniversite ve devlet arasındaki ilişkiye ve devletin üniversiteler üzerindeki kontrolünün düzeyine dayanmaktadır. Devletin üniversite üzerindeki kontrolü de yükseköğretimin kamusal sorumluluğunun değişmesi ile birlikte değişmektedir. Avrupa'da üniversite özerkliği üzerine gerçekleştirilmiş alan çalışmalarının sonuçları, devletin üniversiteler üzerinde doğrudan değil de, finansal ve kalite kontrol mekanizmaları (akreditasyon kurulları vb.) aracılığıyla dolaylı olarak bir kontrol sağladığı sistemlerin giderek yaygınlaştığını ortaya koymaktadır. Ancak yine de devlet yasal düzenlemeler ile üniversiteler üzerindeki kontrolünü güçlü bir şekilde sürdürebilmektedir. Bunun yanında özerkliğin değeri de daha çok kurumsal performans, mükemmellik, nitelik ve verimlilik kavramları ile ölçülmektedir⁸². Bir başka ifade ile özerklik yalnızca devlet karşısında üniversitenin bağımsız olabilmesi açısından değerlendirilmiştir.

77 BERDAHL, 1990, s. 171, 172.

78 BERDAHL, 1990, s. 172.

79 NEAVE, Guy, "On the Cultivation of Quality, Efficiency and Enterprise: An overview of Recent Trends in Higher Education in Western Europe, 1986-1988", *European Journal of Education*, Y. 1998, Vol.23, No. 1-2, s. 2-23.

80 Commission of the European Communities, "Delivering on the modernisation agenda for universities: Education, research and innovation", COM (2006), 208 Final, 10 Mayıs 2006, s. 5 vd.

81 Commission of the European Communities, "The European Research Area: new perspectives", COM (2007) 161 Final, 4 Nisan 2007. (Green Paper).

82 ESTERMAN, Thomas, NOKKALA, Terhi, *University Autonomy in Europe I*, Exploratory Study, EUA Publications, 2009., s. 6.

Avrupa Üniversiteler Birliği'nin yayımlamış olduğu Lizbon Deklarasyonu'nda üniversite özerkliğinin dört alanı, akademik, mali, örgütsel ve kadro özerkliği şeklinde belirtilmiştir. Avrupa üniversiteleri açısından özerkliğin derecesi, söz konusu dört alanda, üniversitenin *kendi başına karar verebilme kapasitesi* ile ölçülmektedir. Akademik özerklik, üniversitenin esnek bir şekilde kendi müfredatını belirleyebilmesi, programları ve araştırmaları bağımsız bir şekilde yürütebilmesi olarak değerlendirilmektedir. Mali özerklik, üniversiteye götürü usulü bir ödenek verilmesini gerektirir ve söz konusu ödeneği kullanmakta ve kaynak elde etmek konusunda sahip olduğu serbestliği ifade etmektedir. Örgütsel özerklik üniversitenin idari yapısına, karar alma mekanizmalarına ilişkindir. Son olarak kadro özerkliği de işe alma, ücretlerin ödenmesi ve çalışanların statüsü gibi konular hakkında karar verebilme ile ilgilidir⁸³. Öte yandan özerkliğin yalnızca söz konusu dört alanda karar verme kapasitesi ile sınırlı kalmadığının ve üniversite özerkliğinin nihayetinde ulusal bir karakter taşıdığına, kültür ve geleneğin de özerkliğin derecesinin ölçülmesinde önemli rol oynadığının unutulmaması gerekmektedir. Bu düşünce bizleri, özerkliği yalnızca hukuk kurallarını inceleyip, üniversite özerkliğinin derecesini ortaya koymaya çalışmanın ötesine götürecektir. Örneğin ABD açısından özerklik değerlendirmesi yapılırken, üniversite kurumunun geleneksel olarak topluma hizmet anlayışı ile kurulmuş olmasının, Almanya açısından üniversitenin, bilim ve araştırma ile öğretimin bir arada yürütüldüğü ve ideal bireyleri yetiştirmek için kurulmuş olmasının ve Türkiye açısından da modernleşmenin beşiği olması amacı ile kurulmuş olmasının birbirinden farklı anlamları vardır. Bu nedenle yalnızca belli bir ülkeye özgü yükseköğretim sisteminin özerkliğe ilişkin değerlerinin temel alınarak bir başka ülke hakkında, o ülkenin kültüründen bağımsız olarak değerlendirme yapılması yanlış sonuçlar ortaya çıkartabilir. Bugün ortak bir yükseköğretim alanı oluşturan ve bu doğrultuda birbiri ile uyumlu yasal düzenlemeleri iç hukuklarında gerçekleştiren Avrupa'daki ülkelere ilişkin olarak dahi, genel geçer bir özerklik çerçevesi çizilmesi oldukça zordur.

83 European University Association, **The EUA Lisbon Declaration-Europe's Universities Beyond 2010: Diversity with a Common Purpose**, EUA, Brussels, Mayıs 2007, s. 6-7.

Görüldüğü gibi modern anlamda üniversite özerkliği birçok yazar ve uluslararası kuruluş tarafından benzer şekilde değerlendirilmiştir. Burada göze çarpan husus, üniversitenin kendi öz sorumluluğu altında, kendi alanına giren bütün işlerde, hiçbir dış baskı veya etki olmadan kararlar alabilmesi ve aldığı kararları bir üst makam tarafından geri çevrilme korkusu olmadan uygulayabilmesidir. Her ne kadar üniversite özerkliği çeşitli açılardan öğelere ayrılabilirse de, özerklik kavramı bir bütünlük ifade eder. Çünkü üniversite özerkliğinin öğeleri birbiri ile ilişki içindedir ve bunlardan herhangi birisinde bir kısıtlama olduğu takdirde, diğerleri de olumsuz etkilenmekte, sonuç olarak da üniversite özerk olarak var olmaya devam edememektedir. Üniversite özerkliğinin öğeleri arasında mantıki ve işlevsel bir bağ bulunmaktadır⁸⁴.

Türkiye'ye bakıldığında ise yükseköğretime ilişkin ilk etapta göze çarpan ve kapsamlı beş rapordan söz edilebilir. Bunlar;

1. 2006 yılında UNESCO-CEPES tarafından yayınlanan Fatma Mızıkacı'nın "Higher Education in Turkey" isimli raporu;
2. 2007 yılında YÖK'ün yayınladığı "Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi Raporu";
3. 2008 yılında TÜSİAD'ın Avrupa Üniversiteler Birliği (EUA) ile işbirliği içinde yayınladığı "Türkiye'de Yükseköğretim: Eğilimler, Sorunlar ve Fırsatlar" başlıklı raporu;
4. 2008 yılında İstanbul Politikalar Merkezi'nin yayınladığı "Neden Yeni bir Yükseköğretim Vizyonu?" başlıklı rapor;
5. 2008 yılında merkezi Bologna'da bulunan Yükseköğretim Kurumsal Özerklik ve Akademik Özgürlük İzleme Merkezi (Magna Charta Observatory)'nin yayınlamış olduğu "Case Studies: Higher Education in Turkey: Institutional Autonomy and Responsibility in a Modernising Society" başlıklı raporu⁸⁵.

84 AZRAK, A. Ülkü, "Devlet ve Üniversite", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 3, 1988, s. 24.

85 Bahsedilen raporlara erişim:

1. MIZIKACI, Fatma, **Higher Education in Turkey**, Monographs on Higher Education, UNESCO-CEPES, Bucharest 2006; erişim adresi: <http://www.cepes.ro/publications/pdf/turkey.pdf> ;

2. **Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi**, TC Yükseköğretim Kurulu, Ankara, Şubat 2007; erişim adresi: <http://www.yok.gov.tr/content/view/557/238/>

3. TÜSİAD, **Türkiye'de Yükseköğretim: Eğilimler, Sorunlar ve Fırsatlar**, Ekim 2008; erişim adresi: http://www.tusiad.org.tr/_rsc/shared/file/EUA-08.pdf

Tüm bu raporlarda göze çarpan ortak hususlar ise yükseköğretimin serbest piyasa ekonomisine açılması⁸⁶ konusu ile doğru orantılıdır. Yükseköğretime olan ilginin giderek artması tüm raporlarda vurgulanmıştır. Türkiye'nin sahip olduğu genç nüfusun daha 2020 yılına kadar artacak olması ortaya ciddi bir yükseköğretim talebi çıkaracaktır. Bu doğrultuda yükseköğretimde piyasalaşma ve özelleşme olgularının gerekliliği vurgulanmıştır. Yükseköğretim talebinin giderek yükselecek olması yükseköğretim alanında piyasalaşma ve özelleşmenin de haklılaştırıcı nedenlerinden birisi olarak gösterilmektedir. Çünkü devlet kaynakları artan talebi karşılamakta yetersiz kalacaktır. Söz konusu beş raporda da, esneklik, işletmecilik, performans ve kalite ölçümü, üniversite-sanayi işbirliği gibi konulara vurgu yapılmaktadır. Özellikle rekabet konusu yalnızca kurumlar arası değil, öğrenciler ve akademik personel arasında da söz konusu olmaktadır. Sürdürülebilirlik için rekabet olmazsa olmaz bir koşul olarak ileri sürülmüştür. Buna ek olarak bilgi temelli ekonomi, bilgi toplumu ve küreselleşme de yükseköğretim alanında köklü bir reform yapılması için gerekçe gösterilen en önemli nedenlerdir. Türkiye'nin, ortak bir Avrupa yükseköğretim alanı yaratmak üzere başlatılan Bolonya sürecine dahil olması, Avrupa entegrasyonu gibi konular da raporlarda yer almaktadır. Türkiye'nin yükseköğretim yapısının oldukça hiyerarşik olduğu, YÖK sisteminin üniversiteleri tekipleştirdiği, esnekliğe izin vermediği,

4. İstanbul Politikalar Merkezi, Sabancı Üniversitesi, 2009; erişim adresi: <http://ipc.sabanciuniv.edu/sites/ipc.sabanciuniv.edu/files/yokraporubasilan.pdf>

5. BARBLAN, Andris, ERGÜDER, Üstün, GÜRÜZ, Kemal, Observatory for Fundamental University Values and Rights, Case Studies: **Higher Education in Turkey: Institutional Autonomy and Responsibility in a Modernising Society**, Bolonya, Bononia University Press, Nisan 2008.

86 Yükseköğretimin serbest piyasa ekonomisine açılması GATS ile gündeme gelmiş ve Türkiye'de de özelleştirme dalgalarındaki 3. dalga olarak yerini almıştır. Türkiye'de özelleştirme konusunda izlenecek üç dalgadan söz edilmiştir. Birinci dalga, ticari, sinai ve finansal kamu işletmelerinin özelleştirilmesidir ve bunun yöntemi, klasik özelleştirme yöntemleri olarak belirlenmiştir. İkinci dalga, alt yapı tesisleri ve hizmetleri olarak belirlenmiştir ve yöntem olarak da PPP olarak bilinen kamu-özel ortaklığı (public private partnership) belirlenmiştir. Burada idare ile özel girişim arasında gerçekleştirilen bir sözleşme ile hizmetin özel kişilerce görülmesi söz konusudur. Üçüncü dalga özelleştirmeler ise, eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmet sektörlerinin özelleştirilmesi olarak belirlenmiştir ve yöntem olarak da, ağı yönetimi modelinin benimseneceği belirtilmiştir. Bu konuda bkz. T.C. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı Stratejik Plan, 2009-2013.

özerkliğin ise son derece kısıtlı olduğu belirtilmiştir. Çözüm önerileri olarak üniversitelerin daha çok özerkleşmesi adına devlet ile olan bağlarının zayıflatılması, özellikle idari işlev ile akademik işlevin birbirinden ayrılarak üniversitelerin yönetiminin profesyonel olarak ele alınması gerekliliği belirtilmiştir. Üniversite-devlet-toplum (ekonomi) üçgeninde yeniden tanımlanan özerklik genel olarak dört açıdan incelenmiştir. Bunlar, kurumsal özerklik, mali özerklik, personel özerkliği ve akademik özerklidir. Tüm raporlarda göze çarpan en önemli konu ise özerkliğin aslında devlete karşı bir özgülleşme olarak ele alınmasıdır. Oysa devlet karşısında daha bağımsızlaşan ve serbestleşen üniversitelerin, serbest piyasa ekonomisindeki aktörler karşısında nasıl bir özerkliğe sahip olacağına vurgu yapılmamış, üniversite özerkliği konusu tek taraflı ele alınmıştır⁸⁷.

Buraya kadar anlatılan yükseköğretim alanında tüm dünyada gözlemlenen değişimin altında yatan ve hemen hemen tüm ülkelerde gerçekleştirilen reformların haklılık nedenini oluşturan "bilgi temelli ekonomi" ya da "bilgi ekonomisi" olgusunu irdelemek gerekmektedir. Çünkü yalnızca Türkiye açısından değil, diğer birçok ülkede de çeşitli raporlarda, bildirimlerde ve bilimsel toplantılarda üzerinde durulan yegane kavram "bilgi ekonomisi"dir. Bilgi ekonomisi, ekonomi alanında "yeni ekonomi" adı ile de anılmaktadır ve bu nedenle konuya yaklaşımlar ekonomik bir bakış açısı ile gerçekleştirilmektedir. Bunun yanında üniversite-toplum arasında 21. yüzyılın sözleşmesi olarak yeni bir sözleşme yapılması gerekliliğinden söz edilmektedir. 21. yüzyılda üniversite ile toplum arasında yeniden tanımlanan bir ilişki vardır. Söz konusu yeni ilişkinin belirleyici üç özelliği bulunmaktadır. İlki, bilgi toplumu ve buna paralel olarak bilgi temelli ekonomiye geçilmiş olmasıdır. 21. yüzyılın toplumları artık birer bilgi toplumu ise, toplumun üniversiteden beklentisi de bu yönde gelişmektedir. Toplumsal gelişme, bilginin üretilmesi, dağıtılması ve işlenmesi süreçlerine bağlı hale gelmiş, bilginin niteliği olarak da özellikle bilim ve teknolojik gelişmenin önünü açan bilgi değerli olmuştur. İkinci özellik, üniversite toplum ilişkisine yeni aktörlerin dahil olmaya başlamasıdır. Hangi bilginin, nasıl üretildiği soruları önemli hale

87 Bu konu detaylı olarak bir sonraki bölümde değişen üniversite özerkliği anlayışı kapsamında incelenmiştir.

gelmeye başlayınca ve bilimsel buluşların toplum üzerindeki etkilerinin araştırılması konusu bilim dünyasının (ya da akademik dünyanın) egemenliğinden çıkınca üniversitenin konumu da değişmeye başlamıştır. Bilgiyi kullanan aktörler çeşitlendiği gibi onu üretenler de çeşitlenmeye başlamıştır. Üçüncü özellik olarak da küreselleşmiş toplumlar da üniversitelerin artık karmaşık ağların içinde yer alan ve sosyal gelişmeye yön veren kurumlardan yalnızca birisi halini alması belirtilebilir. Üniversite hem yerel özellikler taşıyan ve taşıması beklenen, hem de küresel ve uluslararası olması beklenen bir kurum halini almıştır. Üniversiteleri çevreleyen ağlar, ekonomi, iş piyasası, sosyal sistem, uluslararası sistem, ulus devlet boyutu gibi birden çoktur⁸⁸. Üniversite özerkliğini yalnızca teknik boyuttan değil de daha geniş ve toplumsal değişim bakış açısından da ele alabilmek için bilgi temelli ekonomi olgusunu da irdelemek gerekmektedir.

IV. Bilgi Ekonomisi Kavramı

Bilgi ekonomisi ya da bilgiye dayalı ekonomi yeni ekonomik düzeni (yeni ekonomi)⁸⁹ ifade etmek

88 FELT, Ulrike, "University Autonomy in Europe: Changing Paradigms in Higher Education Policy, Special Case Studies, Decision-Making Structures and Human Resources Management in Finland, France, Greece, Hungary, Italy, The Netherlands, Spain and the United Kingdom", s. 4; erişim adresi: http://eua.uni-graz.at/Ulrike_Felt.pdf; erişim tarihi: 01.06.2011; ve özellikle SCHUGURENSKY, Daniel, "The Heteronomous University and the Question of Social Justice: In Search of a New Social Contract", **Globalization, Education and Social Justice**, Ed. Zajda Joseph, 1st Edition, Springer, 2010, s. 54-55.

89 Yeni ekonomi, bilginin elde edilmesi, işlenmesi ve dönüştürülmesi ile birlikte dağıtım süreçlerini kapsar. Bu üç temel süreç, bilginin işlenmesini, elde edilmesini, dağıtımını ve iletişimini sağlayan bilgisayar sisteminin fiziksel araçları ile birlikte, insan yardımı ile bütün süreci kontrol eden yazılım sistemi sayesinde işler. Yeni ekonomide ürün ve hizmetlerin en önemli özelliği, bilginin temel üretim faktörü olmasıdır. Yeni ekonomi sektörlerinde beşeri sermaye, fiziksel sermaye ile entelektüel sermayeyi güçlü bir şekilde tamamlayan bir rol üstlenmektedir. Gerek enformasyon teknolojilerinin kullanımı ve gerekse üretimi, nitelikli işgücü talebini artırır. Dolayısı ile beşeri sermaye yatırımlarında artış gözlenir. ERDOĞAN, Seyfettin, "Makro Ekonomik Etkileri Açısından Yeni Ekonomi", **I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Bildiriler Kitabı, 10-11 Mayıs 2002**, Hereke-Kocaeli, 2002. s.14-15; Alcorta, yıllara göre teknoloji dalgalarını şu şekilde belirtmiştir: 1785-1845 yılları arasında, su gücü, tekstil ve demirin ön planda olduğu 1. dalga; 1845-1900 yılları arasında, buhar, demiryolu ve çeliğin ön planda olduğu 2. dalga; 1900-1950 yılları arasında, içten yanmalı motor, elektrik ve kimyasalların ön planda olduğu 3. dalga; 1950-1990 yılları arasında, hayvancılık, sanayii, petro-kimyasallar ve elektronik ön planda olduğu 4. dalga; 1990 ve 2020 arasındaki, yazılım, yeni medya, dijital ağlar, mikro ve nano teknolojilerin ön planda olduğu 5. dalga; ALCORTA, Ludovico, "The Impact of New Techno-

logy on Scale in Manufacturing Industry: Issues and Evidence", **World Development**, May 1994, Vol.22, Issue.5, s. 755-760.

90 <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/Portal.aspx?value=UE9SVE-FMSUQ9MSZQQUdFSUQ9MTM5JIBBROVVRVJTSU9OPSxJK1P REU9UFVCTEITSEVEXIZFUINJTO4=> <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/>; erişim tarihi: 31.05.2012.

91 YILDIRIM, Süreyya, "Bilgi Ekonomisi ve Bilgi Ekonomisinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", **TC. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: Aralık 2004, Cilt:7, Sayı:12, s.106-107.

İçin 1990'lı yıllardan itibaren kullanılmaya başlanmış bir kavramdır. İçinde bulunduğumuz toplumsal yapı da buna koşturucu olarak "bilgi toplumu"⁹⁰ olarak adlandırılmaktadır. Bu yapı aslında bilgiyi piyasanın bir parçası olarak görmekte ve onu metalaştırmaktadır. Ancak bilgi ekonomisine geçilmesinin ve bunun üniversiteler üzerinde yarattığı etkinin arka planının da ortaya konulması gerekmektedir.

Bilgi temelli ekonomi kavramı endüstri sonrası ekonomik büyümenin temel itici gücü olarak algılanmaktadır. Bilginin üretimi, dağıtımını yeni ekonomik etkinliğin temelini oluşturduğu için çeşitli firmalar ve kurumlar arası bilgi akışını sağlayan ağlar da önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle bilgisayar ve bilişim teknolojilerinin gelişmesi ile başlayan yeni bir sanayi dönemi (bu dönem üçüncü sanayi devrimi olarak da adlandırılmaktadır) ekonomik sistemi de değiştirmiştir. Toplumların teknolojisi ile ekonomik sistemleri arasında doğrudan bir bağ vardır. Her dönemin teknolojisi o dönemin ekonomik sistemini belirler. Nasıl ki M.Ö. 8000 yıllarından 17. yüzyıl ile 18. yüzyılın son çeyreğine kadar devam eden tarım toplumlarına hakim olan tarıma dayalı ekonomi varlığını sürdürmüşse ardından sanayi devrimi ile birlikte sanayi toplumu ve onun ekonomik etkinliği olan sanayi ekonomisi gündeme gelmiştir. Sanayi ekonomisi, kol gücü yerine buharlı makinenin bulunması ile makine gücünü öne çıkarmıştır ve kitle üretimi ekonomik etkinliğin belirleyici gücü olmuştur. Üretim olabildiğine artmış, sermaye büyümüştür ve kapitalist toplum denilen toplum yapısı ortaya çıkmıştır⁹¹.

Günümüzde ise yeni bilişim teknolojileri sayesinde yeni bir döneme geçilmiştir. Bu döneme ilişkin olarak aslında bir ekonomik teori mevcut olmamıştır ancak yaygın deyimle bilgi toplumu ve bilgiye dayalı ekonomi terimleri kullanılmaya başlanmıştır. Bu ifadeler, ekonomik anlamda refahın, bilginin ve bilgi temelli ürünlerin yaratılması,

logies on Scale in Manufacturing Industry: Issues and Evidence", **World Development**, May 1994, Vol.22, Issue.5, s. 755-760.

90 <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/Portal.aspx?value=UE9SVE-FMSUQ9MSZQQUdFSUQ9MTM5JIBBROVVRVJTSU9OPSxJK1P REU9UFVCTEITSEVEXIZFUINJTO4=> <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/>; erişim tarihi: 31.05.2012.

91 YILDIRIM, Süreyya, "Bilgi Ekonomisi ve Bilgi Ekonomisinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", **TC. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: Aralık 2004, Cilt:7, Sayı:12, s.106-107.

üretimi, dağıtılması ve tüketilmesi ile sağlanabileceği tezini savunmaktadır. Tuğlalara ve hantal makinelere dayalı ekonomi, yazılıma, CD'lere, dijital DNA kodlarına dayalı bir ekonomiye dönüşmüştür. Son olarak da internetin ortaya çıkıp yaygınlaşması ile bu yeni sistem giderek oturmaya başlamıştır. İnternet sanayi toplumunda ülkeler arası otoyolların ve demir yollarının üstlendiği role benzer bir rol üstlenmektedir ve adeta bilgiye dayalı ekonominin altyapısını oluşturmaktadır⁹². Bilgiye dayalı ekonomide ülke ekonomilerinin büyüklüğü, artık ürettikleri mal miktarları, büyük pazar payları, ya da çalıştırdıkları personel sayıları ile ölçülmeyecek, çalıştırdıkları personelin bilgi düzeyi ve bu yöndeki performansı, bilgiye dayalı iletişim ağı gibi faktörlerle ölçülecektir. Bilgi ekonomisine geçmenin en önemli yolu ise başta arge olmak üzere bilgiye yatırım yapmaktır. Bunun göstergesi de milli gelirin ne kadarının bilgi üretimine ayrıldığıdır. Bütün gelişmiş ülkeler, gayri safı milli hasıllarının yaklaşık beşte birini bilginin üretimine veya dağıtımına harcamaktadırlar⁹³.

Bilgiye dayalı ekonominin en önemli özelliği maddi olmayan nesnelerin giderek artan ekonomik değeri ve bilişim teknolojilerinin yeni ekonomik düzende oynadığı merkezi roldür. Burada kurumsal ya da belli bir konuya yönelik bilgi üretiminin yanı sıra kişilerin ürettiği bilgi, üniversite-lerdeki dersler, bir doktorun hastasına verdiği tavsiye, bir yabancı ülkeye gidildiğinde elde edilen deneyim ve bilgi gibi çok farklı alanlardaki ve türdeki bilgi de ekonomik etkinliğin temelinde yer almaktadır. Bilginin ekonomik etkinlik açısından özellikleri ise şu şekilde sıralanabilir: Yeni bir parça bilgi;

- değerinde bir bozulma ya da parçalanma olmadan sonsuz kere kullanılabilir;
- zaman ve mekandan bağımsız olarak sonsuza kadar dayanıklı ve kalıcı olabilir;
- yeni dijital araçlarla neredeyse sifıra yakın maliyetle saklanabilir⁹⁴.

Buna en iyi örnek yazılım ya da müzik gibi bir sanat eseri gösterilebilir. Bir kere kayıt edilen bir müzik eseri sonsuz kere çoğaltılabilir ve dağıtılabilir.

Bilgi ekonomisindeki önemli bir özellik de insanın bilgiyi üreten kişi olarak bir kaynak ya da sermaye konumuna gelmiş olmasıdır. Bunun nedenlerinden birisi de hizmetler sektörünün ön plana geçmiş olmasıdır. Sanayide çalışanlar giderek azalmaya başlamıştır. Görüldüğü gibi bilgiye dayalı ekonomide üniversite, bilgiyi üreten ve dağıtan bir kurum olarak baş aktör gibi ilk akla gelen olmaktadır. Ancak 21. yüzyılın belirgin özelliği aslında sanılanın aksine üniversitenin bilgi konusundaki tek kurum olma özelliğini yitirmiş olmasıdır. Üniversite bilgiyi üreten, geliştiren ve dağıtan kurumlardan **yalnızca birisi** konumuna gelmiştir. Diğer yandan insan sermayesinin yeni ekonomideki önemi yükseköğretimi bir sermaye yaratıcı hizmet konumuna da getirmiştir. Örneğin yukarıda anılan raporlarda çoğu defa vurgulandığı üzere yükseköğretim, iş gücü piyasasının ihtiyaç duyduğu gerekli insan gücünü yaratacak nitelikte olmalıdır. Hatta daha da ileri gidilirse "durumsal bilgelik" olarak adlandırılan ve yalnızca belli bir durum için geçerli olacak, oldukça belirli ve alana özgü bilgiyi üretecek "bilgi işçileri" yetiştirilmesi 21. yüzyılın yükseköğretimden beklentileri arasında yer almaktadır⁹⁵. Bu açıdan bakıldığında belli bir fabrikada yalnızca belli nitelikte bir işi gerçekleştiren ve adeta makineleşen işçilerin etkinliği, bilgiye dayalı ekonomide çok da farklılaşmamakta, yeni tür işçi olan "bilgi işçileri" yalnızca belli tür bilgiyi üretebilen ya da işleyebilen, alanında uzmanlaşmış birer makine olmaya doğru gitmektedirler. Bu durum akla **Taylorizmi** ve onun yükseköğretimdeki uzantısı olan **"akademik taylorizmi"** getirmektedir⁹⁶.

95 BOSCH, Hermanvanden, "Yükseköğretim Konusunda İdealle Edilmiş Beş Görüş", **Eğitimin Geleceği- Üniversitelerin ve Eğitimin Değişen Paradigması**, 1. baskı, Sabancı Üniversitesi (Editör: Oğuz N. Babüroğlu-Çeviren: Zülfü Dicleli), İstanbul, Nisan 2003, s. 160; "İlkokuldan yükseköğretime kadar eğitimin kapsadığı geniş alanda, 'eğitimsizlikten', 'durumsal bilgelige' geçiş belirtileri her yerde hazır ve nazırdır. Bu geçişin bazı yerlerdeki simgesi ders okuma amfilerinin ortadan kalkması oluyor. Bazı yeni üniversiteler (Maastricht, Roskilde, Aalborg) bu yeni bakış açısından bir bütün olacak sapacak şekilde yapılandırıldı. Bunlar, probleme dayalı öğrenme, proje-temelli öğrenme ve öğrenci grupları içinde ya da öğrenciler ile hocaları arasında özgür tartışma gibi yöntemlere bel bağlıyor."

96 Taylorizm 1800'lerin sonunda, ABD'de, Frederic Winslow Taylor tarafından geliştirilmiş bir yönetim yaklaşımıdır. Bu sistemin özelliği işçileri makinenin bir uzantısı haline getirmek ve üretim sürecinde işçilerin tamamen pasif konuma indirgenmesine dayanmaktadır. Üretim sürecinde her parça işin ne kadar sürede ve nasıl yapılacağı standartlaşmalıdır ve işçiye söylenmelidir. Tüm zihinsel faaliyet yöneticilerde toplanmalıdır.

92 HARRIS, Richard G., "The Knowledge Based Economy: Intellectual Origins and New Economic Perspectives", **International Journal of Management Reviews**, March 2001, Vol. 3, No. 1, s. 22.

93 DRUCKER, Peter F., **Kapitalist Ötesi Toplum**, İstanbul, İnkılap Kitabevi (Çeviren: Belkis Çorakçı), 1993, s.259.

94 HARRIS, 2001, s. 23.

Bilgiye dayalı ekonomi olgusu yalnızca ekonomik yaklaşım temel alınarak değerlendirildiğinde ülkelerin ekonomik büyümesi için son derece etkili, olumlu ve gerekli bir olgu gibi gözükmemektedir. İlk çağlardan günümüze dünyada sırasıyla, tarım ekonomisi, sanayi ekonomisi ve bilgi ekonomisi olmak üzere üç tür ekonomik sistem uygulanmıştır. Ancak Almanya, ABD gibi ekonomik yönden gelişmiş ülkelere bakıldığında sanayi ekonomisinin yanı sıra artık bilgi ekonomisine geçtikleri görülmektedir. Örneğin söz konusu ülkeler her yıl bilgi üretimine ve bilgi ile ilgili etkinliklere milli gelirlerinin %5'ini ayırmaktadırlar ve bu ülkelerde patent başvuruları oldukça yüksektir. Yine bu ülkelerde işgücünün yapısı değişmiştir. İşgücü imalat sanayinden ileri teknoloji içeren ürünler ve hizmetler sektörüne doğru kaymış fakat milli gelirde bir azalma değil artma meydana gelmiştir⁹⁷. Ancak ekonomik bakış açısı yeterli olmamakta, konuya sosyal açıdan da bakılmalıdır. Bir başka ifade ile bilgiye dayalı ekonomi ve onun baş aktörlerinden birisi olarak görülen üniversiteler, tarihsel olarak sahip oldukları özelliklerini yitirmektedir. Üniversitelerin içinde bulunduğu yeni durumu ortaya koyabilmek açısından bilgiye dayalı bir ekonomik yapıda veya bilgi toplumunda ortaya çıkan durumların değerlendirilmesi gerekmektedir.

V. Bilgiye Dayalı Ekonomide Üniversite

Bilgiye dayalı ekonomide üniversitenin konumunu belirlemeye çalışırken ortaya iki durum çıkmaktadır. Bunlardan ilki **akademik kapitalizmdir**; ikincisi ise **üniversite-devlet-sanayi üçlü sarmal ilişkisidir**.

Akademik kapitalizm kavramı, akademik işlemin, küresel piyasaların taleplerine cevap vermek adına içerik değiştirmeye başladığı 1980'li ve özellikle 1990'lı yıllardan itibaren gündeme gelmiştir. Üniversiteler, sanayi şirketlerine özgü bir kültürü benimsemeye başlamışlardır. Bu nedenle özellikle hükümetlerin birincil hedefi yükseköğretim hizmetini teknolojik bir medeniyete uygun hale getirmek ve bu sayede üniversitelerini dünya ekonomisinde baş aktör olacak şekilde yeniden düzenlemek olduğu savunulmaktadır⁹⁸. Öte yandan

devletlerin üniversitelere ayırdığı kaynaklar ve yatırım giderek tüm dünyada azalmaktadır. Bu da üniversiteleri yeni kaynak arayışı içinde itmekte ve bu sayede sanayi kesimine daha çok yaklaştırmaktadır. Bununla birlikte bilgi ekonomisiyle birlikte ülkelerin küresel piyasalardaki rekabeti arttığından, çoğu ülke yükseköğretim sistemini rekabete dayalı olarak yeniden şekillendirmeye başlamıştır. Üniversiteler yeni kaynak arayışı içine girmeye başlamışlardır. Üniversitelerin yeni kaynak arayışına girmeleri ve şirketlerin bilimsel bilgiye dayalı yeni türden ürünlere olan ihtiyacı karşılamaya gelince akademik kapitalizm denen olgu ortaya çıkmıştır. Bu durum özellikle yeni gündeme gelen araştırma üniversitelerinin ortaya çıkması ile birlikte pekişmiş ve buradaki akademisyenlerin insan sermayesi birikimi olan buluş ve akademik ürünlerini rekabete dayalı bir piyasa ortamında sunmaları sonucunu doğurmuştur. Akademik kapitalizm üretim araçlarının özelleştirilmesine dayanmamakla birlikte, kendisi bir ekonomik sistem olan ve piyasa güçleri tarafından yönetilen kapitalizmin ilkelerinin yükseköğretime uygulanması anlamına gelmektedir. Bir başka ifade ile, genel olarak eğitim, özel olarak da yükseköğretim politikalarının, yeni liberal politikaların isteklerine cevap verecek şekilde oluşturularak, ekonomi politikalarının bir alt alanı gibi görünmesi akademik kapitalizmi oluşturmaktadır⁹⁹. Akademik kapitalizmin belirleyici unsuru ise, üniversite profesörlerinin ve diğer akademik çalışanların artık insan kaynaklarını, bir başka ifade ile emek ve güçlerini, giderek daha yarışmacı ortamlarda harcamak zorunda kalmalarıdır¹⁰⁰. Akademik kapitalizmin en belirginleştiği alan özellikle teknoloji bilimi alanıdır. Bu alan endüstri sonrası döneminin yükselen alanıdır ve çoğunlukla üniversitelere dayanmaktadır. Yeni teknoloji şirketleri ihtiyaç duydukları nitelikte iş gücünü üniversiteler aracılığıyla sağlamaya çalışmaktadır. Bununla birlikte üniversitelerin kendileri de yeni teknolojilerin üretildiği, bu alanda buluşların yapıldığı yerler olmuşlardır. Bu nedenle üniversiteler giderek daha çok iş dünyası ve şirketlerle ortak çalışma içine girmektedirler.

97 YILDIRIM, 2004, s. 122-123.

98 REICH, Robert B., **The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st Century Capitalism**, Vintage Books, New York, 1992, s. 21, 227.

99 SLAUGHTER, Sheila, LESLIE, L. Larry, **Academic Capitalism: Politics, Policies and the Entrepreneurial University**, MD, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1997, s. 9.

100 SLAUGHTER, Sheila, LESLIE, L. Larry, "Expanding and Elaborating the Concept of Academic Capitalism", **Organization**, Sage Publications, Y. 2011, Vol. 8, No. 2, (s. 154-161), s. 154.

Öte yandan teknoloji tamamen piyasanın yönetiminde olan bir alan olduğu için **bilgi ile ticari mal arasındaki ayırım da ortadan kalkmıştır**¹⁰¹. Burada *teknöncüler* kavramı devreye girmektedir. Teknöncüler, kendi bilim ya da teknoloji temelli firmalarını kuran öğrenci ya da akademisyenlerdir. Teknöncüler:

"...arz ve talep, teknoloji ve pazar arasında bir denge kurma çabası içindedir. Pazarın bazı gereksinimlerine uygun düşmedikçe, güzel bir teknik fikir yararsızdır. Teknolojiyi işe dönüştürmek, sadece teknolojinin geliştirilmesini gerektirmekle kalmaz, aynı ölçüde pazarın analizini ve geliştirilmesini de gerektirir... Pek çok kişinin yeni bir iş etkinliğine temel olabilecek yaratıcı fikirleri vardır. Bu kişiler kendi fikirlerini çok değerli bulurlar. Ne var ki bir fikrin sadece bir fikir olarak çok az değeri vardır; onun değeri pazarda uygulanmasından gelir."¹⁰²

Bilgiye dayalı ekonomi içinde üniversitenin, daha çok teknöncüler yaratması, desteklemesi ve ürettiği bilgiyi kendisine alternatif bir kaynak yaratma aracı olarak kullanması beklenmektedir.

Akademik kapitalizme bağlı olarak üniversite-devlet-sanayi üçlü ilişkisi de ortaya çıkmıştır. Bu yeni ilişkinin özelliği, bundan önce *üniversite-devlet* ve *üniversite-sanayi* işbirliği şeklinde ikili farklı ilişki şeklinde ortaya çıkan durumun artık üçlü bir sarmal ilişki şekline bürünmüş olmasıdır. Bu da üniversitelerin eş zamanlı olarak hem sanayiye bağımlı olması, hem de devletin taleplerine cevap vermesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu ilişkinin sonucunda da üniversite gittikçe küresel ekonomiye doğru ilerlemektedir¹⁰³. Buradaki değişim yalın bir şekilde ifade edilecek olursa, daha önceleri devlete göre konumları belirlenen ve özerkliğin ölçüsü bu ilişkiye göre ölçülen üniversitenin, günümüzde piyasalara göre konumunun belirleniyor olmasıdır. Üniversite devlet ilişkisinin daha çok üniversite ve piyasa ilişkisine dönüşmesinin nedeni de kuşkusuz ki bilgiye dayalı ekonomide yeni bir tür bilgi üretiminin ortaya çıkmış olmasıdır. Bu yeni tür bilgide, bilginin doğasını belirleyen,

bilgiyi üreten kişi değil de, bilgiyi kullanacak olan kişi olmuştur. Bilginin üretilme sürecini onu kullanacak olanlar belirlediğinde üniversitenin işlevi ve devletle olan ilişkisi de değişmektedir. Buna bir örnek vermek gerekirse biyo-teknoloji alanından söz edilebilir. Biyo-teknoloji alanı öyle bir alan olarak üniversitelerde ortaya çıkmıştır ki, uygulamalı ile temel araştırmalar arasındaki ayırım ile teorik kaygı ve ticari kaygı taşıyan araştırmalar arasındaki ayrımları ortadan kaldırmıştır. Söz konusu alan, hem teorik, hem de ticari kaygı taşıyan, bunun yanında hem temel araştırmaları içeren hem de pratik hayata yönelik bir alandır¹⁰⁴. Üniversite ile sanayi işbirliğinin ilk olarak ortaya çıktığı alanlar da ABD'de kimya, biyoloji ve daha sonraları teknoloji, biyo-teknoloji, bilişim gibi güncel bilimsel dallar olmuştur.

Birinci tür bilgi ve ikinci tür bilgi olmak üzere iki tür bilgi vardır. Bu konuyu biraz daha irdelemek gerekmektedir. Batı düşüncesinde iki tür bilgi vardır; bunlar, bilim olarak bilgi ve kültür olarak bilgi. Bunun kökeni de Antik Yunan'daki, Latincesi, *logos* olan *knowledge* anlamındaki bilgi ile; Latincesi *doxa* olan *opinion* anlamındaki bilgi ayrımına dayanmaktadır; *opinion* Türkçe'ye *görüş* olarak çevrilmektedir¹⁰⁵. Daha sonraları, *logos / doxa* karşıtlığı, *logos / demokrasi* karşıtlığına dönüşmüştür¹⁰⁶. Üniversitede verilen dört tür bilgi vardır. Bunlar ise, araştırma sonucu elde edilen temel bilgi; insanın dengesi ve kişilik oluşumuna odaklanan eğitim

104 HOUSE, D., "Agent of change with change: the development of bio-technology in universities", Unpublished paper, 1998'den aktaran: DELANTY, 2002, s. 123;

Teorik bilginin ticari bir değerinin olduğunu ileri süren ve bunu kullanan ilk şirketin Monsanto Chemical Company olduğu ileri sürülmüştür. Bu şirket 1974 yılında Harvard Üniversitesi'ne 23 Milyon Dolar bağışta bulunarak üniversite-sanayi ilişkileri açısından yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu ilişkinin olumlu yanları olduğu gibi olumsuz yanları da vardır. En olumsuz yan ise şirketlerin üniversitelere yaptığı bağışın, karşılıksız bir iyilik olarak kalmamasıdır. Üniversiteler giderek, ilişki içinde oldukları şirketlere bağımlı araştırmalar yapacak konuma gelme tehlikesi ile karşı karşıya kalacaklardır. "University-Industrial Research Collaboration - Advantages of the Collaborative Relationships, Disadvantages of the Collaborative Relationships", erişim adresi: <http://education.stateuniversity.com/pages/2519/University-Industrial-Research-Collaboration.html>; erişim tarihi: 10.06.2011;

Harvard ve Monsanto şirketi arasındaki ilişki için bkz. CULLITON, B. J., "Harvard and Monsanto: The \$23-Million Alliance", *Science Magazine*, 25 February 1977.

105 DELANTY, 2002, s. 1.

106 Hatta Delanty burada, Antik Yunan'da bilgi ile demokrasinin birbiri ile uyum içinde olamayacağını savunmaktadır ve bilgi erdemi savunan Socrates'in öldürülüşünü buna dayandırmaktadır.

101 DELANTY, Gerard, *Challenging Knowledge-the University in the Knowledge Society*, Open University Press, 2002, s. 122.

102 WISSEMA, J.G., *Üçüncü Kuşak Üniversitelere Doğru-Geçiş Döneminde Üniversiteleri Yönetmek*, 1. baskı, Özyeğin Üniversitesi Yayınları, Eylül 2009, s. 115.

103 DELANTY, 2002, s. 120.

sırasında verilen bilgi, uygulamaya ve iş yaşamına yönelik mesleki eğitim bilgisi, toplumun kamusal meselelerinin çözümünü ve entelektüelleşmesini sağlayan entelektüel bilgidir. Bunlardan, eğitim bilgisi ile entelektüel bilgi kültürel vatandaşlığı oluştururken birinci tür bilgi iken, araştırma ve mesleki bilgi ikinci tür bilgi olarak teknolojik vatandaşlığı oluşturur¹⁰⁷. İşte burada söz konusu olan yeni bilgi ikinci tür bilgidir ve teknolojik vatandaşlığa giden yolu açmaktadır. Günümüz toplumunda teknolojik vatandaşlık ve teknolojik vatandaşlığa giden türden bir bilgi önem kazanmıştır.

Günümüzde bilgi açısından belirleyici olan diğer bir olgu, *iletişim*dir. Bilgi sosyolojisi alanında önemli çalışmalar yapmış olan Delanty burada önemli bir tespitte bulunmuştur. Delanty'e göre, Aydınlanma dönemi ile II. Dünya Savaşı arasında, bilgi, bir kurum olarak insanlar arası iletişim ağının dışındaydı ve bilgi alanı daha çok üniversite tarafından doldurulmaktaydı. Bir başka ifade ile bilgi, üniversitedeydi; toplumda yer almamaktaydı. Bu dönemde ulus devletlerin ortaya çıkışıyla birlikte üniversiteler, ulus devlete hizmet amacını taşımıştır; ulusal kültürel değerlerin korunması ve yeniden üretilmesi söz konusuydu ve üniversiteler teknik anlamda kullanışlı bilgi üretiyorlardı. Üniversite özerkliği ise daha çok toplumsal olaylardan uzaklık olarak belirliyordu. 1960'lı yıllardan sonra ise, üniversite değişim yönünde bir baskı görmüştür ancak bu henüz bilgi üretimi konusunda olmamıştır. Üniversite bu yıllarda daha çok demokratikleşme talepleri doğrultusunda kurumsal bir dönüşüm yönünde baskı görmüştür. Ancak bilgiye yönelik bir değişiklik söz konusu olmamıştır; yani endüstri toplumu söz konusu olduğu için hala disiplin temelli bilginin varlığı devam etmekteydi. Günümüzde ise, yukarıda bahsedilen bilgi ikiliği ortadan kalkmaya başlamıştır ve demokrasi, bilgi alanına sızmıştır. Bu nedenle bilginin üretilme sürecinde bir değişiklik -ve özellikle bu değişim için de bir talep- meydana gelmiştir. Ancak bilginin içine sosyal güçlerin girmesi ideoloji ile sonuçlanmıştır. Üniversite böylelikle bilginin üretildiği tek kurum olmaktan çıkmıştır¹⁰⁸. Bilginin kültürel ve bilişsel olarak ikiye ayrılmasında günümüzde önemli alanları ortaya çıkartmıştır; örneğin yu-

karıda bahsedildiği gibi biyo-teknoloji, biyoetik, ekoloji, sürdürülebilirlik, bilişim teknolojileri ve çok kültürlülük olgusu, vb.

Günümüzde ulaşılan nokta, üniversitenin yanında alternatif bilgi merkezlerinin, yeni kapitalizmin kendisini bilgi ve bilim üzerinden dönüştürmüş olması, bilgiye ve bilime son derece ihtiyaç duyan ve ona dayanan *teknolojik-kurumsal bir işletmecilik*¹⁰⁹ anlayışının ortaya çıkmış olması nedeniyle üniversite ve özerkliği içerik değiştirmiştir. Üniversite özerkliği artık kendisini önceden olduğu gibi bir akademik cumhuriyet olgusu ve bilim/sanat özgürlüğü ile meşrulaştıramamaktadır¹¹⁰; bunun yerine yeni meşruiyet, toplumun bilgi ve gücün ilişkisine olan ihtiyacıdır. Bir başka ifade ile, üniversite, toplumdaki bilgi akışına katkı sağladığı, bilgi ağı içerisinde anlamlı bir yer edinebildiği ölçüde meşrudur; bilgi ise üretilirken demokratik süreçlerden geçtiyse meşrudur.

VI. Üniversitenin Yapısındaki Dönüşüm

Üniversite yalnızca fikir olarak değil yapısal olarak da bir dönüşüm geçirmektedir. Bir kamu kurumu olarak üniversiteler aynı zamanda birer karmaşık örgüttür. Peki, o halde bu örgüt nasıl bir örgüttür ve kimlerden oluşmaktadır? Bu soruyu köklü birer geçmişe sahip Alman üniversitelerinden örnekler vererek yanıtlamak faydalı olacaktır.

19. yüzyılda Heidelberg Üniversitesi kendisini tanımlarken "üretken akademik cumhuriyet" (productive scholarly republic¹¹¹) kavramını kullanmıştı. Bunun nedeni üniversitenin tıpkı bir cumhuriyette olduğu gibi, sorumlu yurttaşlar tarafından kendi kendini yönetmesi ve adeta birer yurttaşlar topluluğu gibi hareket etmesi idi. Bundan 200 yıl öncesinde ortaya çıkmış bile olsa Alman üniversitelerinin bugünkü hukuki yapısı hala Humboldt'un temel felsefesini taşımaktadır.

Üniversitenin kimlerden oluştuğu sorusu Almanya'da tarihi sırasıyla üç farklı üniversite anlayışını doğurmuştur. Bunlar *Ordinarienuniversitaet*, *Gruppenuniversitaet* ve *Raeteuniversitaet*

109 DELANTY, 2002, s. 11.

110 DELANTY, 2002, s.73.

111 Cumhuriyet sözcüğünün Latincesi *respublica*'dır ve bu sözcük yurttaşlar anlamına gelmektedir. AUDIER, Serge, *Cumhuriyet Kuramları*, 1. baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 13; Heidelberg Üniversitesi hakkında bkz. <http://www.uni-heidelberg.de/university/welcome/history.html> erişim tarihi: 12.01.2011.

107 DELANTY, 2002, s. 8-9.

108 DELANTY, 2002, s. 2, 6, 22-25.

türleridir. Söz konusu üç farklı tür, üniversitenin değişen amaçlarını da yansıtmaktadır.

Profesörlerden oluşan ve profesörlerin yönetiminde olan, onların ağırlıklı olduğu *Ordinarienuniversitaet* anlayışı Humboldt'çu üniversite anlayışının temel özelliğidir. Humboldt üniversite modelinin örgütsel olarak ilk gerçekleştiği yer 1811 yılında Berlin Üniversitesi'dir¹¹². Bu üniversite 19. yüzyıldan sonra da tipik Alman üniversitesinin bir modeli olmuştur. Örgütsel olarak bu üniversitenin içyapısı, devlet idaresi ve üniversitenin kendi idaresinden oluşan iki başlı bir yapı sergilemekteydi. Burada önemli olan husus Humboldt Üniversitesi'nin kendi kendini yaratmış akademik bir kişi topluluğu (Korporation) değil, devletin bir uzantısı biçiminde, devletin bir etkinliği olmasıydı. Üniversiteyi kurma ve örgütünü oluşturma gücü, bütçeye hakim olma ve diğer idari işler, devlet tarafından gerçekleştirilmekteydi. *Ordinarien* kavramı aslında sıradan, tam zamanlı profesör anlamına gelmektedir ve bir müzeye müze yapan eserler ne denli önemliyse tam zamanlı profesör de bir üniversite için o derece önemlidir. Bir başka ifade ile üniversitenin temelini söz konusu tam zamanlı profesörler oluşturmaktadır. *Ordinarienuniversitaet* anlayışı, tam zamanlı profesörlerin akademik yaşamda ve üniversitede baskın karakterde olduğu bir yapılanmayı ifade etmektedir. Bu model özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından profesörler hegemonyası olduğu yönünde eleştirilmiştir ve üniversitenin yalnızca profesörlerden oluşan bir kurum olmadığı dile getirilmiştir¹¹³.

İkinci tür üniversite anlayışı 1968 yılında ortaya çıkmış *Gruppenuniversitaet* anlayışıdır. Bu anlayış özellikle üniversitenin yalnızca profesörlerden oluşan bir kurum olmadığını, öğrencilerin, doçentlerin ve üniversitede çalışan diğer elemanların da üniversitenin bir parçası olduğunu savunmaktadır¹¹⁴. 1968 yılı Almanya'da üniversite için

dönüm noktası olmuştur. Eyaletler sırayla kendi yasalarında üniversitelerinin örgütsel yapısını oluşturmuşlardır. Bazı yerlerde üniversite yönetmelikleri için hala bakanlıkların gücü söz konusu olsa da, savaş sonrası dönem bitmiş ve üniversitelerde tamamen bir 68 dönemi hakimiyeti başlamıştır. Yalnız 68 sonrası dönemde üniversitenin ikili doğası, yani hem kendi başına akademik bir kişi birliği olması niteliği hem de devletin yükseköğretim etkinliğini yürüten bir kurumu olması niteliği devam etmiştir ve hatta devletin üniversite üzerindeki sahip olduğu söz hakkı gücünü korumuştur. Ancak bir örgüt olarak yapısı değişmiş, üniversite içine bilim kavramı dışında demokrasi kavramı da girmiştir. Bu yeni zaman dilimi üniversite içi karar alma mekanizmalarının demokratikleşmesine yol açmıştır¹¹⁵. Grup üniversitesi anlayışı ile birlikte daha önce yalnızca belli bir kesime açık olan yükseköğretim, herkesin ilgi duyduğu, herkese açık olan bir alan haline gelmiştir. Bu gelişmelerle birlikte üniversite artık kitle üniversite şeklinde bir dönüşüme girmiştir. Yükseköğretime kayıt yaptıran öğrenci sayısındaki hızlı artış sonucu eğitimin niteliğinin düşeceğinden ve üniversitelerin birer mesleki eğitim veren kuruma dönüşeceğinden korkulmuştur. Bu doğrultuda grup üniversitesi anlayışı nedeniyle, üniversitenin sahip olduğu ödevlerini yerine getirmekte zorlanacağı eleştirisi yapılmıştır¹¹⁶.

Üçüncü tür olarak adlandırılan ve 1998 yılından itibaren gündeme gelen üniversitenin yeni örgütsel yapısında ise ağırlık noktasını üniversite konseyi (heyet / meclis) oluşturmaktadır. Bu nedenle bu üniversiteye de *Raeteuniversitaet* denmiştir. Bu türden üniversiteler heyetlerin ya da konseylerin yönetimindeki üniversitelerdir. 1998'den itibaren Almanya'da gerçekleştirilen

115 ORTMAN, 2009.

1961 ve 1965 yıllarında Alman Sosyalist Öğrenci Birliği (Sozialistischen Deutschen Studentenbundes-SDS), 'Demokraside Üniversite' başlıklı yazılar yayınlamışlardır. Bu yazılarda özellikle profesörlerin değil, her grubun aktif katılım içinde olduğu bir grup üniversitesi modeli çizilmiştir ve dönemin koşullarına uygun olarak üniversitenin ve bilimin politikadan ayrı düşünülmemeyeceğini ve bunların devletin daha iyiye gitmesi için birer araç olarak kullanılması gerekliliğinden de söz edilmiştir. Bu konuda, NITSCH, Wolfgang, *Hochschule in der Demokratie, Kritische Beiträge zur Erbschaft und Reform der deutschen Universitaet*, Berlin, 1965. Yazar SDS'nin yayınlamış olduğu düşünce yazılarını geliştirmiş ve bu konuda bir çalışma yapmıştır.

116 OPPERMANN, 2005, s. 9.

112 Bu üniversite II. Dünya savaşıdan sonra Humboldt Üniversitesi olmuştur.

113 OPPERMANN, Thomas, "Ordinarienuniversitaet - Gruppenuniversitaet - Raeteuniversitaet", *Wissenschaftsrecht, Beiheft 15, Die janusköpfige Rechtsnatur der Universitaet-ein deutscher Irrweg?*, MohrSiebeck, Tübingen, 2005, s. 4-5.

114 ORTMAN, Alexandra, "Die Gruppenhochschule und die Wissenschaftsfreiheit, Oder: kann die Demokratiesierung der Hochschule grundgesetzwidrig sein?", *Forum Recht, Heft 1*, 2009, erişim adresi: <http://www.linksnet.de/de/artikel/24687>, erişim tarihi: 15.01.2011.

reformların altındaki neden özellikle kamuoyunun Alman üniversitelerinin uluslararası alandaki imajlarından ve konularından hoşnutsuz olmalarıydı. Özellikle vakıf üniversitelerinin çoğalmasi ile birlikte üniversitede faaliyet alanları yapısına göre bir uzmanlaşma gündeme gelmekteydi. Bunun örneği olarak Baden-Württemberg eyaletindeki 2005 yılındaki Üniversite Yasası değişikliği¹¹⁷ verilebilir. Böylece yeni dönemde "işletme üniversitesi" (management-Universität) ya da "üniversitenin ekonomikleştirilmesi" gibi kavramlar ortaya çıkmaktadır. Bu da üniversitelerdeki gelişim ve reformların adeta birer şirketin gelişim programı gibi değerlendirilmeye başlanmasına yol açmıştır. Heyet üniversitesinin (Raeteuniversitaet) temel organı üniversite heyetidir (Hochschulrat). Bu organın temel görevleri ise daha çok finans meseleleri, geleceği planlamak ve üniversitenin genel yönetimi ile ilgilidir. Baden-Württemberg eyaletinin Üniversite Yasası'na göre ise söz konusu heyet üniversitenin rektörünü de seçmekle yükümlüdür. Buna karşılık senato ise ana organ olma özelliğini yitirmiştir¹¹⁸. Almanya'da üniversitenin yapısı ile ilgili olarak meydana gelen değişikliklerin, özellikle "yeni kamu yönetimi" anlayışı çerçevesinde oluşturulduğu savunulmaktadır¹¹⁹. Yeni kamu yönetimi¹²⁰, özel sektör yönetim stratejilerinin kamu yönetimi alanında uygulanmasını öngören, 1980'lerden itibaren ortaya çıkmış (özellikle ABD'de bir takım skandallar sonucunda hükümetlere ve kamu sektörüne duyulan güvenin yitirilmesi sonucu tartışılmaya başlanan), temelde rekabet, verimlilik, sosyal eşitliği hedefleyen, sınırlı kontrol, yönetsel açıdan özerklik, idarenin faaliyet alanında küçülmek, yönetim ideolojisi teorisini (managerialism) kamu alanında uygulamak, girişimci

mantığını ve ilkelerini kamu yönetimi alanına taşımak, hiyerarşiyi azaltıp yerelleşmeyi sağlamak, bürokrasiyi azaltmak ve özelleştirme gibi ilkelere dayanmaktadır. Bu anlayış kamu sektöründeki örgütlere hızla uygulanmaya başlamış ve bu doğrultuda üniversitelerin genel örgütsel ve idari yapılarında köklü değişimlere gidilmeye başlanmıştır. Özellikle bütçe ve personel yönetimi konusunda bir kuralısızlaştırma ve serbestleştirme (deregulation) faaliyetine giden Alman hükümeti, tıpkı Türkiye'de¹²¹ olduğu gibi "üniversitelere daha çok özerklik" başlığı ile hareket etmektedir. Ancak söz konusu özerkliğin, akademik olarak üniversiteyi daha çok bağımlı hale getireceği ve yükseköğretim alanının yeni kamu yönetimi ilkeleri altında esas anlamını yitireceği ileri sürülmektedir¹²².

Türkiye'de üniversitenin bir örgüt olarak geçirdiği gelişim çizgisi biraz daha farklı ama genel hatları ile benzer bir düzeyde olmuştur. Bilindiği gibi Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda mevcut üniversite anlayışı batılı bir felsefeye dayandırılmış ve üniversite daha çok topluma ve devlete hizmet üreten bir kurum olarak tanımlanmıştır. Kurumsal açıdan göze çarpan en önemli husus devletin üniversitenin yönetici organlarının oluşumundaki doğrudan etkisidir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türkiye'de üniversitelerde Alman modeli temel alınmıştır. Yani, profesörler üniversitenin

121 Türkiye'de üniversite özerkliği denildiğinde üniversitelerin idari olarak daha bağımsız ve devletin müdahalesinden uzak olmaları gerektiği hemen her konferans ve bildiriye iler sürülmektedir. 2007 tarihli YÖK Strateji Raporu'nda da "Üniversite Özerkliği" ve "Yükseköğretimin Yönetimi/Yönetişimi" başlıklı bölümlerde değişen paradigma ortaya konulmuştur. Bkz. **T.C. Yükseköğretim Kurulu, Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi**, Ankara, Şubat 2007.

122 SCHIMANK, 2005, s. 365; aynı yönde SLAUGHTER, Sheila, "Problems in Comparative Higher Education: Political Economy, Political Sociology and Postmodernism", **Higher Education**, Y. Haziran 2001, Vol. 41, No. 4, (s. 389-412), s. 394; Slaughter burada özellikle kalite güvencesi ve hesap verilebilirliğin üniversitelerin yeni meşruiyet zemini olduklarını belirtmiştir. Hesap verilebilirlik ile üniversiteler kamusal kaynakları etkin bir şekilde kullandıklarını kanıtlamalı; kalite değerlendirmesi ile de bir çeşit ürünün garantilenmesi gerekmektedir. Bu şekilde blok şeklinde birden çok ülkeyi kapsayan (örneğin Avrupa Birliği'nde olduğu gibi) kalite ölçme ve değerlendirme sistemleri öngörülmekte ve ülkeler, üniversitelerindeki yayın sayıları, atıf sayıları ve projeleri ile birbiri ile yarışmaktadır. Ancak kimse gerçekten söz konusu kalite ölçme ve değerlendirme sistemlerindeki "iyi ve kaliteli" kavramının gerçekten kim ve ne için iyi olduğunu sormamaktadır. Bir yükseköğretim programı veya kurumunun üstlendiği projeler piyasalara yönelik olduğu için mi iyidir? Ya da bir eğitim programının öğrenim çıktıları iş piyasasının ihtiyacını karşıladığı ölçüde mi iyidir?, SLAUGHTER, 2001, s. 395.

117 [http://mwk.baden-wuerttemberg.de/service/presse/pressemitteilungen/presse-detailseite/?tx_ttnews\[tt_news\]=805&cHash=a6fd335f5b9bdba7d3132c3b408aca61](http://mwk.baden-wuerttemberg.de/service/presse/pressemitteilungen/presse-detailseite/?tx_ttnews[tt_news]=805&cHash=a6fd335f5b9bdba7d3132c3b408aca61); erişim tarihi: 18.01.2011. Bu değişiklikte göze çarpan temel değişim, üniversite yönetiminin köklü bir değişimden geçmiş olmasıdır. Yönetim kurulu (üniversite heyeti-Hochschulrat) ve denetim kurulları oluşturulmuştur. Bu kurullar rektörü bile seçmektedir.

118 OPPERMANN, 2005, s. 10-12.

119 SCHIMANK, Uwe, "New Public Management and the Academic Profession: Reflections on the German Situation", **Minerva**, Y. 2005, Vol.43, s. 361-376.

120 ÖZER, M. Akif, "Günümüzün Yükselen Değeri: Yeni Kamu Yönetimi", **Sayıştay Dergisi**, Yıl: Ekim-Aralık 2005, S.59, s. 1-44; <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der59m1.pdf> ; erişim tarihi: 26.01.2011.

temeli olmuş ve kürsü sistemi kurulmuştur. Yine 1960-1973 tarihleri arasında Dünya’da yaşanan gençlik hareketi Türkiye’de de hissedilmiş ve üniversite içinde demokratik bir yapılanmanın gerekliliği vurgulanmıştır¹²³. 1973 reformuyla birlikte üniversite yönetim konusunda daha demokratik ve üniversite içindeki grupların temsilcilerinin de (asistan ve öğrenciler) karar alma mekanizmalarına oy hakkı ile katılımını öngören düzenlemeler getirilmiştir. Bu dönemde üniversitenin bir grup üniversitesi anlayışına dayandığı söylenebilecektir. Öte yandan Alman grup üniversitesi modeline benzemekle birlikte, bu reform dönemindeki üniversitenin aslında kendine özgü, “özgün Türk modeli” olduğu söylenebilir¹²⁴. Ancak bu dönem uzun sürmemiş ve 1980 askeri darbesinin ardından gelen yeni anlayış kendine özgü ve oldukça merkeziyetçi bir yapıdaki yeni üniversite anlayışını ortaya çıkartmıştır. Bu model aslında Türkiye’de üniversitenin model olarak Amerikan üniversiteleri modelini temel aldığı ve özellikle Dünya genelinde değişen yükseköğretim anlayışından etkilenildiğinin de bir göstergesidir. Öğrenci ve araştırma görevlileri bir önceki dönemde kazanmış oldukları hakları yitirmişlerdir. Özellikle öğrencilere karşı bir güvensizlik baş göstermiş ve öğrencinin üniversitenin temel ögesi olduğu unutulmuştur. 1982 Anayasası’nda da vakıfların özel yükseköğretim kurumları açabileceği öngörülmüştür. Bunu takiben 1991 yılında ilk defa “Özel Statülü” üniversite başlığı ile 2547 sayılı Yükseköğretim Yasası’nın 19. maddesiyle yeni bir üniversite anlayışı gelmiştir. Bu madde daha sonradan Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş olsa da, Amerikan modeli, paralı ve kurullarla yönetilen, yöneticiliğin ve verimliliğin esas alındığı, üniversitenin özel sektör için bir araç haline geldiği yeni bir modelin başlangıcı sayılır¹²⁵. Günümüze bakıldığında ise ortaya konan YÖK strateji raporlarında ve Türkiye 2023 hedeflerinde üniversitelerin daha çok özerklikten faydalanması için devletten daha bağımsız

bir statüye kavuşması savunulmaktadır. Bu doğrultuda üniversiteler için, üniversite camiasının dışından ve akademik olmayan, uzman yönetici kadrolarının yönetim işinden sorumlu olduğu yeni modeller öngörülmektedir¹²⁶. Son olarak 5 Kasım 2012 tarihinde YÖK’ün kamuoyuna duyurduğu yasa taslağı önerisinde yer alan “Türkiye Yükseköğretim Kurulu” ve üniversite düzeyinde yer alan “Üniversite Konseyi” ve bu kurulların oluşum ile görevleri yukarıda bahsedilen dönüşüm ile paralellik arz etmekte ancak bunlara ek olarak hükümetin üniversiteye aşırı müdahalesine de olanak tanımaktadır. Bu da hiç kuşkusuz üniversitelerin kısa dönemli hükümet politikaları doğrultusunda yönlendirilebilmesi tehlikesini içinde barındırmaktadır¹²⁷.

VII. Yeni Özerklik Anlayışı

Üniversite özerkliği ile yeni liberal politikalar karşı karşıyadır. Yükseköğretimdeki ticarileşme ve özellikle yeni liberal politikalar, üniversite-devlet-hizmetten yararlananlar ilişkisini, üniversitenin görevlerini ve toplumdaki varlık nedenini de dönüştürmüştür. Öte yandan üniversite olgusu söz konusu olduğunda asıl mesele çözümleyici bir model geliştirilmesi yerine, konuya yaklaşım yöntemi olmaktadır. Bir başka ifade ile, üniversite hakkında, üniversitenin ne olduğundan hem ideal hem de pratiğe yönelik olarak söz edilmeden, fayda-maliyet analizine gidilmesi meseleye bir yaklaşım yöntemi sorununu ortaya çıkartmaktadır. Hakim yaklaşım metodu ekonomik yaklaşımdır. Ancak bu

126 Bkz. TÜSİAD Raporu 2008, YÖK Strateji Raporu 2007, Türkiye’de Yükseköğretimin 2023 Vizyonu-Atılım Üniversitesi Yayınları;

Bu doğrultuda üniversitelerin etkili bir örgüt yönetimine sahip olabilmeleri için, eğer akademisyenler aracılığıyla yönetilecekse, akademisyenlerin yönetime ilişkin özel bilgiyi kullanıp, profesyonel davranabilmeleri için; eğer akademisyen olmayanlar tarafından yönetilecekse de, akademisyen olmayanların, akademik bir kurumun kendine özgü durumunu kavrayabilmeleri için, yeni eğitim programları başlatılmıştır. Bu doğrultuda Avrupa’da özellikle Almanya, İspanya, Hollanda, Avusturya, İngiltere ve Norveç’te **yükseköğretim yönetimi** ayrı bir bilim dalı olarak gelişmiş ve bu alanda akademik eğitim veren çok sayıda program oluşturularak, gelecekte ortaya çıkacak sakıncaların bir ölçüde önüne geçilmeye ve üniversitenin sahip olduğu geleneksel değerlerin en az şekilde zarar görmesine çalışılmaktadır. **Higher Education Governance in Europe-Policies, Structures, Funding and Academic Staff**, Belgium, Eurydyce, 2008, s. 44-45;

Türkiye’de de Bahçeşehir Üniversitesi “Yükseköğretim Yönetimi ve Liderliği” isimli bir yüksek lisans programı başlatmıştır.

127 Bu konuda yasa taslağı önerisini inceleyiniz.

123 Bu açıdan hatırlanacak olursa, fakülte binalarını işgal eden gençler, fakültelerde işgal komiteleri kurmuş, üniversite sorunlarına yönelik fikirler üretmiş ve tıpkı Almanya’da olduğu gibi bu konu ile ilgili olarak kitapçıklar dağıtmışlardır. Rapor: “İstanbul Üniversitesi Reform Tasarısı ve Fakültelelere Özgü İstekler”, İstanbul Üniversitesi İşgal Komiteleri Konseyi, Ülke Matbaası, İstanbul 1968; T. M. Hatiboğlu, 2000, s. 227.

124 HATİBOĞLU, 2000, s. 495.

125 HATİBOĞLU, 2000, s. 403-412.

da bir tercih meselesidir. Üniversite-ekonomi ilişkileri açısından irdelendiğinde yukarıda anlatılanlar nihayetinde ekonomik değer yaratma, uluslararası arenada öne geçme, en iyisini talep etme ve oluşturma gibi sonuçlar elde etmemizi sağlar. Bu olguya ilişkin olarak Türkiye'nin de bir parçası olduğu Bolonya Süreci'ne ilişkin kısa bir değerlendirme yapılması faydalı olacaktır. Bilindiği gibi Bolonya Süreci ortak bir Avrupa kültürü fikri temelini dayanan ve Avrupa'ya¹²⁸ dünyanın en yarışmacı bilgiye dayalı gücü yapmak için başlatılmış, katılımın gönüllü olduğu bir süreçtir. Bu süreçte Avrupa Birliği dışında politika belirleyici olarak birçok kurul ve örgüt de¹²⁹ yer almaktadır. Söz konusu süreç, yükseköğretimde mükemmelleşmeyi öne sürerken aslında üniversite özerkliğine de sürekli vurgu yapmaktadır. Ancak ileri sürülenin tam tersi olarak, politika belirleme ve üniversitenin yönetimi, bilgi oluşumu ve bilginin aktarılması konularında özerkliğin altını oyan sonuçlar ortaya çıkartmaktadır. Üniversite özerkliği adına yapılan ya da yapılması savunulan her düzenleme aslında üniversitenin işleyişine piyasalar ve bürokrasi olgularını dahil etmektedir¹³⁰. Bu doğrultuda özellikle kalite ölçme ve değerlendirme, performans dayalı bütçeleme, kurumlar arası rekabet, yükseköğretim kurumlarında işletme, yöneticilik ve girişimcilik ruhunu canlandırıp geliştirmek Bolonya Sürecindeki politika belirleyicilerinin sürekli vurguladığı ilkeler olarak ortaya çıkmaktadır¹³¹.

128 Bolonya Sürecinin uyguladığı alan aslında Avrupa'dan daha öteye uzanmaktadır. Her ne kadar "Avrupa Yükseköğretim Alanı" olarak anılsa da, Avrupa Birliği üyesi olmayan, Türkiye, Andora, Ermenistan, Azerbaycan, Bosna-Hersek, Gürcistan, Kazakistan, Norveç, Sırbistan gibi ülkeler de Bolonya Sürecine dahil olmuşlardır. Bununla birlikte söz konusu süreçte "gözlemci ülkeler" statüsünde olan ülkeler de bulunmaktadır. Bunlardan bazıları ise, Japonya, ABD, Meksika, İsrail, Mısır, Çin, Kolombiya, Kanada, Yeni Zelanda, Kanada, Fas, Brezilya, Arjantin, Avustralya, Suudi Arabistan, Tayland, Güney Afrika'dır. MOUTSIOS, Stavros, "Academic Autonomy and the Bologna Process", **Working Papers on University Reform**, Workingpaper No. 19, Department of Education, University of Aarhus, Şubat 2012, s. 3.

129 Avrupa Konseyi, UNESCO Avrupa Yükseköğretim Merkezi, Avrupa Üniversiteler Birliği, Avrupa Yükseköğretim Kurumları Birliği, Avrupa Öğrenci Birliği, Avrupa Yükseköğretimde Kalite Ölçme Birliği, Avrupa İş Dünyasının Birliği olan BUSINESSEUROPE.

130 MOUTSIOS, 2012, s. 4.

131 Bu hususta bir dizi rapor yayınlanmıştır. Bkz.:

EC (European Commission) **The Role of the Universities in the Europe of Knowledge**, Communication from the Commission, Brussels, 5.2.2003, COM (2003) 58 final;

EC (European Commission), **Mobilising the Brain power of**

Yeni özerklik anlayışında devlet hizmet sağlayıcı olan konumdan, düzenleyici olan konuma geçmektedir. Devletin asıl olarak üniversiteler üzerinde sahip olduğu vesayet yetkileri de bu şekilde akreditasyon kurumları gibi bağımsız ve aracı kurullara devredilmektedir. Üniversitenin meşruiyet zemini kazandığı yeni alan topluma hizmettir. Çok kaba bir tabir de olsa, "bir üniversite ancak topluma hizmet ettiği ölçüde kaynak elde etmeye değerdir" şeklinde bir anlayış yalnızca Türkiye'de değil tüm dünyada giderek yaygınlaşmaktadır. Bu doğrultuda üniversite özerkliğine yönelik tartışmalarda gözler, Amerikan yükseköğretim sistemine çevirmektedir ve Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya genelinde sahip olduğu bilimsel ve teknolojik ilerilik, Amerikan yükseköğretim sisteminin temel ilkelerinde aranmaktadır¹³². Söz konusu temel ilkeler yükseköğretim kurumlarının çeşitliliği ve sistemin serbest piyasa koşullarında şekillenen sıkı rekabete dayalı bir sistem olmasıdır. Ancak göz ardı edilmemesi gereken husus, ABD'de yükseköğretimin bir bütün olarak federal hükümet tarafından çok büyük rakamlarla desteklendiği ve yükseköğretim ile kültürün (müzeler, arşivler, kütüphaneler) devletin itici gücü olduğunun 17. yüzyıldan itibaren anlaşılmasıdır. Örneğin 2010 yılında Barack Obama hükümeti, yükseköğretime, sadece öğrenciler ve kurumlar için toplam 110 milyar Dolar kaynak ayırmıştır. Bunun karşılığında, yükseköğretim kurumlarından beklenen de, bilimsel ilerlemeye sağladıkları katkılarını kanıtlayabilmeleridir. Bunun için de ülke genelinde tek tipleştirilmiş bir ba-

Europe: Enabling the Universities to Make Their Full Contribution to the Lisbon Strategy, Communication from the Commission, Brussels, 20.4.2005, COM (2005) 152 final;

EC (European Commission), **Delivering on the Modernisation Agenda for Universities: Education, Research and Innovation**, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Brussels, 10.5.2006, COM (2006) 208 final;

EC (European Commission), **A New Partnership for the Modernisation of the Universities: the EU Forum for University Business Dialogue**, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels, 2.4.2009, COM (2009) 158 final;

EC (European Commission), **Europe 2020 Flagship Initiative: Innovation Union**, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels, 6.10.2003, COM (2010) 546 final.

132 Burada ABD yükseköğretim sisteminin kendi özgü koşulları içerisinde yine kendine özgü olarak geliştiği göz ardı edilmekte; özellikle bir yükseköğretim sisteminin içinde geliştiği ülkenin insan unsuru, coğrafyası, tarihi gibi özellikleri dikkate bile alınmamaktadır.

şarı değerlendirme ölçütü uygulanmaktadır. Aslında üniversitelerin söz konusu kaynağı hak edecek şekilde davrandıklarını kanıtlamalarının, ABD'deki kurumları tek tipleştirileceği ileri sürülmüştür. Çünkü birçoklarına göre ABD yükseköğretimin başarısı kendi içerisindeki kurumsal çeşitliliğe dayanmaktadır. Ancak, Broad bu konuda başarının püf noktasının, yükseköğretim kurumları ile federal hükümet arasında, bilimsel ilerleme adına *gönüllü bir ortaklık* yapılması olduğunu belirtmiştir¹³³. Böylelikle, ABD'de üniversite özerkliği aslında hem üniversitelerin, hem de devletin gönüllü olarak uzlaştığı bir alana dönüşmüştür.

Yeni liberal politikalar üniversite özerkliğinin içeriğini Neave'nin bahsetmiş olduğu gibi kendine özgü bir bağlamda yeniden oluşturmaktadır. Yeni liberal üniversite özerkliği tanımları, üniversitenin devlet ile arasındaki somut bağları kopartırken, onu toplumsal ve uluslararası baskılardan koruyamayacak şekilde oluşturmaktadır. Üniversite özerkliği, iki farklı açıdan tanımlanabilir. Bunlar "kamusal özerklik" anlayışı ile "özel özerklik" anlayışıdır¹³⁴. Bunları *üniversite özerkliğinin dışsal tanımı* ve *özerkliğin içsel tanımı* olarak da değerlendirebiliriz. Özel ya da içsel özerklik anlayışı, akademik elemanların kendi çalışmalarının doğalarını belirleme hakkını ifade etmektedir. Bu doğrultuda, üniversite özerkliğinin özel anlamında ana eksen bir üniversitenin kendi amaç ve işlevlerini, kısaca kendini belirleyebilmesi olgusu olmaktadır. Burada üniversitenin içindeki güç dağılımı da üniversite özerkliğinin değerlendirilmesinde etkilidir. Örneğin öğrenciler, akademik kadro, idari personel, mütevelli heyetleri, senato ya da yürütme kurulu gibi kurulların oluşumu ve birbiri ile ilişkisi üniversite özerkliğinin içeriğini etkilemektedir.

Kamusal ya da dış özerklik anlayışı ise, üniversitenin dış paydaşlar tarafından belirlenen amaç ve işlevlerine karşılık gelmektedir. Burada da

ana eksen, üniversitenin sosyal, kültürel, ekonomik değişime katkı sağlaması yönünde olmaktadır. Kamusal özerklik tanımı, dış paydaşların (bunlar hükümetler, sivil toplum kuruluşları ve çeşitli toplumsal baskı gruplarıdır), ideolojileri ile yakından ilgilidir¹³⁵.

İç özerklik ile dış özerklik birbirinden tamamen bağımsız değildir. Şöyle ki, üniversitenin içinde yer alan kurullar ya da rektörler gibi yönetici konumunda olanlar, her zaman akademik değerlere göre hareket etmeyebilir ve böyle bir durumda iç paydaşlar tarafından belirlenen akademik değerlerin haricinde başka değerler de üniversiteye hakim olabilir.

Yeni liberal politikalar aslında, üniversite dışı güçlerin, üniversite üzerindeki dengesini veya rolünü belirtmemektedir. Bununla birlikte yeni liberalizm doğrudan bir özerklik tanımı da getirmektedir. Yeni liberal politikaların etkisiyle birlikte hükümetler söz konusu iki özerklik tanımından kamusal tanımı tercih ederek, üniversite özerkliğini, üniversite ile hükümet, üniversite ile toplum, üniversite ile sanayi arasındaki ilişkiler açısından ele alıp düzenlemektedir¹³⁶.

Burada hemen bir hatırlatma yapmakta yarar vardır. Berdhal'ın usuli ve maddi özerklik tanımları hatırlanacak olursa, kamusal özerkliğin daha çok usuli bir özerkliğe, özel özerkliğin de maddi anlamda bir özerkliğe karşılık geldiği fark edilecektir. İşte yeni özerklik anlayışı, üniversitenin dış paydaşlar karşısında daha bağımsız olmasını öngörürken, onun asıl içeriğini, yani akademik özgürlükler boyutunu ve üniversite içinden gelecek akademik oligarşi ile katı bürokrasi etkilerini dışlamaktadır. Hatta üniversitenin iç özerkliği sorunu dış özerklikten bağımsız olmadığından; bir başka ifade ile, üniversitenin iç yapısının oluşumu ve iç birimlerin birbirleri ile arasındaki ilişkinin niteliği dış güçler tarafından belirlenebileceğinden, üniversite özerkliği çelişkili bir şekilde ortadan kalkmış da olacaktır. Bu nedenle devletten ve toplumsal baskı gruplarından bağımsızlaşan üniversiteler, yalnızca usuli işler açısından bağımsızlaşmaktadır. Ancak üniversiteler açısından, uluslararası alanda öne geçmek isteyen hükümetlerin kısa dönemli politikaları ile piyasadaki şirketlerin bilimsel

133 BROAD, Molly Corbett, "Academic Freedom&Institutional Autonomy in the United States: Balancing Rights and Responsibilities", Council of Europe Strasbourg, France, November 8, 2010, s. 8.

134 "Public definition", "Private definition"; bu tanım Neave tarafından yapılmıştır: NEAVE, Guy, "On Being Economical with University Autonomy: Being an Account of the Retrospective Joys of a Written Constitution", **Academic Freedom and Responsibility**, London, SRHE and Open University Press (Editor: M. Tight), 1988, s. 337-349'dan aktaran, YOKOYAMA, Keiko, "Changing Definitions of University Autonomy: The Cases of England and Japan", **Higher Education in Europe**, Y. December 2007, Vol. 32, No. 4, s. 399-409.

135 YOKOYAMA, 2007, s. 400.

136 YOKOYAMA, 2007 s. 402.

talepleri doğrultusunda üniversitenin amaçlarının belirlenmesi, akademisyenlerin gerçekleştireceği bilimsel çalışmaların içeriğine karışılması gibi tehlikeli ve özerklik ile hiç bağdaşmayan başka bir sonuç ortaya çıkartmış olmaktadır. Hatta söz konusu gelişmiş değil de gelişmekte olan bir devlet olduğunda, hükümetlerin politikaları, ulusal çıkarlar yerine uluslararası güçler tarafından belirlenen politikalar doğrultusunda şekillenme tehlikesini de içinde barındırdığından; bütün bir yükseköğretim sistemi en baştan özerkliğini yitirmiş olacaktır. Bir başka ifade ile yeni liberal politikalar, devletin rolünü, genel politikaları belirleyen, sistemi koordine eden bir aracı yaparken, hesap verilebilirliği, vergileri veren topluluk olarak topluma karşı yöneltmekte¹³⁷, böylelikle ortaya toplum ile devletin birbirinden koptuğu, devletin bir aracı kuruma dönüştüğü bir anlayış çıkmış olmaktadır. Üniversiteler açısından daha çok mali özerklik, merkezi denetimden kopukluk, kadro özerkliği gibi konular, bir üniversitenin kendi belirlediği amaçlarına ulaşabilmesi için sahip olması gereken araçlardır. Ancak maddi anlamda özerklik, üniversite söz konusu araçlara sahip olmasa dahi, bilimin ve sanatın yüceltilmesi ile devlet tarafından ona sağlanmış olabilir. Özerkliği özel açıdan tanımlayan görüşe göre özerklik, üniversitenin özgür bir bilim ortamında, hiçbir iç ve dış etki veya baskı olmaksızın kendini var edebilmesidir. Bunun koşulu devlet tarafından yasal bir çerçevede de sağlanmış olabilir.

İşte yeni liberal politikalar özerkliğin asıl anlamını soyutlayarak, üniversite özerkliğini yalnızca dış aktörler ile ilişkiler çerçevesinde tanımlamaktadır. Burada Yokoyoma'nın Japon üniversiteleri ile İngiliz üniversiteleri arasında kıyaslama yaptığı çalışmadan çarpıcı bir örnek vermek yerinde olacaktır. Yokoyoma'ya göre hem İngiliz üniversitelerinde, hem de Japon üniversitelerinde özellikle 1990'dan sonra dış özerkliğe vurgu yapan bir tanım hakim olmaya başlamıştır. Özerkliğin içeriği her iki ülkede farklılık gösterse de, ortak yönleri, asıl olan maddi özerkliği, yani akademinin "ne"sini (işin doğasını) dışlayan bir özerklik anlayışı olmasıdır. İngiltere'de bu daha çok "şartlı özerklik" olarak ortaya çıkarırken, Japonya'da ise mali ve idari üniversite özerkliğine vurgu yapılması şeklinde ortaya çıkmıştır. Şartlı

özerklik, üniversitelere, hükümetin ve ulusal ekonomik gerekliliklerin ihtiyaçları doğrultusunda davrandıkları ölçüde tanınan bir özerklik anlayışıdır ve daha çok usuli işlerde bir özerkliği ifade eder. Öte yandan, akademinin "ne"sinin, üniversiteler tarafından değil de, hükümet politikaları tarafından belirlenmesi ve akademinin mali ve idari işlerden sorumlu kurullarına akademi dışından kişilerin dahil olması üniversite özerkliğine zarar vermektedir. Üniversiteler karar alma mekanizmalarında daha bağımsızdır ancak aldıkları kararların içeriği, akademi dışı kişiler nedeniyle dışı daha bağımlı hale gelmektedir¹³⁸.

Benzer şekilde Japon üniversiteleri açısından da 1990'dan sonra üniversite özerkliği usuli konulara vurgu yapılarak ve daha çok dış özerklik tanımı ile örtüşecek şekilde anlaşılmaktadır. Yokoyoma, Japonya'daki devlet üniversitelerinin ilk olarak modernleşme ve ekonomik büyümeye hizmet edecek şekilde oluşturulduğunu belirtmiştir. Bu açıdan mali ve idari özerklik tam olarak bulunmamakta, üniversite devlete karşı sorumlu olmaktadır. Ancak 1990'dan sonra gerçekleştirilen reformlarda vurgulanan, üniversite içinde merkezileşme, güçlü bir yönetim mekanizması, idari ve mali işlerde daha çok özerklik gibi olgular, özerkliğin asıl anlamını yani maddi özerkliği yok etmeye başlamıştır. Özellikle üniversite başkanlarının ya da rektörlerin üniversite içerisinde çok güçlü bir konuma getirilmesi, karar alma mekanizmalarında merkezileşme, rektörlerin akademik kadro üzerindeki belirleyici gücü, mali kaynakları kullanmada esneklik, müfredat ve öğrenim sürelerinin üniversite yönetimi tarafından düzenlenmesi gibi reformlar üniversitelerin özerkliklerinin arttırıldığı gerekçesi ile yapılmıştır. Devlet ve ilgili bakanlıkların üniversiteler üzerindeki düzenleme yetkisi zayıflatılınca, üniversitelerin idari ve mali olarak bağımsızlaşması "daha özerk üniversite" oldukları şeklinde anlaşılmaktadır. Buna karşılık, dıştan gelen kalite kontrol mekanizmaları, çıktı ve ürün kontrolü, performans dayalı kalite kontrolü gibi kavramlarla aslında akademinin "ne"si daha çok kontrol altına alınmış olmaktadır. Üstelik söz konusu kontrol üniversitelerin piyasanın ihtiyaçlarına daha rahat yanıt verebilmesi için gerçekleştirilmektedir¹³⁹.

Türkiye'de de benzer bir durumla karşılaşılmaktadır. Türkiye'de üniversiteler modernleşme, yeni kurulan cumhuriyetin ekonomik açıdan kalkınması

138 YOKOYAMA, 2007 s. 404.

139 YOKOYAMA, 2007 s. 408.

ve ülkenin refahının yükseltilmesi açısından kilit kurumlar olarak düşünülmüştür. Bu nedenle üniversiteler usuli işler açısından devlete sıkı sıkıya bağlı ve devlete karşı sorumlu olmuş; usuli özerkliğe sahip olamamıştır. Ancak cumhuriyet idealinin felsefesi devlet ve toplumun birliği fikrine dayanmaktaydı. Kamunun üniversiteleri yine kamuya karşı sorumluluk taşımaktaydı. Maddi özerklik olan üniversitelerin ve akademik kişilerin kendi işlerinin doğasını belirleyebilme serbestisi ise her dönemde teorik olarak var olmuş, ancak konunun doğrudan bilim ve sanat özgürlüğü ve onun sınırlandırılması problemiyle ilişkili olması nedeniyle, bu özgürlüğün Anayasalarımızda düzenleniş biçimine göre değişiklik göstermiştir. 1990'lı yıllarda ve özellikle 2000'li yıllarda Türkiye'de gerçekleştirilmesi düşünülen yükseköğretim reformlarında yer alan idari ve mali özerklik, üniversitelerin kendi müfredatını, öğrenim sürelerini ve personelini belirleyebilmesi özgürlüğü; kalite kontrol mekanizmaları, akreditasyon kurumları, rektörlerin güçlendirilmesi, üniversitelerin topluma hesap vermesi gibi olgularla birlikte vurgulanmaktadır. Devletin etkisi en aza indirilerek, üniversitelerin maddi özerkliği (yani içerik ve ürün) ve özellikle akademik özgürlükler dışlanmakta, özerklik ülkemizde de tek boyutlu olarak ele alınmaktadır. Bu açıdan özerkliği dış özerklik olarak değerlendiren reform çalışmaları, üniversite içindeki akademik olguların etkilerini ve üniversitenin iç özerkliğini de göz ardı etmektedir.

Schugurenky söz konusu dönüşümü özerklikten bağımlılığa geçiş olarak adlandırmaktadır. Söz konusu bağımlılık, detaylı hukuk kurallarına aşırı bir bağımlılık ve dış güçlerin, özellikle hükümetlerin kontrolü ve müdahaleleri şeklinde gerçekleşmektedir. Bağımlı hale gelen üniversite birbirine iki zıt olgudan ortaya çıkmaktadır: *laissezfaire* doktrini ve *hükümet müdahaleciliği*. Böylesine bir ortamdaki üniversitenin gündemi de böylece hükümet ve piyasa talepleri ile bağlı hale gelmektedir. Üniversiteler bu nedenle hem topluma hesap verebilmelidir hem de bilgi üretimindeki yerini alarak özel şirketlere hizmet edebilmelidir. Ancak bu durum üniversitenin kontrolü ve aynı zamanda da ticarileşmesi sonuçlarını doğurmaktadır¹⁴⁰.

140 SCHUGURENSKY, 2010, s. 54; Derek Bok ABD'den birçok çarpıcı örnek vermektedir. Örneğin, şirketlerin üniversiteden talep ettiği araştırmaların gizlilik içermesi gerekliliği ve bu nedenle aynı bilim koluna dahil akademisyenler arasındaki bilimsel iletişimin kopmaya başlaması, şirketlerin öğrencilere, üniversitede reklamlarını

SONUÇ

Üniversite özerkliğinin tanımı artık çok da kolay anlaşılıp ortaya konulamamaktadır. Üniversitenin salt bir örgüt (organizasyon) olarak açıklamak ve incelemek, onun devlet ve hükümetin siyasi gücünden bağımsız olarak ele alınması, üniversitenin tam olarak ne olduğunu ortaya koymaz. Bu nedenle üniversitenin örgütsel yapısını ve bu yapının içerisindeki değişkenleri ve belirleyici öğeleri hep, devletle ve hükümetin politikaları ile paralel olarak incelemek gerektiği gibi, günümüzde buna bir de küreselleşme olgusu ile gelen bir uluslararasılaşma ve yeni liberal politikalar doğrultusunda şekillenen yükseköğretimde piyasalaşma da eklenmiştir. Öte yandan, üniversitelerde devlet politikasından bir sapma görüldüğü anda da, hükümetler derhal yükseköğretimin örgütsel yapısında bir değişikliğe giderler. Bu durum dünyanın her yerinde bu şekilde gerçekleşmektedir. ABD'de bu durum özellikle devlet üniversiteleri açısından söz konusudur. Ancak bir farka değinmekte yarar vardır. ABD'deki üniversiteler, her şeyden önce birer *politika üreten kurum* olarak kabul edildikleri için, mezunlarını takip etme, bağımsız davranabilme, bölgesel destek grupları ile ilişkili olarak kendi politikalarını ve çıkarlarını belirleme olanağına sahiptirler ve belirlemektedirler de. Burada belki de kilit kavram, politika üreten kurum kavramıdır. Politika üretmekten kasıt ise, üniversitenin toplumsal sorunlara birer çözüm üretici kurum olarak davranıyor olmalarıdır. Bu hiç kuşkusuz sistemin temelinde yer alan negatif özgürlük anlayışından kaynaklanmaktadır. Amerikan üniversiteleri sistemde yenilik üreten bir pompa görevi gördüğü için, hükümetler ile aralarında gizli bir anlaşmanın bulunduğundan söz edilebilir. Özerklik, ABD'de, daha çok merkezden bağımsızlık, kendi politikalarını belirleme olarak anlaşılmaktadır ve akademik özgürlük ile desteklenmektedir. Kağıt üzerinde devletin bir kurumu olarak görülmeyen üniversiteler, adeta demokraside bir vatandaşmışçasına, politika üretiminde söz sahibidirler.

Almanya'da üniversite 19. yüzyıldan beri

yapmaları karşılığında burslar vermesi, akademisyenlerin zamanlarını öğrencilere ve derslere ayrılması yerine kişisel çıkarlara ve şirketler için hazırlanmış kazanç getirici projelerde çalışmaları gibi akademik etiğe aykırı bir çok sonuç ortaya çıkmaktadır. Tüm bunların sonunda ortaya çıkacak en tehlikeli sonuç ise, üniversitelerin ahlaki erozyona uğraması sonucu toplumda üniversitelere olan güvenin yok olması olacaktır. BOK, 2007, s. 115-116, 118.

devletin kurumu olarak görmüştür çünkü Almanya'nın devlet felsefesi Kulturstaat ilkesine dayanmaktadır. Buna göre devlet kültür ve bilimin bir "patron"u gibi, üniversitenin içinden ya da dışından gelecek olan baskılara karşı bilim ve sanatı koruma görevini üstlenmiştir. Öte yandan Almanya'nın sosyal devlet ilkesi oldukça sağlam bir ilke olarak sistemin bel kemiğini oluşturmaktadır. Üniversite özerkliği de bu doğrultuda, bilim ve sanat özgürlüğünün kurumsal olarak garanti altına alındığı, korunduğu ve geliştirildiği bir kurum olarak üniversite fikrinden ortaya çıktığı için, "*devletten özgür değil, ancak devlet içinde özgür*" özerklik düşüncesini yansıtmaktadır. Özellikle Alman doktrininde üniversitelerin varlığının nedeni kurumsal anayasa hukuku açısından, bilim özgürlüğü temel hakkına dayandırılmaktadır. Şöyle ki, Federal Alman Anayasa Mahkemesi'nin gerekçesi, bütünlük arz eden bir sistem ve örgüt olmadan, özellikle doğa bilimleri alanında araştırma ve bilim yapma olanağının günümüzde mümkün olmayacağından ötürü, devlet, insanlara bilim özgürlüğünden faydalanabilmeleri adına, bu amaçla yönelik kurumlar oluşturmakla yükümlüdür¹⁴¹. Hatta üniversiteyi "*kurumsallaşmış bilim ya da bilimin kurumsallaşması*" olarak tanımlayan yazarlar da bulunmaktadır¹⁴². Bir başka ifade ile üniversite, devletin, bireylerin bilim özgürlüğünün tam anlamıyla gerçekleşebilmesi ve bireylerin bilim özgürlüğünden tam anlamıyla yararlanabilmeleri için, *bir pozitif edimde bulunma yükümlülüğü* sonucunu oluşturmuş olduğu bir kurumdur.

Tanilli'ye göre, *yeni sömürgecilik*, kapitalist sömürgeciliğin ve emperyalizmin, az gelişmiş ülkelerin ulusal bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, halen devam eden biçimine verilen isimdir. Buradaki önemli koşul, ulusal bağımsızlığını kazanmış ülkelerin, onu sömüren ülkelerle olan iktisadi ya da *başka yeni sosyal ilişkiler* geliştirerek bağımlılıklarının devam ediyor olmasıdır. Tanilli, sömüren ülkelerin, artık yeni sömürgecilikte, sağlam bir sosyal temele dayanabilmek için, kendi kültürlerini yaymak ve özellikle "yabancı sermaye ile kalkınma zorunluluğu" gibi kavramları dayatarak, kendilerine yakın

çevreleri de siyasi iktidara getirmek için çeşitli yardımlarda bulunmaktan kaçınmadıklarını belirtmiştir. İşte bu insancıl düşüncelere dayanıyor gibi görünen "dış yardımlar" çoğu zaman yeni sömürgeciliğe doğru atılan bir adım olmakta ve yardımda bulunan ülke ile yardım alan ülke arasındaki ticari ilişkileri geliştirme olgusu, giderek az gelişmiş ülke ekonomilerini denetim altına almaya doğru gitmektedir¹⁴³. Yükseköğretimin çağımızdaki bir boyutu da, ülkeler arasında geliştirilen yeni sosyal ilişki alanlarından birisi olarak ortaya çıkmasıdır. Özellikle 1980'lerin ardından ulus devlet olgusu arka planda kalmaya başlayınca, kültürel kimliklerin kendilerini üzerinden meşrulaştıracağı ulus olgusu da parçalanmaya başlamıştır. Delanty'e göre tam bu noktada üniversiteler yeni bir rol ile ortaya çıkmışlardır. O da üniversitenin, kültür savaşlarının müfredat üzerinden gerçekleştiği bir kurum haline gelmiş olmasıdır¹⁴⁴. Günümüzde yükseköğretim alanındaki gelişmeler, Bolonya Süreci, akademik atama ölçütlerinde aranan SCI ve SSCI gibi uluslararası indeksler, uluslararası kalite standartları ve bunlara uyum sağlanabilmesi için reformlarda sıkça adı geçen bağımsız akreditasyon kuruluşlarının kurulması ve hatta bir sarmal gibi, üniversiteleri akredite eden bağımsız akreditasyon kuruluşlarının da akredite edilmesi gibi olgular yükseköğretim alanının artık ulusal niteликтen çıktığını kanıtlamaktadır. Özellikle devletin bir *aracı kurum* halini alması, kamu hizmetlerinin dönüşümü, GATS ve serbest piyasa olguları, üniversite özerkliğinin devletten bağımsızlaşma olarak algılanmasını sağlamakta ve toplum ile devlet arasında bir ikilik oluşturmaktadır. Böylelikle, üniversitenin de devletin değil, toplumun bir kurumu olduğu vurgulanmaktadır. Bu anlayışa göre üniversite "toplum"a hesap vermelidir. Ancak eğitim birçok ütopyada yer aldığı gibi bir devlet etkinliğidir ve kamunun iyiliğine yönelir. Bu açıdan eğitimin, sosyal devlet anlayışı içerisinde bir kamu hizmeti olarak sunulmaya devam etmesi ve yükseköğretimin yarı kamusal değil, kamusal bir hizmet olarak değerlendirilmesi, yeni kültür savaşlarında, Türkiye'nin içine düşme tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı yeni sömürgecilik kapanından kendisini kurtarması için gerekli olan kendine özgü

141 BVerfGE 35, 79; DETMER, Hartmer (Hrsg.), **Hochschulrecht, Ein Handbuch für Praxis**, 2. Auflage, C.F. Müller Wissenschaft, 2011, s. 12-13.

142 THIEME, Werner, **Deutsches Hochschulrecht**, 2. Auflage, München, 1986, s. 89.

143 TANİLLİ, Server, **Uygarlık Tarihi**, 3. basım, İstanbul, Adam Yayınları, Ocak 2000, s.286, 287.

144 DELANTY, 2002, s. 143.

üniversite anlayışını oluşturmasını sağlayabilir. Çalışmada ortaya konulmaya çalışılan üniversite özerkliği anlayışı, *akademik bir camianın, kendi öz sorumluluğu altında, ilkeli ve sorumluluk sahibi olarak, kendi işlerini özgürce belirleyebilme ve düzenleyebilme hakkı ve bunun yanında devlet ile üniversite arasında karşılıklı bir işbirliği* fikrine dayanmaktadır. Üniversitede bilim ve sanat özgürlüğü temel alınmalı, hükümetler ile üniversiteler arasında güven ve dayanışma olgusu ön plana çıkartılmalıdır. Üniversite özerkliği, üniversitenin iç ya da dış, herhangi bir etki, baskı ya da yönlendirme olmaksızın, kendi varlığını gerçekleştirebilme ve varoluş amacını yerine getirebilmesi için sahip olması gereken özgürlük alanıdır. Bu doğrultuda, üniversitenin var oluş amacının ne olduğu sorusu gündeme gelmektedir. Üniversite, yüksek eğitim ve öğretim yapan, meslek edindiren, bilimsel araştırma yapan, kısacası bir toplumu daha ileriye götürebilecek her şeyi yapan temel kurumdur. Bu nedenle, ister piyasa ve sermaye şirketleri, ister devletten, ister sivil toplumdan gelsin, üniversite bütün dış etkilerden bağımsız olarak söz konusu işlevlerini gerçekleştirmelidir. Söz konusu dış etkilerden bağımsızlığın sağlanabilmesi ise ancak üniversitenin "ne"sini oluşturan akademisyenlerin özgürlüklerinin mesleki güvencelerle desteklenerek korunması ile tam anlamıyla mümkün olabilir. Bu güvenceleri sağlayabilecek olan tek kurum da

devlettir. Ancak devletin burada yapması gereken bilim ve sanat özgürlüğü ekseninden hareket etmektir. Aksi takdirde, devlet de tıpkı piyasa olgusu gibi akademik özgürlükleri zedeleyen bir etken olmanın önüne geçemeyecek ve yeni liberal politikaların, insanların mutluluğu için devletin etkisinin en aza indirilmesi fikrine meşruiyet zemini hazırlamış olacaktır.

Son olarak Robert M. Hutchins'in *Ütopya Üniversitesi* eserinde üniversite ile ilgili önemli bir değerlendirmesine burada yer vermek gerekmektedir. **21. yüzyılın başlarında Amerikan yükseköğretimi ve üniversitenin karşı karşıya olduğu en önemli sorun, üniversitenin ve eğitimin birer kavram yanılığısı içine sokulmuş olmalarıdır.** Eğer eğitimin ve üniversitenin gerçekte neyi ifade ettiği net bir şekilde ortaya konulamazsa ve **eğer bir ülkede net olarak ortaya konulmuş bu kavramları destekleyen bir gelenek yaratılamazsa**, eğitim ve üniversite daima onları kendi görüşlerinin baş savunuculuğunu yapacak kişiler (-ister politik olsun isterse kişisel çıkar olsun) tarafından kullanılacaktır¹⁴⁵.

ALCORTA, Ludovico, "The Impact of New Technologies on Scale in Manufacturing Industry: Issues and Evidence", **World Development**, Y. May 1994, Vol.22, Issue.5, (s. 755-760).

145 HUTCHINS, M. Robert, **The University of Utopia**, The University of Chicago Press, London, 1964, s. 83.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- ANAMERİÇ, Hakan, **Türkiye'de Çağdaşlaşma Sürecinde Bilginin Toplumsallaşması ve Bilgi Merkezleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, 2008.
- ARMAĞAN, İbrahim, **Sanat Toplum Bilimi-Demokrasi Kültürüne Giriş**, İleri Kitapevi, İzmir, 1992.
- ARTHUR, James, "Introduction", **Citizenship and Higher Education-The Role of Universities in Communities and Society**, Routledge Falmer (Editors: James Arthur, Karen E. Bohlin), London and New York, 2005.
- AUDIER, Serge, **Cumhuriyet Kuramları**, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.
- AZRAK, A. Ülkü, "Devlet ve Üniversite", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 3, 1988.
- Baden-Württemberg yükseköğretim yasasındaki değişiklik hakkında, <http://mwk.baden-wuerttemberg.de/>

[service/presse/pressemitteilungen/presse-detailseite/? tx_ttnews \[tt_news\] = 805&cHash = a6fd335f5b9bdba7d3132c3b408aca61](http://www.wuerttemberg.de/service/presse/pressemitteilungen/presse-detailseite/?tx_ttnews[tt_news]=805&cHash=a6fd335f5b9bdba7d3132c3b408aca61); erişim tarihi: 18.01.2011.

- BARBLAN, Andris, ERGÜDER, Üstün, GÜRÜZ, Kemal, Observatory for Fundamental University Values and Rights, Case Studies: **Higher Education in Turkey: Institutional Autonomy and Responsibility in a Modernising Society**, Bolonya, Bononia University Press, Nisan 2008.
- BERDAHL, Robert, "Academic Freedom, Autonomy and Accountability in British Universities", **Studies in Higher Education**, Y. 1990, Vol. 15, No.2, (s.169-180).
- BERGAN, Sjur, "Higher Education Governance and Democratic Participation: The University and Democratic Culture", **The University as ResPublica**, Council of Europe Publishing, 2004.

- BOK, Derek, **Piyasa Ortamında Üniversiteler-Yükseköğretimin Ticarileşmesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları (Çeviren: Barış Yıldırım), İstanbul, Şubat 2007.
- BOSCH, Hermanvanden "Yükseköğretim Konusunda İdealize Edilmiş Beş Görüş", **Eğitimin Geleceği-Üniversitelerin ve Eğitimin Değişen Paradigması**, 1. baskı, Sabancı Üniversitesi (Editör: Oğuz N. Babüroğlu-Çeviren: Zülfü Dicleli), İstanbul, Nisan 2003.
- BROAD, Molly Corbett, "Academic Freedom&Institutional Autonomy in the United States: Balancing Rights and Responsibilities", Council of Europe Strasbourg, France, November 8, 2010.
- BUSH, Vannevar, **Science The Endless Frontier-A Report to the President by Vannevar Bush** (Director of the Office of Scientific Research and Development), Washington, United States Government Printing Office, July 1945, erişim adresi: www.nsf.gov/od/lpa/nsf50/vbush1945.htm, erişim tarihi: 28.03.2012.
- CABAL, Alfonso Borrero, **The University As an Institution Today: Topics for Reflection**, International Development Research Centre-Ottawa, UNESCO Publishing, Paris, 1993.
- COBBAN, A. B., **The Medieval Universities: Their Development and Organization**, Methuen&Co. Ltd, London, 1975.
- Commission of the European Communities, **"Delivering on the modernisation agenda for universities: Education, research and innovation"**, COM (2006), 208 Final, 10 Mayıs 2006.
- Commission of the European Communities, **"The European Research Area: new perspectives"**, COM (2007) 161 Final, 4 Nisan 2007, (GreenPaper).
- CULLITON, B. J., "Harvard and Monsanto: The \$23-Million Alliance", **Science Magazine**, 25 February 1977.
- Cumhuriyetin 75. Yılında Yükseköğretim**, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yükseköğretim Genel Müdürlüğü, Ankara, 29 Ekim 1998.
- CUTT, James, RODNEY, Dobell, "Introduction", **Public Purse, Public Purpose: Autonomy and Accountability in the Groves of Academe**, Canada, The Institute for Research on Public Policy (Editors: James Cutt, RodneyDobel), 1992.
- ÇEÇEN, Anıl, **Kültür ve Politika**, 2. Baskı, Gündoğan Yayınları, 1996.
- DAHL, Robert A., **Demokrasi ve Eleştirileri**, Yetkin Yayınları (Çeviren: Levent Köker), Ankara, 1996.
- DELANTY, Gerard, **Challenging Knowledge-theUniversity in the Knowledge Society**, Open University Press, 2002.
- DETMER, Hartmer (Hrsg.), **Hochschulrecht, Ein Handbuch für Praxis**, 2. Auflage, C.F. Müller Wissenschaft, 2011.
- DUENAS, Guillermo, "Sosyal Sermaye Yaratıcıları Olarak Üniversiteler", **Eğitimin Geleceği- Üniversitelerin ve Eğitimin Değişen Paradigması**, 1. baskı, Sabancı Üniversitesi (Editör: Oğuz N. Babüroğlu), İstanbul, Nisan 2003.
- DRUCKER, Peter F., **Kapitalist Ötesi Toplum**, İstanbul, İnkılap Kitabevi (Çeviren: Belkis Çorakçı), 1993.
- EC (European Commission) **The Role of the Universities in the Europe of Knowledge**, Communication from the Commission, Brussels, 5.2.2003, COM (2003) 58 final.
- EC (European Commission), **Mobilising the Brainpower of Europe: Enabling the Universities to Make Their Full Contribution to the Lisbon Strategy**, Communication from the Commission, Brussels, 20.4.2005, COM (2005) 152 final.
- EC (European Commission, **Delivering on the Modernisation Agenda for Universities: Education, Reserach and Innovation**, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Brussels, 10.5.2006, COM (2006) 208 final.
- EC (European Commission), **A New Partnership for the Modernisation of the Universities: the EU Forum for University Business Dialogue**, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Commitee and the Committee of the Regions, Brussels, 2.4.2009, COM (2009) 158 final.
- EC (European Commission), **Europe 2020 Flagship Initiative: Innovation Union**, Communication from theCommission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Commitee and the Committee of the Regions, Brussels, 6.10.2003, COM (2010) 546 final.
- ERDOĞAN, Emre, "Sosyal Sermaye, Güven ve Türk Gençliği..", s. 3, erişim adresi: http://www.urbanhobbit.net/PDF/Sosyal%20Sermaye_emre%20erdogan.pdf; erişim tarihi: 23.01.2012.
- ERDOĞAN, Seyfettin, "Makro Ekonomik Etkileri Açısından Yeni Ekonomi", **I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Bildiriler Kitabı, 10-11 Mayıs 2002**, Hereke-Kocaeli, 2002.
- ESTERMAN, Thomas, NOKKALA, Terhi, **University Autonomy in Europe I**, Exploratory Study, EUA Publications, 2009.
- European University Assocaition, **The EUA Lisbon Declaration-Europe'sUniversities Beyond 2010: Diversity with a Common Purpose**, EUA, Brussels, Mayıs 2007.
- FELT, Ulrike, "University Autonomy in Europe: Changing Paradigms in Higher Education Policy, Special Case Studies, Decision-Making Structures and Human Resources Management in Finland, France, Greece, Hungary, Italy, The Netherlands, Spainand the United Kingdom"; erişim adresi: http://eua.uni-graz.at/Ulrike_Felt.pdf; erişim tarihi: 01.06.2011.
- FUKUYAMA, Francis, **Trust, The Socail Virtues and The Creation of Prosperit**, Free Press Paperbacks, New York, 1995.
- GİRİTLİ, İsmet, BİLGİN, Pertev, AKGÜNER, Tayfun, **İdare**

- Hukuku**, Der Yayınları, İstanbul, 2001.
- GÖZLER, Kemal, **İdare Hukuku Dersleri**, 3. baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2005.
- GÜVENÇ, Bozkurt, **İnsan ve Kültür (Antropolojiye Giriş)**, Ayyıldız Matbaası, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1972.
- GIEYSZTOR, Alexander, "Management and Sources", **A History of the University in Europe, Volume 1-Universities in the Middle Ages**, Cambridge University Press (General Editor: Walter Rüegg-Editors: Hilde De Ridders-Symoens), Cambridge, 2003, (s. 108-143).
- HARRIS, Richard G., "The Knowledge Based Economy: Intellectual Origins and New Economic Perspectives", **International Journal of Management Reviews**, March 2001, Vol. 3, No. 1, s. 22.
- HATİBOĞLU, Tahir, **Türkiye Üniversite Tarihi**, 2. baskı, Selvi Yayınevi, Ankara, 2000.
- Heidelberg Üniversitesi hakkında bkz. <http://www.uni-heidelberg.de/university/welcome/history.html> erişim tarihi: 12.01.2011.
- HETHERINGTON, Henry, "University Autonomy", **University Autonomy: It's Meanings Today**, International Association of Universities, Paris, 1965.
- "Higher Education: Civic Mission&Civic Effects-A Report by The Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching and CIRCLE", **The Center for Information and Research on Civic Learning and Engagement**, February 2006.
- Higher Education Governance in Europe-Policies, Structures, Funding and Academic Staff**, Belgium, Eurydyce, 2008.
- <http://yeniya.yok.gov.tr/?page=yazi&c=90&i=105;5> Kasım 2012 tarihinde resmi YÖK internet sitesinden yayınlanan Yükseköğretim Yasası Taslağı Önerisi.
- <http://www.dec.al.org/-Berkeley's Democratic Education at California Initiative>.
- <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/Portal.aspx?value=UE9SVEFMSUQ9MSZQQUdF-SUQ9MTM5JIBBR0VWRVJTSU90PS0xJk1PREU9UFV-CTEITSEVEX1ZFUINJT04> =
- <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/>; erişim tarihi: 31.05.2012.
- HUTCHINS, Robert M., **The University of Utopia**, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1964. İstanbul Politikalar Merkezi, Sabancı Üniversitesi, 2009; erişim adresi: <http://ipc.sabanciuniv.edu/sites/ipc.sabanciuniv.edu/files/yokraporubasilan.pdf>.
- JAMES, F. Cyril, "Introduction", **University Autonomy - Its Meaning Today**, International Associations of Universities, Papers-7, Paris, 1965, (s.vii-xi).
- JASPERS, Karl, **The Idea of the University**, Boston, Beacon Press, 1959.
- KEETER, Scott, "The 19 Core Indicators of Engagement", "The Civic and Political Health of the Nation", **CIRCLE**, 2002.
- KERR, Clark, **The Uses of the University**, 5th Edition, (first published in 1963), Harvard University Press, 2001.
- LEVY, Daniel C., **University and Government in Mexico: Autonomy in an Authoritarian System**, Praeger, New York, 1980.
- MIZIKACI, Fatma, **Higher Education in Turkey**, Monographs on Higher Education, UNESCO-CEPES, Bucharest 2006; erişim adresi: <http://www.cepes.ro/publications/pdf/turkey.pdf>.
- MOUTSIOS, Stavros, "Academic Autonomy and the Bologna Process", **Working Papers on University Reform**, Workingpaper No. 19, Department of Education, University of Aarhus, Şubat 2012.
- NEAVE, Guy, "On the Cultivation of Quality, Efficiency and Enterprise: An overview of Recent Trends in Higher Education in Western Europe, 1986-1988", **European Journal of Education**, Y. 1998, Vol.23, No. 1-2, (s. 2-23).
- NEAVE, Guy, VUGHT, Frans A. van, "Government and Higher Education in Developing Nations: A Conceptual Framework", **Government and Higher Education Relationships Across Three Continents: The Wind of Change**, The IUA Press,, Oxford, England, 1994.
- NITSCH, Wolfgang, **Hochschule in der Demokratie, Kritische Beitrage zur Erbschaft und Reform der deutschen Universitaet**, Berlin, 1965.
- OPPERMANN, Thomas, "Ordinarienuniversitaet-Gruppenuniversitaet-Raeteuniversitaet", **Wissenschaftsrecht, Beiheft 15, Die janusköpfige Rechtsnatur der Universitaet-eindutscher Irrweg?**, Mohr Siebeck, Tübingen, 2005.
- ORTMAN, Alexandra, "Die Gruppenhochschule und die Wissenschaftsfreiheit, Oder: kann die Demokratiesierung der Hochschule Grundgesetzwidrig sein? ", **Forum Recht, Heft 1**, 2009, erişim adresi: <http://www.linksnet.de/de/artikel/24687>, erişim tarihi: 15.01.2011.
- ÖZER, M. Akif, "Günümüzün Yükselen Değeri: Yeni Kamu Yönetimi", **Sayıştay Dergisi**, Yıl: Ekim-Aralık 2005, S.59, (s. 1-44).
- PAULSEN, Friedrich, **The German Universities-Their Character and Historical Development (1895, c1894)**, MacMillan and Co., New York, 1985.
- PERKINS, James Alfred, "Autonomy", **The International Encyclopedia of Higher Education**, San Francisco, Jossey-Bass Publishers, 1977, Vol. 2, s. 578.
- PULLIAS, Pearl V., WILBUR, Leslie, **Principles and Values for College and University Administration**, Philosophical Library, New York, April 1994.
- PUTNAM, Robert D., **Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy**, Princeton University Press, New Jersey, 1993.
- REICH, Robert B., **The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st Century Capitalism**, Vintage Books, New York, 1992.
- RÜEGG, Walter, "Humboldt's Heritage", **Universitaeten in Deutschland**, Prestel (Editors: Christian Bode, Werner Becker, Rainer Klofat), 1996.
- SAN, Coşkun, "Bir Toplumsal Kurum Olan Üniversite'de

- Özerklik ve Bilim Özgürlüğü", **AÜSBFD**, 1993, (s. 150 vd.),1993.
- SCHIMANK,Uwe, "New Public Management and the Academic Profession: Reflections on the German Situation", **Minerva**, Y. 2005, Vol.43, (s. 361-376).
- SCHUGURENSKY, Daniel, "The Heteronomous University and the Question of Social Justice: In Search of a New Social Contract", **Globalization, Education and Social Justice**, Ed. Zajda Joseph, 1st Edition, Springer, 2010.
- SLAUGHTER, Sheila, LESLIE, L. Larry, **Academic Capitalism-Politics, Policies and the Entrepreneurial University**, MD, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1997.
- SLAUGHTER, Sheila, LESLIE, L. Larry, "Expanding and Elaborating the Concept of Academic Capitalism", **Organization**, Sage Publications, Y. 2011, Vol. 8, No. 2, (s. 154-161).
- SLAUGHTER, Sheila, "Problems in Comparative Higher Education: Political Economy, Political Sociology and Postmodernism", **Higher Education**, Y. Haziran 2001, Vol. 41, No. 4, (s. 389-412).
- TANİLLİ, Server, **Uygurlık Tarihi**, 3. basım, İstanbul, Adam Yayınları, Ocak 2000.
- T.C. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı Stratejik Plan, 2009-2013.
- T.C. Yükseköğretim Kurulu, **Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi**, Ankara, Şubat 2007.
- TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi, Sayı: 154, Ankara, 1993.
- TEZCAN, Mahmut, **Eğitim Sosyolojisi**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No: 150, Ankara, 1985.
- TİMUR, Taner, **Toplumsal Değişme ve Üniversiteler**, İmge Kitabevi, Ankara, Haziran 2000.
- The Carnegie Commision on Higher Education, **Governance of Higher Education: Six Priority Problems**, New York, MacGraw-Hill Book Company, New York, 1973.
- The Control of the Campus-A Report on the Governance of Higher Education**, Third Printing, The Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching, Lawrenceville, Princeton University Press, Nj, 1984.
- The World Bank, **Development in Practice-Higher Education-The Lessons of Experience**, A World Bank Publication, Washington D.C.,1994.
- THIEME, Werner, **Deutsches Hochschulrecht**, 2. Auflage, München, 1986.
- TOURAINÉ, Alain, 24 Nisan 2005, **Radikal Gazetesi**, "Alain Touraine Söyleşi", erişim tarihi ve adresi: 05.12.2008, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=150650>.
- TYLOR, Edward Burnett, **Primitive Culture, Researches into The Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art and Custom**, 6th Edition, London, 1920.
- Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi**, TC Yükseköğretim Kurulu, Ankara, Şubat 2007; erişim adresi: <http://www.yok.gov.tr/content/view/557/238/>.
- TÜRKMEN, Fatih, **Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye'de Eğitim Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması**, Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No:2655, Eylül 2002.
- TÜSİAD, **Türkiye'de Yükseköğretim: Eğilimler, Sorunlar ve Fırsatlar**, Ekim 2008; erişim adresi: http://www.tusiad.org.tr/_rsc/shared/file/EUA-08.pdf.
- UÇKAN, Özgür, "Bilgi Politikası ve Bilgi Ekonomisi: Verimlilik, İstihdam, Büyüme ve Kalkınma", **Bilgi Dünyası**, Yıl: 2006, Cilt: 7, Sayı: 1, s. 29.
- UNESCO, "The Role of Higher Education in Society: Quality and Pertinance", **2nd UNESCO - Non-Governmental Organizations Collective Consultation on Higher Education**, Paris, 8-11 April 1991.
- "University-Industrial Research Collaboration-Advantages of the Collaborative Relationships, Disadvantages of the Collaborative Relationships", erişim adresi: <http://education.stateuniversity.com/pages/2519/University-Industrial-Research-Collaboration.html>; erişim tarihi: 10.06.2011.
- VERENE, Donald, Philip, **Man and Culture-A Philosophical Anthology**, Dell Publishing Co. Inc, New York, 1979.
- WATTS,Ron, "Universities and Public Policy", **Public Purse, Public Purpose: Autonomy and Accountability in theGroves of Academe**, Canada, The Institute for Research on Public Policy (Editors: James Cutt, RodneyDobel), 1992.
- WISSEMA, J.G., **Üçüncü Kuşak Üniversitelere Doğru-Geçiş Döneminde Üniversiteleri Yönetmek**, 1. baskı, Özyeğin Üniversitesi Yayınları, Eylül 2009.
- YILDIRIM, Süreyya, "Bilgi Ekonomisi ve Bilgi Ekonomisinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", **TC. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: Aralık 2004, Cilt:7, Sayı:12, (s.106 vd.).
- YOKOYAMA, Keiko, "Changing Definitions of University Autonomy: The Cases of England and Japan", **Higher Education in Europe**, Y. December 2007, Vol. 32, No. 4, (s. 399-409).
- YOLIMA, Beltran, **University Autonomy in the Columbian Public Universities**, The Pennsylvania State University The Graduate School College of Education, A Thesis in Educational Theory and Policy, Ağustos, 2003.